

АЛМАНАХ УНС

1995

ALMANAC of the Ukrainian National Association

FOR THE YEAR

1995

SVOBODA PRESS
Jersey City — New York

Альманах

УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО
СОЮЗУ

НА РІК

1995

РІЧНИК 85-ий

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА”
Джерзі Ситі — Нью Йорк

Редактор: *ЗЕНОН СНИЛИК*

Мовна редакція: *ЛЮДМИЛА ВОЛЯНСЬКА*

Оформлення обкладинки: *БОГДАН ТИТЛА*

Printed in U.S.A.

"Svoboda" — 30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07302

СІЧЕНЬ 1995 JANUARY

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріанський Календар	
1	19 Н Пер. Різд. 27 по Сош. Бон.	Пер. Просв. Обріз. Вас. Вел.	
2	20 П Ігнатія Богонос. сщмч.	Сильвестра папи	
3	21 В Юліани мч.	Малахії прор.	
4	22 С Анастасії вч.	Собор 70 Апостолів	
5	23 Ч 10 мч. Критських	Теопемпта мч.	
6	24 П Євгенії препмч.	Богоявлення Господнє	
7	25 С Різдво Христове	Собор Івана Хрестителя	
8	26 Н По Різд. Собор Пр. Богор.	По Просв. Юрія Хозев.	
9	27 П Стефана первмч.	Полієвкта мч.	
10	28 В Мч. Никомидійських	Григорія Нис. св.	
11	29 С Дітей, убитих у Вифлеємі	†Теодосія преп.	
12	30 Ч Анисії мч.	Татіяни мч.	
13	31 П Меланії Рим. преп.	Єрмила і Стратоніка мч.	
14	1 С Н. Рік. Обр. ГНІХ. Вас. Вел.	Отців у Синаї преп.	
15	2 Н Пер. Просв. 29 по Сош. Силь.	30 по Сош. Павла	
16	3 П Малахії прор.	Поклін оковам Ап. Петра	
17	4 В Собор 70 Апостолів	Антонія Великого преп.	
18	5 С Теопемпта мч.	Атанасія і Кирила св.	
19	6 Ч Богоявлення Господнє	Макарія преп.	
20	7 П Собор Івана Хрестителя	Євтимія Великого преп.	
21	8 С Юрія Хозевита преп.	Максима ісп.	
22	9 Н По Просв. 30 по Сош. Полієв.	31 по Сош. Тимотея	
23	10 П Григорія Нис. св.	Климентя сщмч.	
24	11 В †Теодосія преп.	Ксені Рим. преп.	
25	12 С Татіяни мч.	†Григорія Богослова св.	
26	13 Ч Єрмила і Стратоніка мч.	Ксенофонта преп.	
27	14 П Отців у Синаї преп.	†Перен. м. Івана Золот.	
28	15 С Павла і Івана преп.	Єфрема преп.	
29	16 Н 31 по Сош. Ап. Петра	32 по Сош. Ігнатія Богон.	
30	17 П Антонія Великого преп.	Трьох Святителів	
31	18 В Атанасія і Кирила Олекс.	Кира і Івана безс.	

— ЗАПИСКИ —

ЛЮТИЙ 1995 FEBRUARY

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар	Григоріанський Календар
1 19 С Макарія преп.	Трофима мч.
2 20 Ч Євтимія Великого преп.	Стрітєння Господнє
3 21 П Максима ісп.	Симеона і Анни прор.
4 22 С Тимотея ап.	Ісидора преп.
5 23 Н 32 по Сош. Климента	Мит. і Фар. Агафії
6 24 П Ксені Рим. преп.	Вукола преп.
7 25 В †Григорія Богослова св.	Партенія преп.
8 26 С Ксенофонта преп.	Теодора Тирона вмч.
9 27 Ч †Перен. м. Івана Золот.	Никифора мч.
10 28 П Єфрема преп.	Харалампія мч.
11 29 С Перен. м. Ігнатія Богон.	Власія щмч.
12 30 Н Мит. і Фар. Трьох Свят.	Блуд. Сина. Мелетія
13 31 П Кира і Івана	Мартиніяна преп.
14 1 В Лютий. Трифона мч.	†Перес. Кирила преп.
15 2 С Стрітєння Господнє	Онисима ап.
16 3 Ч Симеона і Анни прор.	Памфила мч.
17 4 П Ісидора преп.	Теодора Тирона вмч.
18 5 С Агафії мч.	Лева папи
19 6 Н Блуд. Сина. Вукола	М'ясопусна. Архипа
20 7 П Партенія преп.	Лева Катан. преп.
21 8 В Теодора Тирона вмч.	Тимотея преп.
22 9 С Никифора мч.	Найд. м. мч. в Євгенії
23 10 Ч Харалампія мч.	Полікарпа щмч.
24 11 П Власія щмч.	1 і 2 н. г. Івана Хрест.
25 12 С Мелетія св.	Тарасія св.
26 13 Н М'ясопусна. Мартиніяна	Сиропусна. Порфірія
27 14 П †Перес. Кирила преп.	Прокопія преп.
28 15 В Онисима ап.	Василія преп.

— ЗАПИСКИ —

БЕРЕЗЕНЬ 1995 MARCH

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар	Григоріанський Календар
1 16 С Памфила мч.	Євдокії препмч.
2 17 Ч Теодора Тирона вмч.	Теодота сщмч.
3 18 П Лева папи	Євтропія мч.
4 19 С Архипа ап.	Герасима преп.
5 20 Н Сиропусна. Лева Катан.	1 Посту. Конона
6 21 П Тимотея преп.	42 мч. в Аморії
7 22 В Найд. м. мч. в Євгенії	Василія сщмч.
8 23 С Полікарпа сщмч.	Теоділакта преп.
9 24 Ч †1 і 2 н. г. Івана Хрест.	†40 мч. Севастійських
10 25 П Тарасія св.	Кондрата мч.
11 26 С Порфірія св.	Софронія св.
12 27 Н 1 Посту. Прокопія	2 Посту. Теофана
13 28 П Василія преп.	Перен. м. Никифора
14 1 В Березень. Євдокії препмч.	Венедикта преп.
15 2 С Теодота сщмч.	Агапія мч.
16 3 Ч Євтропія мч.	Савина мч.
17 4 П Герасима преп.	Олексія преп.
18 5 С Конона мч.	Кирила Єрусал. св.
19 6 Н 2 Посту. 42 мч. Аморії	3 Посту Хрест. Хризанта
20 7 П Василія сщмч.	Отців, уб. в об. Сави
21 8 В Теоділакта преп.	Якова преп.
22 9 С †40 мч. Севастійських	Василія сщмч.
23 10 Ч Кондрата мч.	Никона препмч.
24 11 П Софронія св.	Захарії преп.
25 12 С Теофана преп.	Благовіщення Пр. Богор.
26 13 Н 3 Посту Хрест. Никифора	4 Посту. Арх. Гавриїл
27 14 П Венедикта преп.	Матрони мч.
28 15 В Агапія мч.	Іларіона преп.
29 16 С Савина мч.	Марка преп.
30 17 Ч Олексія преп.	Івана Ліст. преп.
31 18 П Кирила Єрусалимського св.	Іпатія преп.

— ЗАПИСКИ —

КВІТЕНЬ 1995 APRIL

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар		Григоріанський Календар	
1	19 С Хризанта і Дарії мч.		Марії Єгипетської преп.
2	20 Н 4 Посту. Отців, уб. в об.Сави	5 Посту. Тита	
3	21 П Якова преп.		Никити ісп.
4	22 В Василія сщмч.		Йосифа преп.
5	23 С Никона препмч.		Теодула мч.
6	24 Ч Захарії преп.		†Перес. Методія, уч. сл.
7	25 П Благовіщення Пресв. Богор.		Юрія Мит. преп.
8	26 С Собор Арх. Гавриїла		Іродіона ап.
9	27 Н 5 Посту. Матрони	Квітня. Євпсихія	
10	28 П Іларіона преп.		Терентія мч.
11	29 В Марка преп.		Антипи сщмч.
12	30 С Івана Ліст. преп.		Василія ісп.
13	31 Ч Іпатія преп.		Артемона сщмч.
14	1 П Квітень. Марії Єгипет. преп.	Велика П'ятниця	
15	2 С Тита преп.		Аристарха ап.
16	3 Н Квітня. Никити	Воскресення ГНІХ.	
17	4 П Йосифа преп.	Світлий Понеділок	
18	5 В Теодула мч.	Світлий Вівторок	
19	6 С †Перес. Методія, уч. сл.		Івана печерника преп.
20	7 Ч Юрія Мит. преп.		Теодора Тріхини преп.
21	8 П Велика П'ятниця		Януарія сщмч.
22	9 С Євпсихія мч.		Теодора Сикеота преп.
23	10 Н Воскресення ГНІХ.	Томина. Юрія	
24	11 П Світлий Понеділок		Сави Стратилата мч.
25	12 В Світлий Вівторок		†Марка ап. і єв.
26	13 С Артемона сщмч.		Василія сщмч.
27	14 Ч Мартина папи		Стефана преп.
28	15 П Аристарха ап.		Ясона ап.
29	16 С Агапії мч.		9 мч. у Кизиці
30	17 Н Томина. Симеона	Мироносиць. Якова	

— ЗАПИСКИ —

ТРАВЕНЬ 1995 МАУ

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар		Григоріянський Календар
1	18 П Івана преп.	Єремії прор.
2	19 В Івана печерника преп.	Атанасія Великого св.
3	20 С Теодора Тріхيني преп.	† Теодосія Печер. преп.
4	21 Ч Януарія сщмч.	Пелагії мч.
5	22 П Теодора Сикеота преп.	Ірини мч.
6	23 С Юрія втч.	Йова многострадального
7	24 Н Мироносиць. Сави Страт.	Розслаб. Акакія
8	25 П † Марка ап. і єв.	Івана Богослова
9	26 В Василія сщмч.	† Перен. м. Миколая
10	27 С Стефана преп.	† Симона Зилота ап.
11	28 Ч Ясона ап.	Кирила і Методія, уч. сл.
12	29 П 9 мч. у Кизиці	Єпіфанія св.
13	30 С † Якова ап.	Гликерії мч.
14	1 Н Розслаб. Єремії	Самарянки. Ісидора
15	2 П Атанасія Великого св.	Пахомія Великого преп.
16	3 В † Теодосія Печер. преп.	Теодора Оsv. преп.
17	4 С Пелагії мч.	Андроніка ап.
18	5 Ч Ірини мч.	Теодота мч.
19	6 П Йова многострадального	Патрикія сщмч.
20	7 С Акакія мч.	Талелєя мч.
21	8 Н Самарянки. Івана Богос.	Сліпородж. Константина
22	9 П † Перен. м. Миколая	Василіска мч.
23	10 В † Симона Зилота ап.	Євфросинії Полоц. преп.
24	11 С Кирила і Методія, уч. сл.	Никити Переяс. преп.
25	12 Ч Єпіфанія св.	Вознесення ГНІХ.
26	13 П Гликерії мч.	Карпа ап.
27	14 С Ісидора мч.	Терапонта сщмч.
28	15 Н Сліпородж. Пахомія Вел.	Св. Отців. Никити
29	16 П Теодора Оsv. преп.	Теодосії препмч.
30	17 В Андроніка ап.	Ісаакія преп.
31	18 С Теодота мч.	Єрмія ап.

— ЗАПИСКИ —

ЧЕРВЕНЬ 1995 JUNE

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар	Григоріянський Календар
1 19 Ч Вознесення ГНІХ.	Юстина мч.
2 20 П Талелея мч.	Никифора св.
3 21 С †Константина і Олени	Лукиліяна мч.
4 22 Н Св. Отців. Василіска	Сош. Святого Духа.
5 23 П Євфросинії Полоц. преп.	Понеділок Святого Духа
6 24 В Никити Переяс. преп.	Висаріона преп.
7 25 С †3 найд. гол. Івана Хрест.	Теодота сщмч.
8 26 Ч Карпа ап.	Теодора Тирона вмч.
9 27 П Терапонта сщмч.	Кирила Олександ. св.
10 28 С Никити преп.	Тимотея сщмч.
11 29 Н Сош. Святого Духа	Всіх Святих. Вартоломея
12 30 П Понеділок Святого Духа	Онуфрія Великого преп.
13 31 В Єрмія ап.	Акилини мч.
14 1 С Червень. Юстина мч.	Єлисея прор.
15 2 Ч Никифора св.	Покл. Пр. Т. Т. і Крови Хр.
16 3 П Лукиліяна мч.	Тихона преп.
17 4 С Митрофана св.	Мануїла мч.
18 5 Н Всіх Святих. Доротея	2 по Сош. Леонтія
19 6 П Висаріона преп.	†Юди Тадея ап.
20 7 В Теодота сщмч.	Методія сщмч.
21 8 С Теодора Тирона вмч.	Юліяна мч.
22 9 Ч Поклін Пр. Т. Т. і Крови Хр.	Євсевія сщмч.
23 10 П Тимотея сщмч.	Праз. Христа Чоловіколюбця
24 11 С †Вартоломея і Варнави ап.	Різдво Івана Хрестителя
25 12 Н 2 по Сош. Онуфрія Вел.	3 по Сош. Февронії
26 13 П Акилини мч.	Давида преп.
27 14 В Єлисея прор.	Сампсона преп.
28 15 С Амоса прор.	Перен. м. Кира і Івана
29 16 Ч Тихона преп.	Петра і Павла ап.
30 17 П Праз. Христа Чоловікол.	†Собор 12 Апостолів

— ЗАПИСКИ —

ЛИПЕНЬ 1995 JULY

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар		Григоріянський Календар	
1	18 С Співстр. Пресв. Богородиці	Косми і Дам'яна безс.	
2	19 Н 3 по Сош. Юди Тадея	4	по Сош. Пол. риз. Пр. Богор.
3	20 П Методія сщмч.	Якinta мч.	
4	21 В Юліана мч.	Андрія Критського св.	
5	22 С Євсевія сщмч.	†Атанасія Атонського преп.	
6	23 Ч Агрипини мч.	Сісоє Великого преп.	
7	24 П Різдво Івана Хрестителя	Томи преп.	
8	25 С Февронії препмч.	Прокопія вмч.	
9	26 Н 4 по Сош. Давида	5	по Сош. Панкратія
10	27 П Сампсона преп.	†Антонія Печерського преп.	
11	28 В Перен. м. Кира і Івана	Євфимії і Ольги	
12	29 С Петра і Павла ап.	Прокла мч.	
13	30 Ч †Собор 12 Апостолів	Собор Арх. Гавриїла	
14	1 П Липень. Косми і Дам'яна	Акили ап.	
15	2 С †Полож. ризи Пресв. Богор.	Володимира Великого	
16	3 Н 5 по Сош. Якinta	6	по Сош. Антиногена
17	4 П Андрія Критського св.	Марини вмч.	
18	5 В †Атанасія Атон. преп.	Якinta мч.	
19	6 С Сісоє Великого преп.	Макрини преп.	
20	7 Ч Томи преп.	Іллі прор.	
21	8 П Прокопія вмч.	Симеона преп.	
22	9 С Панкратія сщмч.	Марії Магдалини	
23	10 Н 6 по Сош. Антонія Печер.	7	по Сош. Трофима
24	11 П Євфимії і Ольги	†Бориса і Гліба	
25	12 В Прокла мч.	†Успення Анни	
26	13 С Собор Арх. Гавриїла	Єрмолая сщмч.	
27	14 Ч Акили ап.	†Пантелеймона вмч.	
28	15 П Володимира Великого	Прохора ап.	
29	16 С Антиногена сщмч.	Калиніка мч.	
30	17 Н 7 по Сош. Марини	8	по Сош. Сили
31	18 П Якinta мч.	Євдокима преп.	

— ЗАПИСКИ —

СЕРПЕНЬ 1995 AUGUST

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар		Григоріянський Календар	
1	19 В	Макрини преп.	Перен. Чес. Хреста
2	20 С	Іллі прор.	Перен. м. Стефана
3	21 Ч	Симеона преп.	Ісаака преп.
4	22 П	Марії Магдалини	7 мучеників Єфеських
5	23 С	Трофима мч.	Євсигнія мч.
6	24 Н	8 по Сош. Бориса і Гліба	9 по Сош. Переображення
7	25 П	†Успення Анни	Дометія препмч.
8	26 В	Єрмолая сщмч.	Єміліяна ісп.
9	27 С	Пантелеймона вмч.	†Матія ап.
10	28 Ч	Прохора ап.	Лаврентія мч.
11	29 П	Калиніка мч.	Євпла мч.
12	30 С	Сили ап.	Фотія мч.
13	31 Н	9 по Сош. Євдокима	10 по Сош. Максима
14	1 П	Серпень. Перен. Чес. Хреста	†Перен. м. Теодосія Печ.
15	2 В	Перен. м. Стефана	Успення Пресв. Богородиці
16	3 С	Ісаака преп.	Діомида мч.
17	4 Ч	7 мч. Єфеських	Мирона мч.
18	5 П	Євсигнія мч.	Флора мч.
19	6 С	Переображення Господнє	Андрія Страт. мч.
20	7 Н	10 по Сош. Дометія	11 по Сош. Самуїла
21	8 П	Єміліяна ісп.	Тадея ап.
22	9 В	†Матія ап.	Агатоніка мч.
23	10 С	Лаврентія мч.	Лупа мч.
24	11 Ч	Євпла мч.	Євтиха сщмч.
25	12 П	Фотія мч.	Поверн. м. Вартоломея ап.
26	13 С	Максима ісп.	Адріяна мч.
27	14 Н	11 по Сош. Теодосія Печ.	12 по Сош. Пімена
28	15 П	Успення Пресв. Богородиці	Августина св.
29	16 В	Діомида мч.	Усікновення г. Івана Хрест.
30	17 С	Мирона мч.	Олександра св.
31	18 Ч	Флора мч.	†Полож. пояса Пр. Богор.

— ЗАПИСКИ —

ВЕРЕСЕНЬ 1995 SEPTEMBER

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріанський Календар	
1	19 П Андрія Страт. мч.	†Поч. ц. р. Симеона	
2	20 С Самуїла прор.	Маманта мч.	
3	21 Н 12 по Сош. Тадея	13 по Сош. Антима	
4	22 П Агатоніка мч.	Вавили сщмч.	
5	23 В Лупа мч.	Захарії прор.	
6	24 С Євтихія сщмч.	Євдоксія мч.	
7	25 Ч Повер. м. Вартоломея ап.	Созонта мч.	
8	26 П Адріяна мч.	Різдво Пресв. Богородиці	
9	27 С Пімена преп.	Йоакима і Анни	
10	28 Н 13 по Сош. Августина	14 по Сош. Минодори	
11	29 П Усікновення г. Івана Хрест.	Теодори преп.	
12	30 В Олександра св.	Автонома сщмч.	
13	31 С †Полож. пояса Пр. Богор.	Корнилія сщмч.	
14	1 Ч Вересень. †Поч.ц.р.Симеона	Воздвиження Чес. Хреста	
15	2 П Маманта мч.	Никити вчмч.	
16	3 С Антима сщмч.	Євфимії вчмч.	
17	4 Н 14 по Сош. Вавили	15 по Сош. Софії	
18	5 П Захарії прор.	Євменія преп.	
19	6 В Євдоксія мч.	Трофима мч.	
20	7 С Созонта мч.	Михайла Черн. мч.	
21	8 Ч Різдво Пресв. Богородиці	Кондрата ап.	
22	9 П Йоакима і Анни	Фоки сщмч.	
23	10 С Минодори мч.	Зачаття Івана Хрестителя	
24	11 Н 15 по Сош. Теодори	16 по Сош. Теклі	
25	12 П Автонома сщмч.	Євфросинії преп.	
26	13 В Корнилія сщмч.	Перес. Івана Богослова	
27	14 С Воздвиження Чес. Хреста	Калістрата мч.	
28	15 Ч Никити вчмч.	†Харитона преп.	
29	16 П Євфимії вчмч. Людмили мч.	Киріяка преп.	
30	17 С Софії мч.	Григорія В. сщмч.	

— ЗАПИСКИ —

ЖОВТЕНЬ 1995 OCTOBER

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар		Григоріанський Календар	
1	18 Н	16 по Сош.	Євменія
2	19 П	17 по Сош.	Покрова Пр. Бог.
3	20 В	Кипріяна	сщмч.
4	21 С	Діонісія А.	сщмч.
5	22 Ч	Єротея	сщмч.
6	23 П	Харитини	мч.
7	24 С	†Томи	ап.
		Сергія і Вакха	мч.
8	25 Н	17 по Сош.	Євфросинії
9	26 П	18 по Сош.	Пелагії
10	27 В	†Якова А.	ап.
11	28 С	Євлампія	мч.
12	29 Ч	Филипа	ап.
13	30 П	Прова	мч.
14	1 С	Карпа	мч.
		Параскеви	Терн. преп.
15	2 Н	18 по Сош.	Кипріяна
16	3 П	19 по Сош.	Євтимія
17	4 В	Лонгина	мч.
18	5 С	Осії	прор.
19	6 Ч	†Луки	ап. і єв.
20	7 П	Йоїла	прор.
21	8 С	Артемія	вмч.
		Іларіона	Великого преп.
22	9 Н	19 по Сош.	Якова А.
23	10 П	20 по Сош.	Аверкія
24	11 В	Якова	ап.
25	12 С	Арети	мч.
26	13 Ч	Маркіяна	мч.
27	14 П	Димитрія	вмч.
28	15 С	Нестора	мч.
		Параскеви	Ікон. мч.
29	16 Н	20 по Сош.	Лонгина
30	17 П	21 по Сош.	Анастасії
31	18 В	Зиновія і Зиновії	мч.
		Стахія	ап.

— ЗАПИСКИ —

ЛИСТОПАД 1995 NOVEMBER

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліанський Календар	Григоріанський Календар
1 19 С Йоїла прор.	Косми і Дам'яна безс.
2 20 Ч Артемія вмч.	Акиндина мч.
3 21 П Іларіона Великого преп.	Акепсими мч.
4 22 С Аверкія св.	Йоаникія Великого преп.
5 23 Н 21 по Сош. Якова	22 по Сош. Галактіона
6 24 П Арети мч.	Павла св.
7 25 В Маркіяна мч.	33 мч. Мелитинських
8 26 С Димитрія вмч.	Собор Архист. Михаїла
9 27 Ч Нестора мч.	Матрони преп.
10 28 П Параскеви Ікон. мч.	Єраста ап.
11 29 С Анастасії препмч.	Мини мч.
12 30 Н 22 по Сош. Зиновія	23 по Сош. Йосафата
13 31 П Стахія ап.	Івана Золотоустого св.
14 1 В Листопад. Косми і Дам'яна	† Филипа ап.
15 2 С Акиндина мч.	Гурія мч.
16 3 Ч Акепсими мч.	† Матея ап. і єв.
17 4 П Йоаникія Великого преп.	Григорія Н. св.
18 5 С Галактіона мч.	Платона і Романа мч.
19 6 Н 23 по Сош. Павла	24 по Сош. Авдія
20 7 П 33 мч. Мелитинських	Григорія Декаполіта преп.
21 8 В Собор Архистр. Михаїла	Вхід у храм Пресв. Богор.
22 9 С Матрони преп.	Филимона ап.
23 10 Ч Єраста ап.	Амфілохія св.
24 11 П Мини мч.	Катерини вмч.
25 12 С Йосафата сщмч.	Климент папи
26 13 Н 24 по Сош. Івана Золот.	25 по Сош. Аліпія
27 14 П † Филипа ап.	Якова Перс. мч.
28 15 В Гурія мч.	Стефана препмч.
29 16 С † Матея ап. і єв.	Парамона мч.
30 17 Ч Григорія Н. св.	† Андрія ап.

— ЗАПИСКИ —

ГРУДЕНЬ 1995 DECEMBER

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Г. Ю. Дні Юліянський Календар		Григоріанський Календар	
1	18 П Платона і Романа мч.	Наума прор.	
2	19 С Авдія прор.	Авакума прор.	
3	20 Н 25 по Сош. Григорія Д.	26 по Сош. Софонії	
4	21 П Вхід у храм Пресв. Богор.	Варвари вмч.	
5	22 В Филимона ап.	Сави Осв. преп.	
6	23 С Амфілохія св.	Миколая чудотвор. св.	
7	24 Ч Катерини вмч.	Амвросія св.	
8	25 П Климента папи	Патапія преп.	
9	26 С Алипія преп.	Непорочне Зач. Пр. Богор.	
10	27 Н 26 по Сош. Якова П.	27 по Сош. Мини	
11	28 П Стефана препмч.	Даниїла преп.	
12	29 В Парамона мч.	Спиридона преп.	
13	30 С † Андрія ап.	† Євстратія мч.	
14	1 Ч Грудень. Наума прор.	Тирса мч.	
15	2 П Авакума прор.	Єлевтерія сщмч.	
16	3 С Софонії прор.	Аггея прор.	
17	4 Н 27 по Сош. Варвари	Праотців. Даниїла	
18	5 П Сави Осв. преп.	Севастіяна мч.	
19	6 В Миколая чудотвор. св.	Боніфатія мч.	
20	7 С Амвросія св.	Ігнатія Богонос. сщмч.	
21	8 Ч Патапія преп.	Юліани мч.	
22	9 П Непорочне Зач. Пр. Богор.	Анастасії вмч.	
23	10 С Мини мч.	10 мч. Критських	
24	11 Н Праотців. Даниїла	Пер. Різд. 29 по Сош. Євгенії	
25	12 П Спиридона преп.	Різдво Христове	
26	13 В † Євстратія мч.	Собор Пресв. Богородиці	
27	14 С Тирса мч.	Стефана первмч.	
28	15 Ч Єлевтерія сщмч.	Мч. Никомидійських	
29	16 П Аггея прор.	Дітей, убитих у Вифлеємі	
30	17 С Даниїла прор.	Анісії мч.	
31	18 Н Пер. Різд. 29 по Сош. Севаст.	По Різд. 30 по Сош. Меланії	

— ЗАПИСКИ —

Іван КЕДРИН

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА

Першого вересня 1939 року впали на Львів перші німецькі бомби, поціливши головну залізничну станцію та поруйнувавши її будинок і рейки. Це була німецька стратегія засакування ворога несподіванкою і руйнування в його запіллі всякої комунікації. До тієї стратегії належало також ширення паніки серед населення, бо скидувано бомби на відкриті міста. Минулися давні джентлменські звичаї з проголошенням спершу ультиматуму та із шануванням Женевської Конвенції, яка забороняла робити шкоди цивільним людям. Польська влада у Львові сама спричинялася до ширення паніки, бо перед кожним німецьким налетом проголошувала через радіо пересторогу „Увага, надходить!“

Вибух Другої світової війни настав після підписання ганебної угоди про неагресію на протязі десяти років між двома ідеологічно суперечними країнами, гітлерівським Третім Райхом і Союзом. Це був історичний договір німецького міністра закордонних справ Йоахіма Ріббентропа і радянського міністра закордонних справ Вячеслава Молотова, підписаний 23 серпня 1939 року. Цей договір передбачав де факто поділ сфери впливів у Європі на Німеччину і Радянський Союз і був, так би мовити, зеленим світлом для Німеччини розпочати війну проти Польщі.

Війна Німеччини проти Польщі тривала рівно 17 днів. Єдиним спротивом польської армії була битва під Кутном, де німці оточили цілу армію і взяли її в полон. По нинішній день є незрозумілою тайною, як Польща не знала нічого про могутню збройну силу Німеччини, коли в Берліні був польський амбасадор і військовий аташе. Не тільки сірі польські люди, але й журналісти та політики віталися і прощалися словами „До побачення в Берліні“. Еліта польського старшинства і державної верхівки або вивтікала по через Румунію і Балкани на Захід, або пішки перейшла радянський кордон, шукаючи захисту в радянського союзника. 18,000 польських старшин, які шукали той захист, загинули в Катинському лісі, вистріляні союзником. Коли те масове вбивство виявилось, радянський уряд спершу

скидав вину на німців, але Міжнародна Комісія ствердила без ніяких сумнівів, що це був плянований большевицький акт масового винищення польських військовиків.

18 - го вересня 1939 року львівське радіо проголосило, що „хоробра перша українська радянська армія переступила Збруч, щоб визволити братів-українців з польського ярма“. Це спонукало українську політичну і культурну верхівку в Галичині до вирішення: залишатися чи втікати на Захід. Автор цих рядків належав до тих, які не вірили, начебто большевики „змінилися“. Однак, на превеликий жаль, квіт української інтелігенції, як наприклад, голова Українського Національного Демократичного Об'єднання (УНДО) д-р Дмитро Левицький, колишній посол Української Народної Республіки (УНР) у Данії, голова Української Соціал - Демократичної партії д-р Володимир Старосольський, директор Української Централі Кооператив сенатор Остап Луцький і багато, багато інших стали на становищі, що провідники повинні залишатися з народом у цих обставинах. Аргумент, що ніщо народові не прийде з таких провідників, яких ворог винищить, не переконував досвідчених громадських діячів і політиків, які виявилися в тому історичному часі, на мою думку, — наївними. Всіх їх в'ярештовано і вивезено на каторгу в далекі краї поза Україною, а деякі погинули у в'язницях Львова та інших міст. Наприклад, криваву різню переведено у в'язниці Львова перед відходом большевиків, де згинув, між іншим, посол до Варшавського союму і головний редактор щоденника „Новий час“ у Львові Михайло Струтинський. Його дружина Марія, письменниця, жила і померла як одна із втікачів у Філядельфії.

Автор цих рядків втік зі Львова пішки, шляхом на Городок Ягайлонський Городецькою вулицею у Львові, коли перші большевицькі стежі ступали до Львова на протилежному кінці на вулиці Личаківській. Ішов я разом з професором Романом Смаль-Стоцьким і д-ром Павлом Лисяком. На шляху до Городка Ягайлонського стрінули ми перші німецькі стежі. Всі ми плавко говорили по-німецьки і розповіли, хто ми. Німецький старшина здивувався: „Чого ви втікаєте? Адеж це ваші люди приходять?“ Тоді я подумав, що коли німецькі офіцери мають таку добру політичну освіту, то та війна сумно для них скінчиться. Першим етапом українських втікачів зі Львова та інших міст східньої Галичини був Перемишль, але всі ми прямували до Кракова. У Кракові постав тимчасовий громадський український центр, т. зв. Український Центральний Комітет, з професором Володимиром Кубійовичем на чолі, легалізований німцями як аполітична допомогова установа. Це був трудний час, коли можна було придивлятися, як на практиці виглядає німецька теорія расової вишости нордійської раси, репрезентованої німцями. По нинішній день

не можу забути одного моменту : у варшавських трамваях був поділ „ тільки для німців “ і друга частина для всіх інших. Якесь старенька пані сіла ненароком до частини, призначеної для німців, і німецький уніформований тип брутально скинув її під час руху трамваю...

Відомо, що німецько-совєтська приязнь тривала коротко. Не втрималася демаркаційна лінія, проведена між німецькою і російською арміями. У червні 1941 року почерез Краків перемаршувала на Схід найбільша дотеперішня збройна сила — 250 змоторизованих дивізій. Відомо, що вони виперли совєтські армії почерез всі українські землі, на Півдні аж під Сталінград, а на Півночі німці зупинилися аж під Москвою. Відомо, що заламався німецький наступ під Сталінградом. Всі большевицькі енциклопедії і довідники приписують ту перемогу „геніальному “ вождєві Йосифові Сталінові. Насправді не було б тієї перемоги, якби не масові доставки почерез Архангельськ Америкою зброї, харчів і всього, що було потрібне совєтському війську, яке боронило Сталінград. Америка і Західні союзники перемогли німецького „чорта“ російським „вельзевулом“.

Адольф Гітлер, який прийшов до влади легальним шляхом, коли його націонал-соціалістична партія перемогла у 1933 році у виборах до німецького парламенту, заповідав, що він заведе на 1,000 років „тевтонський мир“. Свою програму і свою теорію расовости виклав у книжці „Майн Кампф“ („Моя боротьба“). Мало хто вірив, що він насправді реалізуватиме ту божевільну теорію і програму вищости німецької раси. По нинішній день українські люди, які тямлять той пресумний час, роздумують, чи краще, що тоді переміг Совєтський Союз, чи краще було б за перемогою Німеччини. Міркування немудре, бо схоже на роздумування, чи краще повіситися, чи втопитися. Історична Немезида викінчила обидві імперії з їхніми психопатичними диктаторами.

Володарював Адольф Гітлер всього 12 літ. З того шість років тривала Друга світова війна. Вирішив її кінець висад — десант англійських, американських і канадських військ у Нормандії, недавно урочисто відзначуваний. Це було створення так званого Другого фронту. Головним командувачем того Другого фронту був пізніший президент ЗСА генерал Двайт Айзенгавер. Однак совєтським військам пощастило швидше підійти до Берліну. Коли стало ясно, що совєти займуть Берлін, Адольф Гітлер, який перебував у глибокому підземному бункері під Палацом канцлера у Берліні, вирішив, разом із своєю вірною любкою Евою Бравн, що вони ще повинчаються, і він її та себе застрелить. Так і сталося 2-го травня 1945 року. Кілька днів пізніше Німеччина беззастережно зголосила капітуляцію. Її епілогом був ще Нюрнберзький процес над німецькими „воєнними злочинцями“. Засудили там на смерть і розстріляли або повісили квіт ні-

мецького генералітету. Не вдалося тільки засудити головного командувача німецького летунства маршала Герінга, бо він скінчив самогубством, проковтнувши, зберігану десь, пігулку смертельної отрути.

Політично скінчилася Друга світова війна Потсдамським мировим договором таки у травні 1945 року. Підготувала той договір Конференція в Ялті, учасниками якої були президент Френклін Делано Рузвелт, британський прем'єр Вінстон Черчіл і Йосиф Сталін. Головним дорадником Рузвелта у Ялті був радник Державного Департаменту Алжир Гісс, пізніше оскаржений у зраді Америки, і поруч з ним американський амбасадор у Москві, який підготував ту конференцію, ліберальний демократ Аварелл Гарриман. Алжир Гісс переконав Рузвелта, що треба зговоритися із Сталіним, а не оглядатися на Черчіля. Рузвелт так сподобав собі Сталіна, що називав його добрим старим „вуйком Джо“. Сталін переконав Рузвелта, що треба світ поділити на дві „сфери впливу“, а деякі країни поділити на дві частини: демократичну і комуністичну. Це застосовано до Німеччини, В'єтнаму і Кореї. Воно стало нещастям, бо спричинило нові війни і виявило, що це був зручно придуманий плян Сталіна на підпорядкування собі різних країн на різних континентах світу. Згодом молодий конгресмен Ричард Ніксон повів вперту кампанію за виявлення інфільтрації советськими агентами американського державного апарату. Президент Геррі Труман і ліберальна „мідія“ американська назвали ту кампанію погонею за „червоним оселедцем“. Але Ніксон таки довів, що Алжир Гісс був советським агентом і що Рузвелт у Ялті слухав цього агента і подібних до нього. Тому, що це вже був передавнений час, Гісса засудили тільки на п'ять років в'язниці за кривоприсягу. Вийшовши після трьох років з в'язниці, Гісс дістав запрошення від Принстонського університету у стейті Нью Джерзі викладати державне право. Таке могло статися тільки в Америці. Кандидуючи на президента, Двайт Д. Айзенгавер вибрав собі Ричарда Ніксона за віцепрезидента. А згодом він сам став президентом. У 1994 році помер Ричард Мілгавс Ніксон і його похорон був величавою маніфестацією з участю п'яťох президентів, колишніх і теперішнього, бо визнано Ніксона великим державним мужем.

Після Потсдамського договору здавалося, що настав довголітній мир. Однак дуже швидко виявилось, що вчорашній союзник Заходу, Советський Союз, був насправді завжди ворогом. Настала „холодна війна“, в якій всі генеральні секретарі Комуністичної партії Советського Союзу“ відгрозувалися, що „ми вас угробимо“. Прийшлося Америці і її союзникам протиставитися тій загрозі. У 1948 році створено Північно-Атлантийський пакт, НАТО, який загородив советський плян походу до Атлантику. НАТО існує по нинішній день. Хоч Советський Союз вже розлетівся, але, як знаємо, не зник ще російський імперіялізм, леліяний багатьма фанатиками в Росії.

У всесвітній історії Друга світова війна записалася найбільш кривавими літерами. Існувала, правда, Семилітня війна і Тридцятилітня війна, але ні одна з них не принесла стільки горя людям і такого знищення як Друга світова війна, яку розпутали два психопати Гітлер і Сталін. Розумні німці і росіяни соромляться сьогодні тих своїх колишніх лідерів, але в нашому часі було вже явище неонацизму, і в Росії явище — неосталінізму, бо там не перевелися звелічники епохи сталінізму. Та і різні Брежнєви і Андропови були не ліпші. Ці обидві диктатури довели ще раз, що найкращою, хоч і найскладнішою, державною системою є демократія. Найлегше і найпростіше правити диктаторам, які не відповідають ні перед ким. Демократична система найскладніша, бо вимагає зрілого політичного суспільства, яке відрізняло б свободу від сваволі. Демократична система корінилася вже в античній Атенській республіці (Греція). Межовим стовпом демократії стала Велика Хартія Свобід в Англії 1215 року, за короля Джана Безземельного, і врешті нову епоху започаткувала т.зв.Велика Французька революція 1789 року з її гаслами братерства, рівності і свободи. Тарас Шевченко мріяв для України дістати „ нового і праведного закону “ Вашингтона, але Шевченко ледве чи знав текст американської Конституції. Вона далеко недосконала, бо дотепер вже має 27 Додатків. Ця справа актуальна для нас, українців, бо в Україні теж ще нема нової конституції . А тамошня дійсність доказує, що наші земляки в Україні мають інколи дуже кумедне поняття, що таке демократія, що таке вибори і Верховна Рада, як ніби Український парлямент. Все воно одне з другим пов'язане. Сірі громадяни не цікавляться давнім минулим, хоча ще є багато осіб, які пережили Другу світову війну. Вона є невичерпним джерелом студій для істориків, військовиків, економістів, ба навіть звичайних людей. Бо коли Наполеон проголосив, що для ведення війни треба трьох речей „ гроші, гроші і гроші “, то міністер фінансів в уряді Гітлера Гіальмар Шахт проголосив, що німецькою валютою є праця, і німці шість років вели війну, фінансовану тією валютою, основою якої була праця. Шахт був самотнім з-посеред членів уряду Гітлера, якого виправдали в Нюрнберзькому процесі.

І знову насувається паралеля з відносинами в Україні, де ми не маємо ще рідної валюти, бо нема підкладу під неї, дарма що рідні „мафіози“ вивезли за кордон або в Росію багато тонн різного товару і здобуті за те гроші примістили в закордонних банках на приватних рахунках. Це одне з головних завдань, що його повинен розв'язати новий Президент України Леонід Кучма, поруч із приватизацією і повним переходом на систему вільного ринку.

Петро ЛАВРІВ

ДИВІЗІЯ „ГАЛИЧИНА“ — ПЕРША ДИВІЗІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АРМІЇ

(До 50-річчя Битви Під Бродами)

Донедавна советська пропаганда весь час паплюжила пам'ять добровольців дивізії „Галичина“, створеної Українським Центральним Комітетом у 1943 році на захист українського народу під кінець Другої світової війни. Невже ж галицька молодь, розуміючи програвши Німеччини, пішла рятувати нацизм? Чому українські патріоти, починаючи з 1941 року, добивались у німців дозволу на формування збройних сил?

Галичина втратила самостійність у 1340-их роках. До 1772 року вона була колонією шляхетської Речі Посполитої. Гетьман Богдан Хмельницький не визволив Галицьку Україну з-під ляхів. Потім під час півторастолітнього австрійського панування разом з німцями її експлуатували польські пани, які залишилися на посадах австрійської адміністрації. Коли восени 1918 року розпалася Австро-Угорська монархія, владу в Галичині захопили українці, але мілітарно сильніші поляки через вісім місяців окупували західноукраїнські землі по Збруч, і Українська Галицька Армія відступила на Велику Україну, де помагала єдинокровним братам воювати проти большевиків і денікінців. Щоб кінець Другої світової війни не застав галичан безборонними, колишні старшини Українських Січових Стрільців і Української Галицької Армії організували в 1943 році дивізію „Галичина“. Щоправда, тоді вже існувала Українська Повстанська Армія, але досвідчені вояки вважали її заслабою на випадок нового наступу поляків, що мали військові сили і по англоамериканському, і по советському боці. Ніхто з українських патріотів тоді не вважав німців союзниками в боротьбі за самостійну Українську державу, але ж у безвиході треба було вибрати менше зло.

Найавторитетніший серед українського суспільства Митрополит Андрей Шептицький порадив заклопотаним старшинам прийняти німецьку пропозицію і формувати хоча б дивізію. Він сказав: „Немає такої ціни, якої не треба було б заплатити за створення Української армії“. У той же час по німецькому боці воювало понад півмільйона

росіян (Російська визвольна армія колишнього радянського генерала Власова, з'єднання білорусів (Беларуска Крайова Аборона), литовських, латвійських, естонських, козацьких, татарських й інших добровольців, які хотіли звільнити свої народи від комуністичного кріпацтва. Це не були зрадники. Навпаки. Навіть власівці були патріотами Росії, а що вже говорити про азербайджанців, вірмен, грузинів, інших кавказців, калмиків, казахів, киргизів, узбеків, туркменів, таджиків, башкирів тощо. 30 національних формацій стало під свої національні прапори для боротьби проти кремлівської імперії, яка продовжувала політику національного поневолення неросійських народів. Найбільше з-поміж усіх народів Радянського Союзу страждав український народ: голодомор 1932-33 років, арешти й розстріли інтелігенції, перед голодомором і після голодомору, криваві розправи НКВД під час відступу Червоної армії влітку 1941 року.

Усі свідомі українці розуміли, що німці хочуть зробити з України колонію Райху, але коли вони послабили й запропонували зброю і вишкіл, у квітні 1943 року Український Центральний Комітет, який боронив інтереси українського народу перед німецькою окупаційною владою, створив у Львові Бойову управу. Ні голова Українського Центрального Комітету проф. д-р Володимир Кубійович, ні його члени, ні старшини з Бойової управи не були німецькими вислужниками. Вони надіялися, що, маючи збройну силу, зможуть впливати на її характер, і вважали дивізію серцевиною майбутньої української армії, зав'язком її. Під час попередніх переговорів німці запевнили українських патріотів, що дивізія воюватиме тільки проти большевиків, і обіцяли звільнити українських політ'язнів. Останню передумову німецька влада здійснила частково: до кінця окупації українських земель у німецьких концтаборах томилися провідник ОУН Степан Бандера, голова уряду відновленої 30-го червня 1941 року Української держави Ярослав Стецько й провідники українського підпілля нижчих рівнів. Зі сходу наступала орда, яка несла з собою загрозу самому існуванню української нації, і тому до дивізії зголосилося 80.000 добровольців. Зачислено 42.000, призвано 27.000, на вишкіл прийнято понад половину.

Дивізія складалася з трьох піхотних, одного артилерійського й одного вишкільного резервного полків. З батальйонів снайперів, саперів і польових резервів, відділів зв'язку, протиповітряної служби з польовою лікарнею включно. В цілій дивізії було 15-18 тисяч добровольців. Крім галичан, служили в ній і мешканці східноукраїнських областей і кубанці, які не хотіли підпорядковуватися власовському командуванню.

Дивізійників умундирували в німецькі однострої з пришитими на правому рукаві щитками з золотим левом на синьому полі. В будні

проводилися військові вправи, в неділі й українські свята всі ходили до церкви або слухали Службу Божу просто неба. Очолював капелянів о. д-р Василь Лаба, колишній головний капелян УГА.

Згідно з умовами при наборі добровольців, що вони воюватимуть на рідній землі, загартованих у вишкільних таборах у „Гайделягру“ (на польській території) і Нойгамері дивізійників одправлено на початку липня 1944 року на фронт під Броди, де вони зайняли 36-кілометровий відтинок.

16-го липня зосереджені там советські війська 1-го Українського фронту почали наступ. Танкова армія проломила німецьку лінію фронту рівночасно на відтинку Львів — Броди й на північ од Бродів. Унаслідок недостачі танків і літаків німецький танковий корпус не витримав натиску советських танків Т-34, які під прикриттям бомбардувальників ринули в пролом і 18-го липня оточили німецький 13-ий корпус із прикріпленою до нього 14-ою дивізією „Галичина“. Вина за це оточення лягає на самого Адольфа Гітлера, який не послунав своїх досвідчених радників і не відтягнув лінію оборони на височину з залізничною колією Підгірці — Буськ.

Командування кидало дивізію в бій окремими полками. Перший полк не зміг залатати прорив фронту, де советські сили переважали дивізію втричі. Згодом підтягнуто ще два полки, а знесилені піхотинці 1-го полку відступили в запілля. Щоб вирватися з казана, галичани проломили оточення на захід од Золочева й прорвалися на Поділля.

Скільки полягло добровольців, не знати. Був наказ галичан у полон не брати. Фільтрувальник з пістолетом у правій руці лівою рукою роздирав на грудях френч. Там на ланцюжку німці носили медальйон, а галичани — хрест. Полонених з медальйоном одпускали, з хрестиком — стріляли в обличчя. Розправа тривала кілька днів. Не зважаючи на те, багато полонених відправлено на уральські шахти, де чимало їх, присипаних пороною, загинуло. Серед них і мій односельчанин і друг Мирослав Ваків, який в 1947 році писав до мене листи в Карлаг (у Центральному Казахстані). Обидва ми каралися за ту саму самостійницьку ідею.

Через Стрий — Дрогобич — Самбір — Турківський перевал рештки дивізії перейшли Карпати й стали ядром відновленої дивізії. Доповнена добровольцями з числа вивезених до Німеччини українців, дивізія брала участь у вирішальному наступі словацького війська на осередок комуністичного повстання в Банській Бистриці. Цивільному населенню наші дивізійники не шкодили. Словацька партія і гвардія Глінки та майже всі громадяни Словацької республіки ставилися до українських вояків по-дружньому.

Справді, дорого заплатили патріоти за зародок Української Національної Армії. Лише наприкінці війни німці признали Український

Національний Комітет під проводом головного коменданта українських військ генерала Павла Шандрука. Тоді стрільці з тризубами на шапках під синьо-жовтими прапорами клялися:

„Присягаю Всемогучому Богові перед святою його Євангелією та Животворящим Хрестом не шкودувати ні життя, ні здоров'я, скрізь і повсякчасно під українським національним прапором боротися зі зброєю в руках за свій народ і свою Батьківщину — Україну. Свідомий великої відповідальності, як вояк Українського Національного Війська, буду виконувати всі накази своїх начальників, а службові доручення тримати в таємниці. Так нехай мені в цьому допоможуть Бог і Пречиста Мати“.

Польський дослідник польсько-українських стосунків вважає, що з 11.000 вояків і старшин під Бродами розбіглося по лісах і прилучилося до УПА якихось 4.000. Маючи за собою військовий вишкіл, вони командували партизанськими роями, чотами й сотнями.

Три тисячі, які вирвалися з оточення, відродили дивізію. Доповнені колишніми робітниками, вивезеними з України до Німеччини, вони допомогли незалежній Словаччині в боротьбі зі скомунізованими партизанами. 21-го січня 1945 року дивізія отримала наказ перейти пішки до Штирії на півдні Австрії. 22 тисячі українських вояків без гарячої страви спали на снігу чужинецьких гір і боролися з югославськими комуністичними партизанами ген. Й. Броз-Тіта. До них приєднався батальйон волинських партизанів, які в березні 1943 року обороняли українців Крем'янецьчини від нападів польських колоністів. Восьмого травня дивізія залишила фронт і в Радштадті, як національна формація, здалася в англійський полон.

У таборах військовополонених добровольці збудували українські церкви: греко-католицьку й православну. Советські емісари вимагали видачі їм „отпетих галаварезов“, але англійський уряд, освідомлений Комітетом Українців Канади, не послухав їхніх наклепів (Апостольська Столиця, а зокрема Владика скитальців Іван Бучко, також значно причинилися до врятування дивізійників від насильної репатріації на певну смерть у совдепю. — Ред.).

Незабаром британці самі переконалися в охайності й побожності працелюбних вояків УНА. Під Божою опікою разом з вояками УПА, яким доля пощастила пробитися на Захід, й іншими українськими емігрантами вони в Австралії, Канаді, ЗСА та інших країнах допомагають братам на матірних землях зберегти самостійність і виходити з кризи, в яку штовхнули Україну члени КПУ (точніше КПСС), слуги імперії зла, проти якої боролася під Бродами в липні 1944 року дивізія „Галичина“.

(Передрук із: „Східний Часопис“, 12-18 лютого 1994 р., м. Донецьк, Україна).

Людмила ПОЧТАР

КОЛИ КІНЧАЛАСЯ ВІЙНА...

Кінець війни застав нашу родину (батько, мати, я і молодший брат) у т. зв. Чеському лісі — Боемервальд. Занесло нас туди воєнною завірюхою у жовтні 1944 року. Як багато інших українців, ми тікали від большевицького „визволення“, далі від них, на Захід. Дорога від мальовничого села Дніпрового Правобережжя до Німеччини тривала біля 10 місяців, протягом яких нам, як і тисячам втікачів, довелося багато дечого побачити, пережити й перетерпіти. Страх, холод, голод, постійні втечі від фронту або з оточення, обстріли, бомбардування, не раз несподіваний вихід із „безвихідного“ положення...

До міста Кошиці в Мадярщині добралися ми після різних пригод власним возом. З Кошиць до переходового табору в Ноймаркті, Німеччина, привезли нас (теж не без пригод) потягом. Після кількох тижднів виснажливих процедур одержали ми призначення на працю. Понад добу тряслися ми в потязі (розуміється — тягаровому), поки не висадили нас у горах, у лісі, на станції Айзенштайн, звідки темної осінньої ночі крутими дорогами привезли тягарівкою до Мадеру, де ще 30 три кілометри йшли пішки кам'янистою доріжкою підгору до якоїсь порожньої хати.

Було нас п'ять родин: дві з малими дітьми, дві — з „великими“, і бездітне подружжя, разом 21 особа. Вже не пам'ятаю, як ми провели решту ночі, а вранці побачили, що ми в лісі, в горах, і довкола не видно жодного житла. Після переповнених таборів, метушні, бомбардувань і тому подібного — це місце виглядало справжнім раєм. Тиша, гори, шпильковий ліс, у лісі гриби і ягоди.

На другий день не забарилося приїхати і начальство — один німець, наш майбутній шеф, якого ми коротко назвали Негт (пан). Позаписував усіх і заповів, що, крім малих дітей, усі мусять працювати. Тим часом привезли наші речі та дошки для поверхових ліжок. Одначе, „Пан“ таки уступив нашим проханням і розрідив атмосферу: дві родини з малими дітьми залишив у цій хатинці, подружжя перевів десь далі (здається, що вони й не працювали з нами), а нас із другою родиною примістив у подібній порожній хатці на відкритому горбі. Тут було ще кілька хат, місцевість називалася Бреннтен.

Ця частина Райху раніше належала чехам. Місцевість рідко заселена. У підніжжях гір — невеликі міста й містечка, а по горах зрідка розкидані ніби хутори по кілька хат.

Кілька кілометрів униз, над невеликою річкою було містечко Мадер, де й стояла зруйнована пожежею лісопильня, місце нашого затруднення.

Наш начальник, як не старався і стрибав, — лісопильню так і не зумів поставити на ноги. Тому спочатку ми всі ходили далеко в ліс зрізувати ручними пилами високі шпилькові дерева. Поскільки в мене не вистачало сили совати цілий день пилою, я переважно зносила до купи рішя. Одно було добре, що над нами не було підганяйла, а коли час від часу з'являвся „Пан“, ми його бачили вже здалека. Робили сумлінно, але ніхто не падав з ніг. Втомлювала щоправда дорога : ходили п'ять — шість кілометрів. Коли ж випали великі сніги, працювали на лісопильні : прибирали груз, відкидали сніг, робили якісь спори на випалювання деревного вугілля. Я переважно або замітала, або обчищала від іржі якісь шруби й цвяхи, або гасила вапно. Деколи „Пан“ посилав мене до невеликої електривні регулювати струм. Для мене та легка робота була, проте, найстрашніша : сама-самісінька в малому закритому приміщенні, оглушливий рев води, блимання незрозумілих приладів... Не пригадую, що саме мала я там „регулювати“.

В міжчасі моєму батькові якось вдалося переконати „Пана“, щоб мене, як підлітка, звільнити від праці. Тому мій молодший брат, я і ще хлопчина мого віку пішли до німецької школи, яка була однокімнатною. Цікаво, що й учителька і діти нас цілковито ігнорували. Не робили нам якихось прикрошів, але нас просто не помічали. Словників ми не мали, то ж користи з такого навчання було небагато. Єдиною згадкою про ту школу залишилася мені в пам'яті різдвяна чи новорічна сценка із кольоровими добродушками, що гордо проголошували, що вони вже багато тисяч років живуть у Боємервальдському лісі. Зате маєстатична краса зимової природи закарбувалася у моїй уяві на ціле життя. Ніде й ніколи не зустрічала я чогось прекраснішого. Той просто містичний чар зворушує мене й досі...

Снігу випадало там по кілька метрів, і все населення чудово їздило на лещатах. У нас же лещат не було, то брьохання по свіжому снігу не завжди належало до приємности. Зокрема тяжко було ходити в „гольцшугах“ — черевиках із дерев'яною підшовою. Одначе, якось давали собі раду. Мені тепер навіть самій не віриться, яка я була тоді відважна. Заледве 14-літня, ходила сама тими лісовими дорогами багато кілометрів і по снігу, і на провесні, коли сніг підходив водою і підступно провалювався, і весною, коли ліс дихав

п'янкими пахощами. Поскільки батьки приходили пізно втомлені з праці, моїм обов'язком було приготувати вечерю та дістати харчі. Раз у тиждень ішла я коло семи кілометрів до містечка Рееберг за картковим приділом, який легко змішався у моєму наплечнику. Була щаслива, коли вдалося випросити в м'ясаря якусь додаткову кістку, чи жменю якоїсь іншої провізії поза картками. На картки харчі були не погані, лише дуже малі пайки.

Весною ходили до баверів (фармерів) помагати чистити поля і вибирувати каміння і за те діставали щось з їжі: картоплю або збанок кислого молока.

За той час познайомилися і з іншими українцями в тій околиці. В Мадері жили в гуртожитку біля двох десятків хлопців, у свій час заграних на роботу до Німеччини. Вони перебували тут біля двох років і працювали дереворубами в іншого шефа. Були це в більшості симпатичні й приємні хлопці, але ми в розмовах з ними мусіли бути дуже обережними, бо часом відчували „просоветський дух“. Трохи далі працювала в „бавера“ молода українка, в іншому напрямі жила німецько-російська родина з трьома дівчатами.

Різними шляхами доходили до нас вістки. З весною 1945 року стало ясно, що фронт зближається, Німеччина валиться. Котроїсь неділі в половині квітня, вертаючись додому, бачила я багато відступаючого війська. Почало літати багато літаків. Тут і там копали окопи. Часом було чути стрілянину, і через наш „хутір“ почали переходити обдерті німецькі вояки. Не знаю, чи були між ними дезертири, але дехто був без зброї, і вони, бувало, кидали й інші речі. В кінці квітня закрилася школа. Припинилася й праця, бо нашого начальника забрано до „фольксштурму“, народного рушення. Несподівано кудись зникли всі хлопці з Мадеру. Після майже півроку спокійного життя війна знов пригадала про себе. Стало неспокійно і тривожно. Помимо всього, навіть у перших днях травня я все кудись по щось ходила, не знаючи страху.

Тепер не пригадую, що до нас дійшло перше, чи вістка про капітуляцію Німеччини, чи поява американських моторизованих частин на віддаленій головній дорозі. Та вже за два дні потрясла нас страшна вістка, що сюди мають прийти совети (бож це колишня Чехія!) Будь-що-будь — треба якнайшвидше втікати за старий чесько-німецький кордон за яких 30 кілометрів. За дещо з залишків нашого майна батько виміняв у німця ручний візочок — і знов у дорогу. З нами їхала ще одна родина з малими дітьми. Дорога гориста і тягнути возики було нелегко. Під гору напружуємо всі сили, а з гори візки летять і обтовкують нам ноги. Одного дня зустріли кількох мадерських хлопців, отих „просоветських“. Їх було важко пізнати : у добрих спо-

кійних хлопців ніби вселився якийсь дух помсти й наживи. Кожен мав ровера, обвішаного всяким добром, на руках по кілька годинників, новий одяг, взуття... Побачивши їх, ми обімліли. Вони пропонували й нам дістати „від проклятих швабів“ ровери, але ми якось викрутилися. Ні я, ні моя мама раверами не вмiли їздити, а батько (дипломатично) відбрехався, що їдемо до репатріяційного збірного пункту. Молоді мародери обіцяли там зустрітися з нами, а покищо верталися, щоб... помститися. Дивилися ми їм услід і думали про незбагненність людської натури. Бо я майже певна, що, якщо б вони знали, що ми насправді панічно втікаємо від червоних, — могли б нас на місці побивати...

За кілька кілометрів до границі, біля містечка Штубенбах, американці затримали весь потік втікачів — кордон закрито...Кілька днів хвилювалася людська маса; були тут і з підводами, і з ручними візками, і з роверами, і просто з клунками на плечах. Ходили найнеймовірніші чутки, а найстрашнішою була та, що всіх видадуть советам... Говорилося, що дехто переходить „на-зелено“, зокрема т. зв. „власівці“. Батько скерував наші возики дещо далі від натовпу. Там стояло покинуте крите авто, в якому ми від біди поселилися. Кожного дня батько з іншим чоловіком ходив на розвідку. І однієї ночі ми рішилися потайки перейти кордон. Коштувало це немало зусиль і страху...

Згадуючи про те, ще й сьогодні дякую Богові за щасливий перехід, бож усіх, там затриманих, таки справді передано советам... одних на розстріл, інших на нелюдське заслання.

А тоді була одна думка : витримати, не впасти, безшелесно крок за кроком, бож ми тягнули або переносили свої возики. І в душі молитва : не натрапити на патрулю. Відітхнули з полегшею щойно пізнім ранком, коли з лісу вийшли на асфальтову дорогу, яка тут починалася. Ми вже в Німеччині! Але страх жене нас далі і ще кілька днів посуваємося далі на захід. Зустрічаємо багато американських вантажних авт під червоними прапорами, повних галасуючих, часто п'яних людей. Щойно пізніше ми довідалися, що то поворотці на „родіну“ — ще покищо добровільні. Цікаво, скільки з них справді побачили свій дім ? Ми ж зупинили нашу втечу, щойно перейшовши місто Деггендорф і новонаправлений міст і опинившись за Дунаєм.

У наддунайському селі Фішердорф назбиралася знову чимала група людей. Ми замешкали з кількома родинами в одній stodolі. Бургмайстер дав дозвіл не лише на перебування, а й на харчові картки. Господарі — німці ставилися до нас по-людському, не робили жодних перешкод, навіть не показували свого незадоволення. Але натиск репатріяції збільшувався. Трохи не щодня були накази всім з'явитися то в одному, то в іншому місці на відправку додому. При-

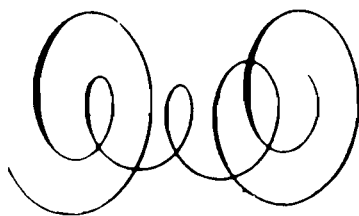
їжджали авта, але ніхто не з'являвся. Люди творили комітети, ходили до американського командування, писали петиції, часом отримували підбадьорюючі вістки, що насильно нікого не видаватимуть, але насправді жодного захисту не мали, і советські людолови хапали безборонних людей, де могли. Тому більшість часу ми проводили в кушах над Дунаєм. Часом батько йшов до німецького чи американського уряду з різними петиціями, і ми до вечора не знали, чи він повернеться, а він не знав, чи застане нас у тій stodolі.

Одного разу зненацька захопили наших співмешканців, які не встигли сховатися. Після того ми боялися приходити до stodoli на ніч. Раз мій брат так заховався, що ми ледве знайшли його над Дунаєм. В скорому часі батько виклопотав кімнатку в Деггендорфі і ми стали почувати себе трохи безпечніше. Інші люди теж або познаходили мешкання по приватках, або пішли до таборів, які організовувались по різних містах. „Хапанки“ та різні нові зарядження щодо репатріації ще продовжувались, але майже всі ми запаслися всякими документами, що не підлягали репатріації (найчастіше такими, що ми — західні українці, походимо з Польщі, тощо), треба було лиш остерегатися диких наскоків.

За тим непомітно й проминуло літо 1945 року. Життя в німецькому місті помалу внормовувалося. Всі одержували харчові картки, зникли черги. Навіть на одяг час від часу видавали „бецугшайни“.

Настав вересень. Гарний, теплий, спокійний. Та в моєму серці родився якийсь болючий смуток, якесь невиразне почуття охоплювало душу. Над нами вже не свистіли кулі, ми не були голодні, мали дах над головою, але невідомість майбутнього, брак якоїсь перспективи чи певної мети викликали розгубленість і роздвоєння. Часто годинами блукала я понад Дунаєм, намагаючись щось збагнути. Одним словом — моя „п'ятнадцята осінь“ була, може, й „неповторна“, але далеко не поетична й романтична, і зовсім не „прекрасна“, як у Олени Теліги...

Хвилювали спомини Рідного Краю, росла за ним туга. Незабутня Україна здавалася втраченою любов'ю, загубленим раєм, далекою мрією, і була знову нашою, не своєю землею...

Наталія Кібець

„БЕЗВІСНО ПРОПАВШИЙ“

Все журилася матуся —
Не розуміла з „Повістки“ слів,
Як то так, щоб на війні
Син пропав безвісно !
Це ж ніхто, а син її,
Це ж не голка,
Щоб в скирті застрягла,
Тож — на війні
Він як і всі
У битві змагався !...
Сусідів просила бідна матуся
У Кремль написати,
Може чули вони щось про сина,
Не міг же він „якось пропасти !“...
Розраджують сусіди неньку :
„Може десь у полоні ...
Он з сусіднього села
Пропавший солдат
Повернувся !“...
Повеселішало старенькій,
Може ж — і Василько
Десь там у полоні ! ?
Якби мала крила
Та знала де,

До нього б летіла,
Гори, доли і моря долала б —
Сина б врятувала ! ...
Просили хлопці, на гулянку
Просили синів баян...
Не дала матуся :
„Почекайте ! —
Вернеться нехай !“
„— А може синочок
З немилої сторіноньки
Вісточки не може подати ?“
„Не кажіть !
Нема ж ‘похоронки’ —
Буду його ждати ! ...“
Не діждалася матуся, —
Не вернувсь Василько ...
Чорну труну матірну
Віднесли на цвинтар !...
Лишилася хата спустілою,
Сумно й порожньо у ній.
Лише на стіні —
Баян довоєнний,
Власник якого
„Безвісно“ пропав
На війні ...

Григорій КОРОЛИШИН

ІДУ НА ВОЛЮ — 1945-ИЙ РІК

(Мій трирічний кацет)

В кацет я потрапив 22-го січня 1942 року. І сидів у ньому до 2-го травня 1945 року. Мене та ще чотирьох друзів з бойового звена ОУН, Організації Українських Націоналістів, зловила Німецька польова жандармерія, і передали нас у гестапо в Підгайцях. По допитах протягом цілого тижня, завезли нас в тюрму в Бережанах. Там ми сиділи до кінця березня 1942 року. Там вже було багато наших друзів. Тут покупи нас у кайдани та й вивезли в тюрму на Лонцького у Львові, де вже призбирали сотні нашої братії, і на самий Великдень вивезли нас у кацет Майданек біля Любліна в Польщі.

В дорозі, хоч нас і охороняли, в'язні розломали один вагон і всі з нього втекли. Між нами був один з наших друзів Володимир Гусак. Він після втечі переховувався в моєму селі до весни 1944 року. Однак, одного дня гестапо зловила його і, здається, розстріляла на місці яких 500 метрів від моєї хати. Про це мені оповіли Надя Плитка-Борис та Іван Піх, мої сусіди, в 1946 році, вже під совєтською окупацією Галичини.

Майданек — це був великий концетрак. Мене та М.Боднарчука примістили на третім полі, в другому бльоці, а наших двох друзів, М.Коняка та Івана Хичія, на тому самому полі в четвертому бльоці. Як ми прийшли в барак, то польські в'язні вже знали, що ми українці, тож прийняли нас так, що ми не сподівалися другого дня ранку дочекати живими... Така ненависть існувала поміж поляками і українцями на кожному кроці. Переважно польські в'язні, жидівські (бо знали німецьку мову) та німецькі комуністи були бльоковими, „форарбайтерами“, катами в кацеті, а це був увесь кримінальний елемент. Так було до того часу, аж навезли більше нашої братії, і ми до певної міри зорганізувалися по бльоках та й почали їм віддячуватися, а часто-густо і давали їм чосу подвійно. Іноді вдавалося під'юдити „москалів“ на „ляхів“, наших відвічних приятелів. Багато таким „москалям“ не треба було говорити, вистарчило сказати, що отой поляр казав, що ти є „руській дурачок — сталінська собачка“, як той

поляк уже опинявся у шпиталі або на „йосафатовій долині“, як ми тоді говорили.

Майданек — великий концентрак. Приміщувалося тут тисячі в'язнів. Я там у 1943 році стрів свого близького краяна Миколу Зацухного. Також, ще в тюрмі в Бережанах, запізнав двох братів Пришляків, Василя та Дмитра. Василь тепер є зі мною на Фльориді, а Дмитро — вже покійний. Був з нами і отець Семен Їжик, що ще живе у Канаді, та Григорій Цебрій, Іван Терлецький і багато інших, що їх прізвища вже я позабував.

В Майданеку втратив я двох своїх друзів, Миколу та Івана, згинули в 1943 році з холоду, побоїв та голоду. Лише я та Михайло Боднарчук пережили ті зловісні „млини смерті“, і то Михайло набрав собі недуги в кацеті, туберкульози. Микола Зацухний, тому що був без однієї руки, працював у кухні і рятував нас чотирьох: мене, Михайла та двох братів Пришляків, від голодової смерті, бо за цілий день завжди щось zorganizував для нас екстра з харчів. Нехай Господь благословить його душеньку і прийме між праведних.

Рано й увечорі відбувалися апелі. Ми рано виносили також і тих, що вночі померли, бо, чи живий, чи мертвий, мусіли бути раховані, щоб згоджувалося з вечірнім рахунком. Як щось не так, то стояли ми годинами, нім те все вияснили. Якщо те траплялося влітку, — то було гаразд, але зимою в снігу стояти, а ще скажуть зняти дерев'янки (дерев'яне взуття), і постій собі босоніж в снігу на морозі, — не було солодко! З Майданеку вивозили в інші кацети, як Бухенвальд, Матгавзен, Авшвіц та інші. Я теж мав їхати до Бухенвальду. Але перед самим транспортом я захворів, упав непритомний на апелі. Мене занесли в шпиталь. Те все бачив мій знайомий Іван з Мозолівки. Він знав, як когось понесли в шпиталь, то майже ніхто звідти не вертався, але мене врятував секретар нашого бльокового, син священика з теперішнього Івано-Франківського, Зенко. Зенку, якщо ти ще живий, то нехай Господь дасть тобі довгі літа здоров'я і щастя!

По п'ятих тижнях мене привезли в той самий блок, а в тім часі Івана Мозолівського десь перенесли, і ми обидва більше вже не бачилися. Він повернувся ще перед закінченням війни додому, і по дорозі, вступивши до моєї матері, оповів їй те, що він бачив, та думав, що я помер і що спалили мене в крематорії. А про те, що я живий, то моя мати довідалася з мого листа до неї в 1954 році, що його вона дістала на самого Миколая.

В кацетах докучав голод, холод, часті побої, а найгірше есесмани та їхні поганячі „капо“, бо це вони рішали, хто буде жити, а хто вмере. У нас був „обер-капо“ Ніколай, большевицький офіцер, котрий здався німцям у полон першого дня війни в 1941 році, а що згодом втікав з полону, то німці посадили його в кацет Майданек. Він знав добре ні-

мецьку мову, то його зробили „форарбайтером“. Ніколай добре знущався над своїми співтоваришами, тому зробили його „капом“, а опісля навіть „обер-капом“ на цілий Майданек. Він ходив гарно вбранний, у відібраному в якогось багатого жида вбранню, був добре відживлений та з доброю нагайкою, котрою допомагав багатьом умирати...Кожного дня при повороті з праці тягли не один труп зі собою, або ж підтримували співтоваришів, що вже сами не могли іти. Не всім щастило лікуватися у шпиталі п'ять тижнів... Щоб не заподіяти собі смерті і видержати було все те пекло, то треба було мати сильного духа та віру в Бога, і казати собі не раз і не два: „Якщо я маю тут умерти, то нехай вони мене вб'ють, а сам життя собі не відберу!“ Лише не всі могли так робити. Ми бачили кожного дня, як в'язні життя собі відбирали: вішалися, кидались на електричні дроти, втікали в полі з праці на те, щоб есесмани та поліційні собаки їх там вкінчили. Як переходили заборонені зони, то адже там вартові стріляли тих, хто так чинив.

Кацети були страшними місцями, — багато хто там гинув. І яка іронія: коли входилося до кацету, то на головній брамі був напис: „Арбайт махт фрай“, що означало — праця робить вільними! І це була...відносна „правда“, бо щоденна тяжка праця, впроголодь та в холоді, а навіть часті побої „робили вільними“. Але ці вільні виходили на волю не через брами...

В Майданеку був комендантом дійсний нелюд, прізвища не пригадую. Жорстокий, немов не людина. Бувало сам особисто карав в'язнів, особливо гостро карали за втечу — карали смертю. Мені ще й дотепер перед очима картина, як зловили двох наших братів зі східніх земель України, котрі були втекли тиждень перед тим. Їх привезли в табір на страту, а що всі ранком пішли до праці, то їх прив'язали до стовпів — шибениці, бо мусіли чекати до вечора, коли всі повернуть до табору. Як вони плакали, як молились вголос, як просили того коменданта, щоб дарував їм життя. Але їх повісили в присутності тисяч в'язнів.

По війні в 1948 році, в Бельгії, я стрінув кількох поляків, що також були в Майданеку, то вони оповіли мені, що зараз по капітуляції, на англійській зоні в Німеччині, поляки впізнали того коменданта, зловили та й повісили і без суду...Кацети дійсно робили багатьох здібними на все. Я пригадую собі драстичний випадок, а також бачив це Іван Терлецький, бо ще в той час був там. Як то син-циганчук, підліток, може 14-15-річний вбив у кацеті своїх матір і батька, начебто, в чомусь „винних“, в присутності всіх та того коменданта. Зробив він цей злочин на те, щоб йому самому краще жилося. За те дали йому більше харчів, гарне цивільне убрання та добру нагайку, котрою підганяв напівживих в'язнів до праці і тим допомагав їм... вмирати.

Десь першого тижня в жовтні 1943 року, одного дня — по апелі рано — нікого до праці не випускали. Так стояли ми з яку годину, аж почули наказ з гучномовця, щоби всі жиди виступили із своїх колон наперед, а решта нас щоб розійшлися по своїх бараках. За кілька хвилин увійшло на площу багато есесів і почали колонами гнати жидів в сторону крематорії. Про дальшу їхню долю ми багато читаємо в спогадах тих в'язнів-жидів, що вийшли на волю. Багато є і голівудських фільмів про всі ті нацистські злочинства, то не буду над тим ширше розписуватися. Всі ті жертви, справжні і вигадані, людство не забуло.

До кацету незабаром прибув транспорт з Мадярщини, з Чехії та з Варшавського повстання. Другого дня набирали нову команду на місце „зниклих“ жидів, що працювали в місті Любліні. Це були різні фахівці. Серед них опинився і я та Михайло Різник з Бережан. Нам пощастило попасти до цих фахівців за допомогою секретаря нашого блоку, вже вгорі згаданого Зенка, і аж тоді для нас почалося краще відживлення, бо ми працювали у великій різні, де били різного роду тварин і робили консерви для війська. Нас називали „команда 90“. Працювали ми тут до квітня 1944 року, а тоді в'язнів Майданеку розвезли, бо зближався большевицький фронт. Мене та ще зо дві тисячі в'язнів вивезли до табору в Альзації (Люксембург). Але, коли ми приїхали на двірець і тут чекали на тягарівки, що мали нас завезти в гори в табір, то надлетіли альянтські літаки і почали бомбити цю величезну колону і в'язнів і війська, так що серед нас було багато вбитих і ранених. Ті, що залишились, і я з ними, завдячують рятунок лише Всевишньому та Матері Божій, що нас там врятували.

В цьому каральному таборі ніхто до праці не ходив, тож і харчі були знову мізерні. Я там запізнав кількох новоприбулих українців. Один із них, Іван Ілюк, ще живе в Торонто. Мене в липні 1944 року перевезли в новий кацет Шомберг, щойно збудований. Це була філія Дахав. Тут була копальня червоного каменя, з котрого топили ропу. Праця в копальні червоного каменя була вже не така, як в різні та на фабриці консервів. Долівка в копальні завжди була повна води. Люди тягали залізні вагони, ладовані каменем. Кожного дня хтось гинув, а на спорожнілі місця привозили нових в'язнів. Цю важливу фабрику-копальню охороняли протилетунські гармати, що їх обслуговували німецькі підлітки з так званих „гітлер югенд“. Деякий час було спокійно в повітрі, але одного дня, коли перелітали табір альянтські літаки, один з тих юнаків вистрілив за ними. Отож тоді багато літаків повернулося та й обсипали нас запальними бомбами. А що там було багато сухого торфу та ропи, то ціла фабрика згоріла. Було там багато побитих та попечених і нас, і німців військових. Там і мої ноги

були попечені так, що по війні взяло мені чотири роки, щоб вилікуватися. Однак ще і досьогодні ноги у бандажі — для охорони. Після тієї пожежі ми таки відбудували ту фабрику і працювали в ній до березня 1945 року. А тоді видали нам на кілька днів сухий харч і погнали нас маршем у сторону Дахав. Тоді американські війська були від нас вже тільки яких 60 кілометрів. Ми йшли, як хто міг, а як хто не міг, то есесмени дострілювали їх. Одного дня есесмени вибрали всіх з „давидовими“ зіздами і розстріляли в лісі. Їх між нами не було багато. Один з них, що був у моїй маршовій п'ятці, врятувався, бо десь два дні перед тим я порадив йому зняти зізду та й дав йому один свій червоний трикутник. Він його нащепив замість зірки і врятував тим своє життя. Це був Януш Миспіборський з Варшавського повстання. Від того часу Януш так і прилип до мене, навіть, як ми були вже на волі, то і до нашої церкви зі мною ходив. Пізніше, під час організування першого табору втікачів у Кемпдені, його наречена Льоля, також жидівської віри, котра працювала в американському військовому уряді в Кемпдені, завжди нам допомагала.

Але ще повернуся до нашого маршу. Одного дня вранці наші вартівні есесмени десь щезли і залишили нас у одного фермера самих і живих. І так одні з нас рішили йти далі в сторону Мюнхену, бо говорили, що там є багато нашого люду, а частина донедавніх в'язнів повернулись у сторону, звідки ми прийшли, бо, казали, що там вже є американці. І так йдемо собі, аж надігнало нас німецьке військо, затримали нас, розпитуючи, чому ми самі. Ми їм розказали, тоді вони виділили нових вартівних і далі погнали нас на Дахав.

Однієї ночі в лісі на нічлігу, тому що мої ноги були ранені і йти далі я вже не міг, я сказав своїй маршовій п'ятці, що лишаюсь, втікаю з команди. І так зробила вся п'ятка. Ми припилювали вартівного, який був більш втомлений, ніж ми, і втекли, як він заснув, біля міста Котерн. Тут перейшли ріку Ізар і в лісі пересиділи цілий день, а на другу ніч пішли на малий хутір шукати харчів. У пошуках за харчами ми попали на двох сестер польок, і в розмові з нами вони порадили нам безпечно переховатися і перечекати до приходу американців. Ці сестри завели нас на велику ферму, власник котрої виїхав кудись, щоб переховатися, бо був партійний, тому боявся в перших днях приходу американців. На цій фермі залишив власник двох гарних молоденьких дівчат зі східних земель України та двох старших мужчин поляків. На тій фермі ми переховувалися понад п'ять тижнів, до неділі 2-го травня 1945 року, коли то американські війська увійшли в місто Кемпден, бо Котерн, де ми були, — це було передмістя Кемпдену.

І тоді був наш перший день правдивої волі! Тоді ми немов на світ Божий народилися!

Євгенія БОЙКО-ДІМЕР

ПЕРЕМОЖЦІ І ПЕРЕМОЖЕНІ

Минуле складається з ряду подій, радісних і сумних, великих і незначних, нанизаних на вже розмотану нитку часу. Окремі намистини на ній встигли потьмяніти від років, деякі може зовсім випали і згубилися назавжди — канули в швидкоплинну Лету, і їх віднесло геть з пам'яті, як кажуть, в небуття без вороття. А ось інші не темніють, не стираються ніколи, а блищать і переливаються різними кольорами, як самоцвіти на сонці. Для мене з таких значних і яскравих подій в житті, що захопили колись всі емоції, є день мого приїзду до Америки, убивство президента Кеннеді, висадка астронавтів на місяці, а з більш давніх — кінець Другої світової війни. З того часу вже минуло п'ятдесят років, а неначе це було лише вчора...

Квітень 1945 року. Війна наближається до кінця. Третій Райх, стиснутий союзниками в залізне кільце, корчиться в передсмертній агонії. Зі свистом сиплються бомби англійські й американські. Палають міста і села Німеччини, палає земля.

В Альпах італійського Тіролю, населеного переважно німцями, біля гірського перевалу скупчилося безліч всілякого люду, що шукала спасіння. Тут — змішення мов, мундирів та рангів. Не тільки в кожному будинку, але й в стодолах на сіні вдень, — коли велика загроза від альянтських літаків, — сплять вояки. А лише почне смеркатися, вони відходять, щоб під прикриттям ночі продовжувати свою подорож. На їх місце вранці приходять інші.

Я мешкаю у Frau Візер (пані Візер), вдови рубенсівського типу, на околиці мальовничого селища, яке весело, навіть лукаво дивиться вниз на зелену долину своїми віконцями, обрамованими, ніби густими віями, квітчастою геранією.

Поруч з нами — штаб якоїсь військової частини на чолі з оберстом (полковником) Дітрихом Альбрехтом, прусаком, прямим, як жердина, з виразом власної переваги на суворому обличчі. У вікно видно величезну мапу Італії на стіні, на ній прапорцями відзначена лінія фронту. Все швидше і швидше пересуваються на північ прапорці. Ось вони вже скачуть гальопом, і на них шорстко дивиться Fuehrer з

портретної рамки. Там відбуваються якісь таємні наради. „Achtung, meine Herren!“ — уривчасто говорить полковник. Потім вікна щільно закриваються і, здається, що стіни починають зловісно шепотіти.

З другого боку від нас розташувалась якась будівельна фірма. До послуг у ній кілька поляків, і затесалося між ними подружжя моїх земляків, які зайняли куток корівника, — Федір Попович, смирний чоловік з вилицюватою фізіономією та неблимаючим поглядом, і Катерина, його богомільна жінка, дещо замучена тяжкою вагітністю.

— У мене, дороженька, апетит пропав, як у воду канув. Мені млосно, а шефові треба щодня готувати, — скаржиться вона, тримаючи обидві руки на животі.

— Розумію. Ох, як вам мусить бути тяжко, — співчуваю я і цікавлюся: — А як ви потрапили до Тіролю?

— Та попали, як сливка в борщ, — каже вона. — Через ту бараболу потрапили.

— Через бараболу?

— Ще дома ми працювали у німців на кухні. Коли ж фронт наблизився, нашу фірму перекинули до Тіролю, і шеф забрав нас зі собою з вагоном бараболі. Тут такий овоч не росте, а німці до бараболі дуже охочі, — пояснив Федір Попович.

— Шеф перед від'їздом прийшов до нашої хати, — додає Катерина, — та й каже: „Збирайтеся, поїдете з нами, бо ніхто не зуміє так добре засмажити бараболу, як ви, Катерино“.

Коли сирена починає тривожно вити / а це буває все частіше /, фрау Візер кричить своїй доньці Михаелі, дебелій, як і її мати, фройляйн.

— Schnell! Марш в бомбосховище! Прудко!..

Туди поспішають і небажані мешканці нашої господині, чорносорочечники Франческо і Пеппіно, члени партії фашистів, сіцилійці з смугляво-оливковими обличчями. Не зважаючи на те, що гинуть цілі держави й імперії, молодість і весна беруть своє. Франческо не зводить з Михаелі палких очей та називає її „аморе міо“.

Але молода німкеня віддає очевидну перевагу Юргенові, підтягненому чорнобривому ад'ютантові оберста Альбрехта. Він з самого раннього ранку вже діловито цокотить підковами своїх чобіт по подвір'ї, а в рідкі, вільні хвилини вечорами сидить з Михаелею на кручі, що на кінці саду.

Пеппіно також безтямно і навіки закоханий, але не в панну, а в Беніто Муссоліні. „Іль Дуче“, — він вимовляє як заклинання, і його голос хвилюється, ніби в лямпаді світло. Він вже всім порядно набрид своїм захопленням і монологам про Дуче.

— Муссоліні — мудрий реформатор, — загороджує він мені дорогу. — За нього вперше в історії Італії потяги почали ходити вчасно, відповідно до розкладу...

— Якщо він є такий розумний і добрий, як ви кажете, чому ж серед італійців не всі, здається, такої високої думки про нього, — зауважую я зі штучною наївністю. — Чи не тому, що він не надто „ніжно“ розправлявся з опозицією?

— Хто в час війни панькається з опозицією?! — заперечує сицилієць.

— А щодо протестів у Італії, — в усьому винні чужинці, анархісти і комуністи. Вся ця погань тільки й баламутить. Підлота ! Porca miseria ! — в очах темпераментного італійця спалахують небезпечні вогники, і Пеппіно майже скрегоче зубами.

В ці несамовиті часи доводиться баянсувати, як кажуть, на лезі ножа. Я поспішаю вицофатися під слухним приводом.

Круча — моя схованка. Я тікаю туди від домашньої метушні і від монологів Пеппіно під чепурну, по-весільному облиту білими квітами вишню. З кручі, як на долоні, видно головну вулицю з будинком Ратуші, кількома крамницями і корчмою. На околиці розкидані чистенькі, обмиті ранковою росою альпійські будиночки, що, неначе альпіністи, спинаються по схилах гори. Серед будинків виділяється двоповерхова будівля лікарні, до якої постійно їдуть автомашини Червоного Хреста зі своїм живим вантажем, що стогне поранений.

Якось увечері, коли я сиджу під вишнею, до мене знизу несподівано долітають слова знайомої пісні: „Їхали козаки із Дону додому...“ Якби не комендантська година і не військова поліція, яка контролює вулиці з блискучими бляхами на грудях, я відразу опинилася б внизу, звідки лине до мене рідна мелодія.

Вранці, коли я збираюся іти на розшуки вчорашніх співаків, вони з'являються у нас на подвір'ї. Це — козаки. Вони шукають корму для своїх коней.

Фрау Візер жартівливо виставляє перед козаків Михаєлю з її товаришкою і тягне мене до них.

— Одна з них — ваша землячка, — каже німкеня. — Пізнаєте свою ?

— Та ось ця, білявенька, — вказує на одну з тірольок плечистий парубійко з золотистим ластовинням. Мені трохи прикро (я ж не білявка), але я великодушно прощаю помилку, — він має добрий смак.

— У нас деякі навіть з родинами, — каже один з козаків. — Ми були біля Удіне, де багато партизанів. Їм там дає часу Тіто з Югославії. А зараз нас перекидають на північ, до Австрії.

Від них я дізнаюся, що на території Північної Італії розташовані кілька козацьких полків — донських, кубанських і терекських. Всі вони розмістилися з дозволу італійського уряду в районах Толмеццо, Удіне, Кавваццо й інших селищ. Їх завдання — боротьба з дуже активними тут партизанами. Ці райони отримали назву „Козацької землі“. Центром козацьких станиць є Олесо, перейменоване в Новочеркаськ. Недавно англійська авіація жорстоко розбила ці міста, особливо Олесо, спричинивши величезні втрати в людях.

Сутінки супроводять козаків до гірського перевалу, і замовкає вдалині скрип їхніх возів. Мені з ними не довелося знову зустрітися. Багато хто з них загинули серед тих, які в кінці травня 1945 року були у Лієнці, під час насильної кривавої репатріації, що лягла чорною плямою на сумління альянтів, які віддали цих козаків силоміць на поталу советським катам...

Останній час у німців тривожний настрій. Розмовляючи на вулиці, вони, колись пихаті і голосні, тепер часто притишують голос майже до шепоту. Мої італійці, Франческо і Пеппіно, також явно нервуються, намагаючись дізнатися, яке положення на фронті, у оберста Альбрехта, але полковник неухважно і дещо зневажливо їх трактує. В очах оберста, кольору студеного Північного моря, просвічує презирство до всіх італійців за їх боягузство. Він обвинувачує їх навіть в прориві фронту під Сталінградом. А наші чорносорочечники люто ненавидять німців за те, що вони віддають ворогові місто за містом і залишають їх, прихильників Дуче, напризволяще. Зараз їм більше нема куди відступати.

— Що ж буде далі?

— Фюрер знає, що робить, — завжди відповідає ад'ютант Юрген з упертістю. — У нас є страшна зброя. Її не вживали до цього часу лише з-за гуманних міркувань. Коли її пустимо в дію, — ми зразу переможемо!

Але ні італійців, ні навіть не дуже освічену Катерину Юрген не переконує. Вони ледве чи вірять у цю мітичну зброю, хоч мова була про ядерні бомби.

Що не день — приголомшуючі новини. Радіо розголошує: партизани убили Беніто Муссоліні. Безупинно повзуть і ширяться наполегливі чутки про його трагічний кінець разом з його коханкою Кляреттою Петацчі. Пеппіно переносить смерть свого ідола дуже тяжко. Він відмовляється їсти і з відчуженим поглядом цілий день лежить в постелі.

Назавтра Юрген повідомляє про ще одну подію світового значення: не стало Адольфа Гітлера: він з Евою Бравн, з якою щойно одру-

жився, покінчив життя самогубством. На чолі Третього Райху — адмірал Карл Деніц.

Німці вважають зміну влади доброю ознакою. У них з'являється надія, що тепер наступить перемир'я, або навіть угода і почесний мир на більш вигідних умовах. Але другого травня всі війська Вермахту в Італії здаються в полон. Ніби порухом чарівного жезла, зупиняються повітряні налети і покvapливе строчіння кулеметів.

Переможний вхід американців у нашу долину ми спостерігаємо з кручі. В сусідніх садках те саме роблять німецькі вояки, наводячи польові біноклі на лявіну танків. Між танками шмигають верткі джипи. Всі ці військові машини, з білими зірками, з оглушуючим гуркотом котяться на наше селище, наче загрожуючи його поглинути. Хоч американців мені ще не доводилось зустрічати, але безперервне їх бомбардування, що часом змітало з лица землі цілі міста і села, безконечні ешелюни німецьких поранених солдатів і артилерійська канонада, що грізно не раз наближалася за півтора роки мого перебування в Тіролі, створили у мене враження про них, як про надлюдей, що здібні чинити і чудеса, і викликати катаклізми. Американці вихором вриваються у нашу долину без жадного бою, і навіть корови на гірських пасовищах здивовані спантеличено подібним вторгненням — замовкла на хвильку сріблиста мелодія їхніх дзвіночків...

Наше селище причаїлося, чекаючи переможців. Навіть гавкіт псів ушух. Та ось раптом у домі оберста лунає постріл. За ним слідує збуджені вигуки і пальба з пістолі. Потім Юрген і лйтенант виводять з хати під руки пораненого полковника і сідають з ним до авта, яке мчить їх стрілою на північ.

— Ой, лишенько, — голосить перелякана Катерина, що прибігла до нас з поспіхом, і боїться вона, що всіх „переб'ють американці, як зайців“...

— Я заспокоюю її питаючи, що вони збираються робити ? Чи повернуться додому ?

— Ой, ні, моя голубко, тільки не до тих антихристів!

— До Німеччини спробуємо дістатися, — каже Федір Попович. — Там табори наших полонених і примусових робітників.

— В Німеччині моя мама лікарює, — зітхаю я .

— То поїдемо разом, рибонько, — пропонує Катерина.

Тим часом головна вулиця раптово змінює своє лице : над новою комендантурою майорить у сонячному промінні зірчато-смугастиий прапор З'єднаних Стейтів Америки, моєї майбутньої батьківщини. Американці аж ніяк не виглядають войовничо, а скоріше, так би мовити, по-сімейному. Деякі з них не в міру відгодовані. Вони ліниво жують гуму, безшумно і повільно по-кошачому ходять на своїх

м'яких підметках, частують дівчату давно невиданою чоколядою і фліртують з місцевими дівчатами, і теж ...не без чоколяди. Поляки, робітники будівельної військової організації ТОДТ, обіймаються з переможцями. З гір крутими стежками спускаються ліві партизани розкурити з визволителями люльку дружби. Між партизанами начебто є і тірольські німці, які ніколи не простили австрійському єфрейторові Адольфові Гітлерові його небажання (в ім'я дружби з їх утискувачем Муссоліні) приєднати італійський Тіроль до Третього Райху.

пси зчиняють гістерику від незвичної для їх вух англійської мови. Скрізь розклеюють накази солдатам Вермахту про здачу зброї і реєстрацію для відправки в табори військовополонених. З'являються летючки зі знімками мертвого Муссоліні, ганебно повішеного за ноги на майдані в Міляно. *Sic transit gloria mundi*...Хтось приносить таку летючку, до хати фрау Візер. Пеппіно з виразом страждання на обличчі відвертається і каже, що „ дружба з Гітлером погубила геніальну людину“...

Вночі шум і гамір затихають. Від надміру нових вражень у мене безсоння. Я тихенько виходжу в садок і там натикаюся на Франческо. А ранком Пеппіно збентежено шукає його :

— Не ночував удома і всі його речі зникли, окрім...— і він розгублено витягає з-під ліжка чорні фашистівські сорочки свого товариша.

Повертається Юрген і щось оповідає Михаелі. Пізніше фрау Візер мені шепоче :

— Оберст Альбрехт, коли побачив американців, вистрілив у себе. Його відвезли до лікарні.

Полковник незабаром повернувся. Йому, офіцерові з роду в рід, який покладав всі надії на таємну атомову зброю, останні події нанесли тяжку травму : його бліде обличчя ще більше помарніло, скорботні зморшки лягли біля його уст. В його домі ще деякий час висіла шпильками втикана мапа, але на ній залишився тільки один прапорець.

Переможені німецькі солдати, звиклі виконувати накази, з чисто пруською методичністю здають зброю. Фрау Візер ласкаво потішає заплакану Михаелю, яка пригортає до грудей світліну і мюнхенську адресу вродливого Юргена.

Беззастережна капітуляція ! Восьме травня увірвалося в життя тріумфальними звуками переможних сурм. Закінчилася тоталітарна війна, кривава бійня, що знищила мільйони людей. Закінчилося одне лихо. Але теж незабаром почалося нове — холодна війна. Бо світ поділився на вільний світ і на підсовєтське невірільниче пекло.

Юрій КОПИСТЯНСЬКИЙ

ПРОРИВ 3-ПІД БРОДІВ

Чоту воєнних звітодавців відрекомендовано до дивізії, а опісля з нею на східній фронт, під Броди. На квартирах у Гавареччині весело проминали перші дні побуту.

Коли наспіла тривожна вістка, що дивізія оточена, зараз почали метушитися наші й німецькі частини. Коло год. 16-ої 20-го липня 1944 року я повернувся з дивізійного командного пункту до осідку нашої чоти в Гавареччині разом з чотовим воєнних звітодавців — німцем. Він був мовчазний і знервований. Курих одну цигарку за одною довший час, а опісля видав наказ готуватися до вимаршу. Крім зброї, можемо взяти з собою тільки наплечники. Вантажне авто, на якому були наші речі, на наказ чотового зриваємо двома в'язанками гранат.

На збірці перед вимаршем бракує кількох наших друзів. Вони в терені, при частинах дивізії. Чотовий, Місько Фурман, і я сідаємо до авта, а решта одержує наказ виходити зі села в напрямі роздоріжжя шляхів на Білий Камінь та Юськовичі. Тільки вирушили, як починається страхіття. Налітають большевицькі літаки й засипають маршуючі колони скорострілним вогнем і легкого калібру бомбами. Труп, побиті коні, горючі авта та вози заб'юковують шляхи. Колоди раз-по-раз пристають, щоб усунути з шляхів побитих і понищений матеріал.

Не здержуючись, переїздимо Юськовичі, посуваємося вперед побіч шляху в чистому полі. Малий відкритий „Опель“ немов розуміє наше положення — працює бездоганно. Там, де мотор не всилі потягнути, приходять на вируку дужі плечі й руки, зокрема, коли приходить переїздити крізь збіжжя та високі межі. Раз-по-раз вискакуємо з авта й шукаємо прикриття в терені, бо большевицькі літаки переслідують, безупинно полюючи на поодинокі цілі. На наше щастя, наше авто виходить непошкодженим, і ми можемо продовжувати їзду на Білий Камінь, перед яким захоплює нас ніч. Немає мови, щоб їхати далі. Ввесь виднокруг освічений вистрілами різнокольорових ракет, забagrений заgrавами пожеж, то знов яриться яркими снопами сигналізувальних світел прожекторів ворога. Ніч холод-

на. З вечора накрапав дрібненький дощик, але не довго. Коло півночі прояснилося, замерехтіли високо вгорі зірки...

Чотовий смачненько хропе в авті, а я з Миськом блукаємо по полі та розвідуємо про положення від стрічних вояків, попиваючи при тому „зорганізованого“ шампанського. Не хочеться нам спати. Мабуть, нервове напруження не дає приступу снові, зате відчуваємо голод. Нагадую собі про консерву й пів комісняка, хліба, залишеного в авті, й прямуємо до нього. Запізно. Випередив нас чотовий, з'їдаючи геть все сам. Відходимо. Якийсь внутрішній неспокій не дає довго засиджуватися на одному місці. І гадається різне... Надіємося на скору поміч з-зовні, про наступ з середини оточення... Час до часу торохкотить понад нами повільний большевицький „кукурудзяник“ (як його прозвали наші стрільці), чи для німців „уфавде“ або „негмашіне“... Вдень такий літак не показувався, бо довго не літав би...

Світає. Розбуджую чотового і втовкмачую йому, що вже крайня пора пробувати добуватися до Білого Каменя. Розвиднитися, — то з нас в чистому полі нічого не залишиться. Чотовий погоджується на все. Він зрезигнований. Нас це дивує, бо він старий фронтовик. Пробираємося далі полями, бо шлях Ожидів — Білий Камінь затарасований колонами, які над'їжджають з напрямків Гавареччини, Юськовичів й Ожидова. Скручуємо на пільну доріжку й орієнтуємося, де ми є. Це ж мої родинні сторони. Тими доріжками нераз переїздив ще малою дитиною. Яких півтора кілометра перед Білим Каменем в'їздимо на шлях і включаємося в колону. В годині 10-ій переїздимо через Білий Камінь під безнастанним обстрілом з ворожих літаків. З кожним кілометром колона рідшає, і зараз за Білим Каменем мусимо задержатися. В ярку загорілися дві амуніційні машини. Розриваються стрільна, вибухають скриньки крісових набоїв... Переїздимо через рів і в'їжджаємо в лісок по лівому боці шляху. Ховаємося в тіні дерев від спеки, але зате попадаємо під безнастанний обстріл з літаків. Знаходимо прикриття в неглибокому стрілецькому рові. По другому боці шляху, в полі, стоять три дво-сантиметрівки. Їх обслуговують стрільці з левиками. Гарматники безперервно стріляють. Ворожі літаки пікують над ними, засипають їх вогнем бортової зброї, закидують бомбами, а стрільці ще з більшим завзяттям стріляють... Сім зістрілених літаків, два загорілися... Неждано, під прямими поцілами бомб мовкнуть дві гарматки, а за хвилину і третя виходить з ладу... З усіх усюдів чути зойки поранених, прохання порятунку. Та ніхто на них не звертає уваги... Близький розрив бомби, сколихується довкруги земля. Нічого не чую, Мисько не може промовити слова... Оба ми до пояса присипані землею. Гарячково виборсуємося з землі і,

як на наказ, прожогом вискакуємо з рова. Біжимо в поле. Чому так ми тоді вчинили, того й сьогодні не всилі з'ясувати...

Коло шостої години увечорі большевики переривають канонаду. В тиші, що залягла довкруги без розривів бомб, — стає моторошно, холодно... Біля авта надibuємо ще одного з воєнних звітодавців, мабуть, Мирона Левицького. Він довго не закрив коло нас місця, розпрощався і відійшов. Виїзимо з ліска. До нас долучується ще один з друзів, чи не Лесько Луцький. До Почап ще кілька кілометрів. З колони чути зойки поранених, іржання коней й далеке татакання „максимів“, а всуміш поміж них короткі черги „МГ42“ — зливаються в одну невгавну дику симфонію.

Лежимо горілиць на мураві та вдивляємось у зоряне небо. Мовчки... Немов на фільмовій стрічці просуваються картини минулого: рідня, друзі, шкільні часи, золотий час юнацьких років у Львові, молодечі пориви... Це вчора! — А сьогодні? А зараз?...Повзуть по темному фоні неба яркі снопи прожекторів, мерехтять криваві заграви пожеж... Ніч вицікування... Бути чи не бути? — снується думкою.

— Покиньмо чотового з автом... На чорта він нам годиться в тій ситуації... Пробуймо продістатися до Почапів, де мають організуватися до прориву, — кажу.

— Не можна... Знаєш, — товкмачить, — польовий суд... — І не договорює, бо... від колони зривається нагальна стрілянина. Стрілянина з кожною хвилиною дужчає. Підхоплюємо і ми. Уставляю свого „МГ- 42“, відтягаю замок і пускаю коротку чергу... Починають стріляти вже і гранатомети... До кого ж?... Большевицькі з'єднання віддалені з лівої сторони шляху на два, а з правої — на чотири кілометри... І в клекоті стрілянини сюрчать свистки та голосні на крикування старшин:

— Здержати вогонь ! Здержати вогонь !...

Стрілянина поволеньки вщухає. Ще хвилинка, і вгору вилітають ракети. В їхньому яскравому світлі нічого не помітно обабіч дороги.

Так проминає вже друга ніч в нервовому поготівлю...

Голодні, змучені сподіваємось кожної хвилини большевицького наступу. Вирушаємо в сторону Почап, під безперервним обстрілом гранатометів, артилерії та летунських бомб... Перед самими Почапами большевицькі літаки знищили міст. Його лагодять наші піонери. Їхній старшина помагає двигати траверзи — і міст росте на очах. Скоро ним переїзимо до Почапів і бачимо, як біля мосту вже розриваються нові бомби. Хвилинка — і моста вже немає. Колона стоїть, а піонери зачинають своє діло знову... І так ще раз, і ще раз...

В Почапах мають гуртуватися до пролому. Замасковуємо під деревами на якомусь подвір'ї авто. Чотовий включає радіоприймач. З

спеціального комунікату дізнаємося про невдалий атентат на Гітлера. Вістка скоро розповсюджується й впливає погано на настрої вояцтва. Вермахтівці сидять, здебільша збайдужілі, по ровах... Наближається нова хвиля ворожих літаків. Сипляться бомби... Одна з них трапляє в наше авто, а слідом за нею майже рівночасно вдаряє ще в нього артилерійське стрільно. З авто тільки купа заліза, а найгірше, що в нього була вся наша зброя. Залишаюся тільки при пістолі, але Місько й того не має. На хвилинку скинув з себе пояс й поклав у авто... Але, немає нічого злого, щоб...

Розв'язалися нам руки. Не мусимо держатися чотового. Вирішуємо пробратися в південну частину села, де, як говорять, мають згуртуватися стрільці до пролomu. Городами, ровами, весь час криючись, пробираємось щасливо до останньої стодоли, побіч якої стоїть два танки „Тигри“. Вони набирають зі стодоли амуніцію й пальне. Від одного з танкістів довідуємось, що тут підготовляються до прориву, що вже одна спроба прориву вдалася. З голоду й безперервного напруження мені підкошуються ноги. Один з наших поручників подає нам пакетик сухарів. З'їдаємо його похапцем і стає відрадніше. Місько кудись зник. Повертається з когутом під пахвою. Заходимо до хати, розпалюємо вогонь у печі. Місько в хаті припилує когута, а я під хатою — Міська. З кожним наближенням літаків викликую його з хати й разом ховаємось в рові.

Нараз побачили фільмового звітодавця Дорка Ратича. Він поранений, напівпритомний, і нічого від нього не можемо дізнатися. Відпочивши й підкріпившись кислим молоком, — згодом розкаже, що він фільмував з танка наступ. У танк попало стрільно, танк загорівся, а зрив викинув його в повітря... Придержуємо його при собі, стараючись весь час впливати заспокоююче на нього. При черговому налеті, коли розбігаємось хто куди по ровах, — тратимо його з очей. На добавок, від бомби розлетілася хата, де варився когут...

Загаявшись ще якийсь час, вирішуємо повернутися до чотового. Коло чотового натрапляємо ще на рудоволосого бунчужного, який на наш запит: „Що нам діяти даліше?“... — каже:

— А що хочете ! — і додає, — це все вже і так є „авс“ !... —

Він не має найменшої надії на якийсь вихід з оточення . Залишаємо їх і простуємо в поле. Натрапляємо на розвідувальне панцирне авто з обслугою трьох вермахтівців. Найстарший рангою питає нас:

— Голодні ?...

— По трьох днях неїдження — можна бути голодним ! — рубас Місько.

Вермахтівець подає нам пів комісняка та по одній консерві. Швидко впорюємося з ними. Ще хвилинка, й лізу на яблуню нарвати зе-

лепих „ на десерт “... Та не так скоїлося, як хотілося. Надлітають літаки, близько нас розриваються бомби, — і під подмухом повітря злітаю з дерева. До мене підходить лікар-поручник, українець, середнього росту, повновидий, і подає бандаж, прохаючи, перев'язати йому поранену руку. Відламок з бомби вирвав йому на руці аж до кости спорий шматок тіла...Обтинаю рукав. В тому моменті надбігає з авта санітар і робить перев'язку.

... А літаки налітають і налітають. Довкруги безперервно розриваються бомби. Не реагую на їхній свист. Тепер мені все байдуже. Я не спроможний навіть прошептати „ Богородице Діво..

Повз нас перебігають перелякані вермахтівці, які на всі запити, одне відповідають:

— „ Іван коммт ! Іван коммт ! “ — і біжать далі. На всі сторони...

Насправді „ Іван “ не надходить ще, ані не видно приготувань до пролому...

Від сторони поля надходить штурмбанфюрер (майор). На його грудях безліч відзначень, а в ковнірі дубовий листок до лицарського залізного хреста. На рукаві дві відзнаки: Сталінград і Брянськ... Його обличчя порите безліччю загоїв так, що говорить: не одне я бачив і пережив... Підступаємо до нього з запитом:

— Чи будемо прориватися ?...

Його відповідь коротка:

— „Шайсе!“ Гівно ! Звідси не вирвемося !

На ходу відпинає пояс з пістолею. За хвилину вже лежить мертвий на в'язці соломи в stodолі... Така поведінка штурмбанфюрера зневірює нас до решти. Коли так радить такий вояка-завадіяка, то що ми, побуваючи вперше на фронті ?...

— Скільки маєш набоїв у пістолі ? — питається Місько. І в його голосі дрижить якась незвична нотка. Повертаю на нього погляд:

— Для нас вистачить ! — рубая. — Большевики живими нас не дістануть ! Але, — додаю, — на це ще ми маємо час ! — й спрямовую кроки в старону протилетунської гармати, яку обслуговують два українці-підстаршини.

Коло 14-ої години від поцілу стрільном протилетунської гармати загоряється в повітрі большевицький двомоторовий літак. З літака вискакує обслуга. Стрілянина не вгаває. Труп лётчиків пробиті десятками куль...

На деякий час тиша. Не налітають літаки, зате на цей маленький клаптик землі сиплять сотні артилерійських стрілен. Фахівці твердять, що це стріляє найменше двадцять п'ять батарей... Вогонь триває безперервно до 16-ої години. В часі обстрілу стає нам у пригоді теорія з рекрутського вишколу, що черговий артилерійський набій ніколи не

попадає в те саме місце... Отже, з однієї вириної розривом ями в наступну — так, як вчив нас підстаршина Міхальке.

Довкруги багато ранених і вбитих. Багато ранених просить дострілювати їх, інші самі вкорочують свої муки... З усіх усядів несуться благальні накликування порятунку. Втікаємо з цього лячного клаптика землі. Під полукипком збіжжя насакаємо на гурток старшин Вермахту. Місько наближається до них й голосно питає:

— Чому не робите пролomu? — Хочете всі тут загинути?

— Краще загинути в боротьбі, — кричу зо всіх сил, — чим так бездільно сидіти! — Може прорвемося? — і, вдивляючись у них, жду відповіді.

— Багато таких, як ви, є готових на пролом? — ставить мені запит сивоволосий майор танкових з'єднань.

Стверджуємо, що таких є дуже багато, тільки ніхто з нас не знає, в якому напрямі пробиватися, бо не маємо карти.

Майор без надуми закликає:

— „Дурхбрух! Замельн!!!“ Збірка на пролом!!!

На ці заклики підходять одинцем і групами підстаршини і стрільці різних формацій. Надходять вермахтівці, стрільці нашої дивізії, з летунських частин, з ОТ (організації Тодта)...

Майор вказує на карті приблизно на вісім кілометрів віддалений пункт, де є три „Тигри“ з його з'єднання. Це пагорбок біля села Ясенівці на південний захід від нас.

— „Дурбрух! Замельн!...“ — повторюємо заклики.

До нас напливає нова хвиля готових на все вояків. Майор вказує на віддалений на яких 500 метрів сад, де стоять у прикритті дерев три легкі танки. До танків треба комусь пробратися й передати для залоги наказ негайно прибути на місце нашої збірки. Добровільно зголошується якийсь поручник. Майор наказує йому взяти зі собою ще двох підстаршин.

Вони біжать у напрямі саду, а наша група розбивається в розстрільну й іде в південно-західному напрямі. Будемо прориватися поміж селами Ясенівці та Княже. Три „Тигри“ з майорового з'єднання стоять на пагорбі Вороняків, не можучи з'їхати стрімким спадом. Долина поміж селами Княже й Ясенівці повна мокляків і є небезпека їм там загрузнути. Наздоганяють нас легкі танки, й увесь час добігають все нові й нові стрільці. Присутність танків додає сили й надії. На щастя, ворожі літаки рідко з'являються. Танки виїзять попереду розстрільної, яка розтягнулася на яких два кілометри. Йдемо під гору. З заковченими рукавами блюзи крокує посередині розстрільної майор. Він передає то вліво, то вправо накази. З Міськом держимося близько майора. Вся розстрільна має тільки ручну зброю. Ні одного

скоростріла. Праве крило доходить до Княжого, а ліве під Ясенівці. Танки задержуються на горбку. Підходимо до них, і в тому моменті на яких 200-250 метрів коло танків розривається перше артилерійське стрільно...

Середущий танк відповідає... В долині перед нами чотири большевицькі „Т-34“. Йдемо вперед і з розгоном вибиваємо передові большевицькі стійки. Вони відступають, відстрілюючись. Відкриваємо вогонь і наздоганяємо. Середущий танк стріляє з гармати, а два по боках вторують йому скорострілами, стріляючи по відступаючих большевиках.

Прямим поцілом загоряється один „Т-34“, а за трьома наступними стрілами загоряється ще один „Т-34“, цей від сторони Ясенівця. Стає вірадрніше. Кричимо шосили: „Гурра!!! Гурра!!!“ — і біжимо вперед.

Два зацілілі „Т-34“ починають стріляти з гарматок. Їм щастить зістрілити два наші танки. Одинокий наш танк з'їздить дещо вниз, задержується й стріляє.

За другим вистрілом попадає в „Т-34“ від сторони Княжого і він розлітається. Його товариш дає „заднього ходу“. За ним летять навздогін стрільна з гармати нашого танка й одне попадає в нього. Танк загоряється... З наших грудей летить нестримне „Гурра!“ і премось вперед...

В збіжжях, перед нами підводиться большевицька розстрільна. Робить спробу задержати наш розгін. Під нашим гураганим натиском ломиться й у безладді починає відступати. Непереможна воля жити жене нас вперед. Багато большевиків підносять руки, благають пощади. В розгарі бойової лихоманки різно стається. З Миськом організуємо по три гурти до скорострілу, крім того поповнюємо наші хлібаки крісовими набоями. Перебігаємо біля самотньої хати в полі.

— Миську ! Шурни туди гранату ! — кричу.

— Не треба ! Шкода !... — і біжимо далі.

Перед нами на віддалі яких 400 кроків тікає юрба большевиків. Стріляємо по ній, аж цівки крісів парять у долоні. Минаємо лан збіжжя, і перед нами виринає заросла шуварами річка. На бігу пробуємо перескочити. Не доплигнувши другого берега, попадаю в річку. Холодна вода відсвіжує, почуваю приплив нових сил... Большевики починають стріляти до нас з „максима“. Стріляють саме з цієї хати, до якої просив я Миська вкинути гранату...

Почувши ззаду татакання „максима“, прискорюємо біг. На віддалі 2000-2500 метрів перед нами пагорб Вороняків. З Княжого і Ясенівця починають стріляти по нас большевики з гранатометів. Під

їхнім безперервним обстрілом добігаємо до залізничного насипу лінії Львів — Золочів. Насип високий на 2—3 метрів і по ньому безперервно стріляють зі скорострілів з Ясенівця. Хто був надто відважний і скочив на насип, той впав поранений або вбитий... А таких було дуже і дуже багато... Майже половина.

Надибую трупа якогось стрільця „Л.А.Г.“, який лежить на скорострілі „МГ-42“. На цівці заклакли руки мертв'яка, який ще й стиснув колінами приклад. Удвійку з Міськом з трудом вириваємо з-під мертв'яка скоростріл. В замку зламана іглиця. Шукаю по кишенях мертв'яка за запасною. Знаходжу її і за хвилину короткою чергою б'ю в сторону большевицького „максима“. Це ніщо, що при машині смерти немає цільника. В лентах що п'ята куля світляна і можна точно закріплювати, куди попадають кулі. Гірше, що немає двоніжка. Опираю скоростріл на плечі друга і стріляю коротку чергу...

— Вар'ят ! — кричить Місько. — Хочеш, щоб я зовсім оглух ? — і, не ждучи на відповідь, біжить в сторону насипу.

Сідаю собі „по-турецьки“, беру скоростріл під пахву й „грію“ по „максимові“. „Максим“ „затикається“. Ціла валка перевалюється через насип. Кінчаються ленти — і вже „максими“ придержують своїм вогнем „спізнених“ перед насипом... Кричу, щоб подали мені чергові ленти. До мене підбігають з лентами два наші стрільці. Коли вони ладують скоростріл, перебігаю під насип. Хлопці стріляють, „максими“ мовкнуть, — і за той час перескакую з гуртом стрільців насип. За хвилину починають нащупувати гранатометом скоростріл, а ще трішки згодом стають обстрілювати з багатьох гранатометів відтинок поміж залізничним насипом та битим шляхом. Ціляють добре, полюють навіть на поодиноких стрільців. На лану картоплі наскакую на Міська. Удвійку повземо межею поміж ланом збіжжя та картоплі. Щохвилини завмираємо в безрусі, бо зовсім близько вдаряють й розриваються гранати. Цей, що біжить на весь зріст, — далеко не забіжить... Надибуємо сотника летунської формації. Він поранений у ногу й близький зомління. Зриваю з нього блюзу, обсипаю землею, а віддертим від сорочки рукавом перев'язую рану. Сотник скоро очунює, дякує й повзе далі... Місько повзе однією межею в картоплі, а я — другою. Нечайний пронизливий свист гранатометного стрільна... З фонтанною підкиненою вибухом вгору землі, летять куски чийогось тіла, рука... й рівночасно відчуваю неприємне тепло в правій нозі. Ранений ?... На чоло виступають краплинки холодного поту. Пробую рухати пальцями. Не відчуваю ніякого болю. Підношуся й стукаю ногу об землю. І нога в порядку, тільки...по правій стороні немає мого друга Міська... Шепочу: „Вічная пам'ять“, — і біжу далі...повзаю.

В гураганному вогні гранатометів та скорострілів доповзаю до битого шляху Львів — Золочів. За шляхом простягається покрита густими корчиками сіножать. Вона дотикає до схилу гори Вороняків, на якій повинні бути три „Тигри“. Це ще яких 600-700 метрів. Большевики мають нас тут, як на долоні. Підповзаю до майора, що саме гукає зо всіх сил:

— „Абвартен!“ Вичекати!

Слухають його накрику. Довіряю йому та його військовому досвідові. Майор опанований, спокійний — і це переноситься на нас. Лежу спокійно побіч нього й вдивляюся на сіножать, де смерть збирає обильне жниво. Видається неможливою річчю пробратися крізь сіножать. Лежимо в рові більше двадцяти хвилин. Серце лопотить у грудях зі страху. Безвиглядною здається наша ситуація... А кулі зі скорострілів збивають на шляху пил... Питаю майора, що будемо робити ?...

— „Ругік абвартен!“ Спокійно зачекай! — відповідає рішучо.

Через шлях вже ніхто не перебігає. На сіножаті багато трупів і ще більше поранених...

Нагло мовкнуть скоростріли і гранатомети...

— Злий знак! — проказує вголос майор. По хвилині додає ще : — Тепер большевики повинні зробити на нас наступ.

І справді : від Ясенівця виїздить повагом „Т-34“ й сунеться в нашу сторону.

— Тепер! Вискок! — кричить майор і вискакує на шлях. Вискакуємо за ним і впадаємо в рів з другої сторони. Зриваємось і щосили біжимо в сторону корчиків. Не біжу ні першим, ні останнім. На нас сиплеться град олова з Ясенівця. Скоростріли, гранатомети та й не дармує „Т-34“. Мені очі повні сліз. Не знаю чому. Я спроможний тільки шептати : „Мати Божа, поможи мені“... Перед корчиками темніє мені в очах, лякаюся, чи добіжу до них...

Допадаю корчиків й без сил валюся на землю. Правий черевик повний крові, і тільки тепер чую нестерпний біль у нозі. Витягаю з кобура пістоль. В корчах можуть бути большевики, а користуватися тут крісом незручно. На моїх очах паде на сіножаті майор. Кілька кроків від мене. З двох ран на чолі випливає кров...

Летить з кущів, як восени, зелене листя. Повзаю поміж ними й виповзаю на горбок. Обережно розсуваю корчик і випихаю голову з-поза кущика. Передо мною два „Тигри“. До мене підбігають два з обслуги танків й подають воду...

Не віряться моїм очам : побіч танка стоїть Місько...

— Я бачив, — говорить мені по хвилині, — як твоя рука летіла в повітрі. — В його голосі і радість і кмітливість. А по хвилі хтось з нас говорить:

— Мабуть, ще хтось третій був поміж нами...

Коло танків задержуємося якої півгодини. Ніхто більше не вилазить з кущів. Стихає пекельний вогонь. Сутеніє. Кінчається кривавий день...

Не час на рефлексії. Дійсність не менше грізна ще перед нами. Танкісти впевняють, що нам загрожує нове оточення, бо большевицькі з'єднання пішли вперед. Ми тут, як вістря клина...

Якийсь полковник командує:

— Ті, що вийшли з оточення, — збірка!

Стаємо в однолаві. Паде команда:

— Відчисли!

Останню цифру проказує сам полковник:

— Сорок шість!

З півторатисячі вояцтва...

ТЕКСТ ПРИСЯГИ ДИВІЗІЙНИКІВ

„Присягаю Всемогутньому Богові перед святою Його Євангелією та Животворящим Хрестом, не шкодуючи ні життя ні здоров'я, скрізь та повсякчас під Українським Національним Прапором боротися зі зброєю в руках за свій Народ і свою Батьківщину Україну. Свідомий великої відповідальности, присягаю як вояк Українського Національного Війська виконувати всі накази своїх начальників слухняно й беззаперечно, а службові доручення тримати в таємниці. Так нехай мені в цьому допоможе Бог і Пречиста Мати. Амінь”.

Галицький Лев — герб-відзнака дивізійників.

ДО „БРОДІВ“ (50 років тому ...)

— „Ой, мабуть, не гаразд
Учинили ми, браття.
Покладем для них наше завзяття —
А за що ? За ту безліч образ ?
Що сказав би Тарас?
— „Так. Вони — вороги
І серце їх — люте.
Коли треба їм буде,
Вони винищать нас до ноги“.
— „Правда. Що не кажім,
Ми в руках ... Тільки — ніби на кпини —
Оцей Лев на мундурі чужім,
Оцей знак батьківщини “.
— „Заблизько дивитесь, брати,
Тому і мовите негоже.
Нехай усе для нас вороже,
Ми йдем, бо мусимо іти.
Ми йдем з одним із ворогів,
Бо лише це дає нам зброю.
Не безборонною ж стопою
Стояти нам на полі бою
Цих велетенських хижаків !
За Україну ж цей двобій.
За плодоносний наш чорнозем, —
Тож як нечинними ми можем
Стоять у прі цій вогневій ?
Ми йдем — туди. А там, в лісах
Непримиримої Волині —
Вже стріли, гуки соколині,
Уже ожив Базарський шлях.
Кострами стало там багаття ...
Костри горять ... Вже другий рік
Багнет в один і другий бік
Там обертають наші браття.
Ми йдем до них. У слушний час
Уміння наше, нашу зброю
З'єднаєм з їхніми для бою —

І сила витвориться з нас“.
— „Так, це лиш зав’язок. Не день ще,
Ще нам, брати, не розсвіло ...
Ми знаємо, що німці — зло,
Але й Росія — зло не менше“.

II

Прадавня світить візія
У далечі хмурній —
І Галицька Дивізія
Керує крок у бій.
Вояки із Радяничини,
Із Польщі, і мабуть,
Із кожної займáничини
В рядах її йдуть.
Йдуть юні, — саду Нації
Весняний білий цвіт, —
Й такі, що у сімнадцятім
За рідний встали рід.
Прадавня світить візія
Над прбсторами нив —
І йде у бій Дивізія.
... І кличе віщий Див.

III

Не Дивізія вже, — лиш решти ...
Глянув хрест на них з висоти ...
Поможи, Білогорський Хресте,
Їм ранених своїх спасти !

Йдуть ... Приспінено йдуть, як можуть ...
Був наказ: за кожну ціну
Розірвати коло вороже:
Проламать ворожу стіну !

І стоїть, рамена залізні
Розпростерши над ними, хрест,
Ніби боре мряки зловісні,
Ніби каже: „вмерлий — воскрес“.

Любов КОЛЕНСЬКА

НЕ ПО ЛАВРОВИЙ ВІНОК ВОНИ ІШЛИ

*Йдуть... Приспішено вони йдуть, як можуть...
Був наказ : за кожную ціну
Розірвати коло вороже :
Проламати ворожу стіну !*

Олекса Стефанович.

— Галю, а ти про Романа забуть, — вговорювала сестру свою Зоя.

— Забути його кажеш ? !

— Зрозумій, що його вже нема, Галю...

— Ти цього певна ?

— Стільки років, Галино, стільки років, і ніякої про Романа вістки. Подобалась ти не одному. Але байдужа до них була, на нікого не дивилась. Так і твоя молодість пройшла, а з нею і роки. А тепер ти самотня і біля тебе нікого.

— Але навіщо мені Романа забути ? Адже мені з оцією тугою, з оцим болем добре, бо тоді Роман далі існує в моїх думках, в моїх почуваннях.

Не допомагало нічого. Галина безупинно розшукувала Романа і тут, по всій Америці, і по цілому світі, та й у край листи слала, розпитувала за ним. Був він дивізійником, тож переглядала навіть списки поляглих, розпитувала його товаришів зброї, що були колись з ним разом на вишколі, а потім і тих , хто був під Бродами, та й тих дивізійників, хто перемаршував Карпати, Словаччину, німецькі землі, — оцих мужніх рідних вояків, які, повинувавшись наказові, зловісного хоч гарного липневого дня 1944 року, вийшли в бій, щоб підіймати Червону Калину. Здебільшого поміж ними юнаки ще з ніжним пухом на змужнілому обличчі, й такі що ще в сімнадцятому році за рідний ставали рід.

Здавалось, даремно розшукувала Галина...

І, хто зна, може б усе пливло однаковісіньким струменем, як завше, коли б не один осінній день. Того дня осінні холодні потоки

дошу раз-у-раз змивали землю і розпливались калюжами на дорозі і хідниках. Олив'яна хмурість неба нависла над людьми і давила байдужістю. Нецікавий це був день, безбарвний, ніби жмут заржавілих ключів, що ними не відімкнути дверей, бож і дому немає, що колись існував, і власника його ні.

А Галині було байдуже до всього. Хай був і не дощ. Хай небо б відкрилося сонцем. Однаковісінько.

Враз хтось подзвонив у двері. Потім ще раз. Галина здригнулась із задуми, підійшла до дверей і глянула у віконце. І серце стрепенулось і забилося швидко, швидко... Невже — Роман ?! Придивилася пильніше — ні, не він. Хіба подібність у високому рості. Але обличчя, обличчя зовсім не Романове. Тільки як же знайоме.

Відчинила двері. І в камінній тиші стали віч-на-віч двоє людей, що шукали стежок у давньоминуле.

— Галино, хіба не пізнаєш ? Та ж я побратим твого Романа...

— Борисе ! — І обійняла кріпко, наче бажаючи в тих обіймах віднайти приязнь давню і юність.

У кімнаті обоє сіли і говорили про речі, що насправді не мали для них значення.

А там Борис, безпорадно провівши рукою по посивілому волоссі, наче з відчаєм сказав :

— Стільки пропало часу, а я ...

А тоді Галина вже не вагалася і спитала :

— А про Романа ти чув ? Ви ж були в одній сотні.

Коротка мовчанка, що здалася вічністю, обгорнула їх м'яким срібlistим голосом флейти. І Галина уп'ялася зором у Борисові очі, очікуючи...

Борис понурив на мить голову, а відтак заговорив придавлено, ніби насилу вигортав із себе слова :

— Твій Роман не живе, Галино.

Галини волошкові очі темніли, мінялись у два чорні озерця. Та це була лиш мить, бо враз відійшла уся темінь з них і ясний її погляд спочив на Борисові.

— Ні, Борисе, ти помиляєшся, я певна, що Роман живе ! Від самого початку поміж нами був особливий духовий зв'язок. Здавалось, зовсім іраціональний. І ми, наче ідентичні близнята, сильно відчували один одного існування. Але оповідай ! Я слухаю.

— Пригадуєш, Галино, Головний двірець у Львові. Ви нас тоді прощали... Дехто лиш плакав. Здавалось — ми не в смертельний бій ідемо, а кудись собі — на цікаву прогулянку. Всі жартували, робили світлини... І ви обоє: ти, Галино, і Роман поруч, задивлені одне в одного закохано... Тепер признаюсь, Галино, що тоді я заздрив Романові,

бо жаль мені було, що в мене такої дівчини немає... Різкий, протяжний свисток — вагони поволі почали рушати, а з ними ми ... А ти, Галино, як і інші дівчата, наречені, бігла разом з вагонами і щось гукала навздогін. Потяг віддалювався від вас, і ви, на пероні, ввижались нам манюсінськими цяточками... Щоб не щеміло серце, затягнули ми нашу дивізійну пісню: „...За стрілецький звичай, Ми йдем в бій за свою перемогу!“

За свою перемогу?! — гірко, майже нечутно промовила Галина, хоч без виклику, без сарказму.

Але Борис заперечив:

— Галино, ми і вірили тоді, що повернемось у рідний дім із свободою для нашої землі. Адже в наших руках нарешті була зброя, ми були вояками... — і Борис оповідав далі:

— Потім ми швидко з-під вишколу попали під Броди, у вороже оточення попали. Полчища червоних військ сунули на нас, вивінювані по зуби обдуреним Заходом... Жах там під Бродами був, несамовите пекло! Ледве хто з нас прорвався з отого страхітливого кїтла. Важкі стрільна шарпали повітря, а їхні відламки нищівно із свистом вдаряли в людей, в галуззя дерев, в землю і поблизький ліс. Ревіли чортівські набой советських „катюш“. Сальва за сальвою косила наші ряди... Ми відбивались... Але ворогів було вдсятеро, всотеро більше, ніж нас. Та й клятї советські танки і танки... Аж чорно було від них. Ті танки, що їх влучали, горіли зловісним пекельним полум'ям, ніби несамовиті смолоскипи... Ми примушені були відступати. Рятуватися, Галино! Ми повзли з Романом поміж поперевертаними возами, трупами коней, поміж тілами вбитих вояків, що з докором дивились у небо... Стогони, молитви, прокляття і крики... Навколо нас вибухали бомби — то артилерійськими стрільними колосилось жито...

Галина німо слухала Борисову розповідь, цей звіт з ратного поля...

— Довкола нас розшалілася смерть, — вів далі Борис, — наші душі торгав страх, під серцем смоктала розпач і журба; що далі? Не пригадую собі, як ми врешті добились до лісу. Там ніби взагалі війни не було... Лиш з віддалі ми чули гул гармат, а земля стрясалась у передсмертних корчах. Глибокой яр став нам схованкою. У його заглибленні, мов обгорнені материнським теплом, ми занепали у важкий сон. Коли настав світанок, я і Роман побачили тут більше дивізійників з обличчям, що були сірі-сірі, начебто вже спопелілі... Та нам треба було пробиватися далі, Галино... І ми пішли. А з нами у верховіття стрункого лісу, у саму синяву неба, тихо-тихесенько підоймала крила — дивізійна: „А вітер колише зелену діброву, Молодий дуб на дуба схилився, Листя шелестить, Вбитий стрілець лежить, Над ним коник його зажурився...“

— І цілий час ти був з Романом, Борисе? — враз обізвалась Галина, заворожена Борисовими словами.

— Тоді так. Та одного дня, Галино, прийшло до важкої сутички з червоними. Пригадую: з жахливим вереском: — „Ура-а-а“ біжать по-нурі постаті советських вояків — в будьонівках, шоломах. Скошені сальною, вони падають, а потім знову підіймаються і напірають озвірілою масою на нас... Здавалось, це якісь потворні привиди нелюдів. Готуючись на певну смерть, ми пішли у наступ...

Пригадую, що після отого важкого бою, Галино, коли нам пощастило відбити ворога і ми зупинились на мить, щоб спочити, — Роман вийняв твою світлину і, ледве переводячи віддих, озвався ніжно: «Не журись, моя дівчино, ми таки перемажемо!» Та враз похитнувся і очі його потемніли боєм. І я побачив, що ліва нога його багровіла великою темною плямою. Куля поранила його вище коліна. Якось вдалося нам ногу забандажувати. Але відламки кулі залишилися у Романовому тілі. І йому щораз важче було йти. Він гарячкував, втрачав притомність. Ми піклувались ним, а він пручався, відказуючи, що нам його слід залишити... Та я підтримував його, волік за собою... На одному постой він покликав мене і, вийнявши з нагрудної кишені дивізійну шапку, подав її мені, кажучи: „Пам’ятай, коли не дійду, передай її ... Галині“.

Та на постой отому ми не барились. Помаршували знову, хоч стопи наші, набрякли від довгого ходу міхурцями, — пашіли, мов одна роз’ятрена рана. За нами сунули червоні... Треба було пробратись за горби, що маячили перед нами. Поза ними вже були наші. Нагло з глухим стогоном почали розриватись гранати. Розгулялося пекло... Дзижчали кулі, застугоніла від вибухів мінометів земля, розгорілась пожежа, вигризав дим очі. Змагався рев кулеметів і по нашому і по їхньому боці. Мене, Галино, почали опускати сили, але я не кидав пораненого Романа, тягнув його, волік за собою.

— Як жахливо! — прошепотіла Галина і стиснулись з боля її уста.

— Хвилинами бувало, що й ми перемагали, не лиш відбивались від ворога. Але ворогів була сила-силенна.

— Жаль, який жаль, — з відчаєм обізвалась Галина, а Борис продовжував:

— Нарешті — високі кущі, — нам лише зійти вниз горбком, а там уже наше спасення... Та враз я почув наче тисячу громів, — і вибух страшний вирвав з-під наших ніг землю, стовпом чорним полетівши вгору. Роман вирвався мені з рук і несподівано зісунувся потойбіч горбка — до ворожих позицій. Мене у цей час щось гаряче вдарило в груди і я повалився кудись у безвість. Прочунав я щойно у сільській хатині в лісі, у нашому шпиталику... Але ще й досі бачу, як Роман

зсувається вниз горба і закривавлене його тіло обсїдають ворожі зграї. Пізніше товариші підтвердили, що він загинув. — Борис вийняв з кишені маринарки Романову шапку і дав її Галині: — То дивізійна шапка твого Романа, українського вояка шапка! — казав Романів побратим, прощаючись з нею.

Галинині очі горіли сухим вогнем, Вона мовчки взяла шапку і ледь чутно сковзнулась із її уст подяка. За хвилину за Борисом навздогін ще побігли Галинині слова :

— Не забувай ! Заходь !

І знову минали дні. Галина і далі ділилася з Романом своїми думками, турботами, радилася його. Бо для неї він не був мертвий...

Одного дня надійшов листоноша. Приніс він аж три листи з України: один від її батьків, один від її похресниці, а ще один від її родича Марка Житнецького із Сибіру. Советська влада заслала його туди ще на початках окупації Західної України. Спочатку „дали“ йому 25 років каторги, а потім „намотували“ все нові реченці, то він там і залишився. Хоч звільнений, не вертався додому, не міг, боявся нової нагінки. Прочитала Галина кілька рядків із Маркового листа і раптом усією її душею стрясла безмежна радість і разом заспівала вся її душа. Марко писав таке: „Ти знаєш, Галино, що я тут довгі роки і не знав, що на цих землях живе Твій Роман. Недавно ми ніби наново познайомилися. Нині більше не писатиму, лишаю місце Романові“. А тоді рядок нижче — Романовий почерк, рідні їй Романові слова : „Моя Галино ! Бог дав — і я не загинув. Вирятувала мене від загибелі якась добра душа, не тямлю хто... Зустріч з Марком влила в мене новий струмінь життя. Не можу повірити, що оце пишу до Тебе листа, що можу порозуміватись з Тобою, що можу Тебе любити. Хоч завжди я відчував Твою близькість, то сьогодні відчуваю її ще інакше : мені здається, що торкаюся Тебе, що Ти близько мене, таки поруч. Коли не забула — пиши багато. Вірю, що коли Бог відкрив нам дорогу одне до одного, то по ній підемо і певно що зустрінемось, щоб уже ніколи не розлучатися. — Твій Роман. п.с. Тепер у нас уже легше, вільніше, то може справа не ускладнюватиметься. А від Марка знаю, що Ти сама. І я сам... — Роман“.

Лист у руці, а вся кімната і Галина — в сонці. Далі виймає Галина з шухляди дивізійну шапку і дивиться, начебто шукає отієї довгої дороги, що привела Романа в пороги її дому. І враз в її душі дзвенить тріумфальним акордом дивізійна пісня : „Машерують добровольці, як колись ішли стрільці ! Сяють їх шоломи в сонці. Грає усміх на лиці...“

І з гомоном пісні цієї на сам бережок вояцької шапки кане Галинина сльоза, — а в ній згусток усього давнього болю і — радість нова.

Олекса Стефанович

Ніч і тиша — на сторожі.
„Ой, не бути в парі!“ —
Хтось вродливці зловорожить
І воложить карі.
Але — що це ? — серед ночі
Дивний спів рознісся !
Потішати наче хоче,
Котиться з узлісся ...
Соловей ? У співнім герці
Ті ляцять у гаю, —
Цей співак до глибу серця
Співом промовляє !
Запитати ?— „Де подівся,
Слова не сказавши ?
Виглядай його, надійся —
Чи пішов назавше ?“
Ніби голос, як у птиці, —
Мова — не пташина:
„Не дівчата-молодиці, —
З милим — батьківщина.
Він вже там, де його друзі,
Там, де місто Броди.“
Гей червоні в тому Бузі
Та важенні води.
Прикипів до кулемета
За отчизну-вроду,
Молоком текучу й медом
Тільки не для роду.
У Петра одно для смерти —
Німота погорди:
І Петрів таких не стерти
Вам ніколи, орди !

Омелян ТВАРДОВСЬКИЙ

ТРАГІЧНА СТОРІНКА ІСТОРІЇ КИЇВСЬКОГО „ДИНАМО“

Ідеться про сторінку 53-річної давнини (1941—43 років), коли Київ опинився під окупацією гітлерівської Німеччини. Згідно з правилом НКВД, під крилом якого діяло „Динамо“, в день 22-го червня 1941 року, коли німецька армія розпочала наступ на „священні“ кордони СРСР, усі спортсмени „Динамо“, в тому числі й футболісти, повинні були включитися до військових частин й активно обороняти „любимую, велику рідину — СРСР“.

Повинні були, але, як виявила дійсність, — вони ще тоді, не знаючи справжніх намірів щодо України гітлерівської Німеччини — футболісти мали інші життєві пляни... Зрештою, вони, як і мільйони тодішніх громадян червоної імперії, на початку уважали німців визволителями і як таких їх вітали, бо Україна чекала німців.

Так, а не інакше, думали мільйони вояцтва Червоної армії, що при кожній нагоді масово переходили в німецький полон, очевидно, не знаючи ще тоді, що, задурманені перемогами німці, безпощадно винищать їх голодом, холодом і важкою працею. Тільки в самих околицях Києва, як подають військові історики, німці взяли в полон понад 600 тисяч вояків і старшин Червоної армії. Велика більшість з них були українці і вояки інших поневолених народів червоною Росією.

Вже 19-го вересня 1941 року німецька армія окупувала столицю України Київ. На початку футболісти „Динамо“ сиділи бездільно, але з бігом часу життя в місті відживало, поволі почали відроджуватися й спортивні осередки. Першим офіційним клубом, що розпочав свою активність, був „Рух“, який організував з молодих футболістів Георгій Швецов. Вже від самого початку цей клуб у Києві називали „націоналістичним“. Врешті, заскучавши за футболом, почали сходитися й не офіційно тренуватися на звичайних оболонях футболісти „Динамо“. Багато футболістів були затруднені на так званому „Хлібозаводі“ Ч. 1.

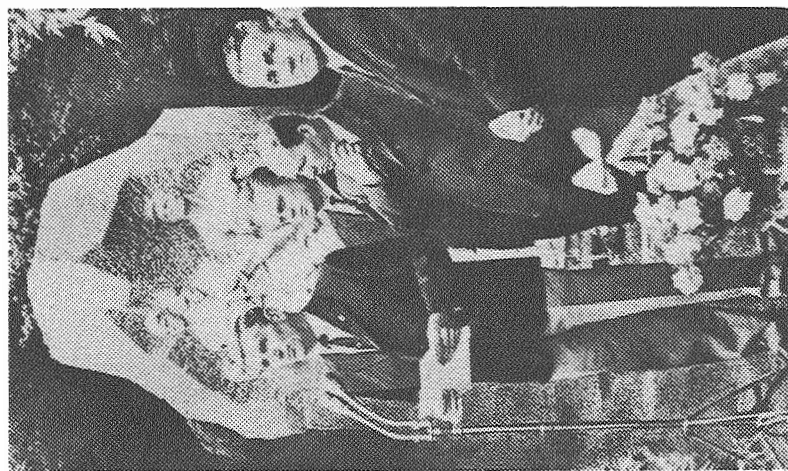
Час спливав швидким темпом, і вже на початку 1942 року виринула думка організувати „Українську Футбольну Лігу“. В зв'язку з тим на одних із сходин після тренінгу, футболісти „Динамо“ вирішили створити нову футбольну команду, якій надали назву „Старт“. В складі цієї дружини були такі відомі в Україні футболісти, як Микола Трусевич, Олексій Клименко, Михайло Свиридовський, Микола Коротких, Федір Тютчев, Михайло Путистін, Макар Гончаренко. До них приєдналися футболісти колишньої команди Київського „Льокомотиву“: Михайло Мельник, Володимир Балакін і Василь Сухарєв. Остаточо про „Старт“ дізналася місцева німецька окупаційна влада, від якої надійшло запрошення проводити футбольні тренінги на справжньому стадіоні.

Офіційний футбольний сезон 1942 року був відкритий в Києві 7-го червня. Перед його відкриттям в місцевій газеті „Нове Українське Слово“, у замітці в спортивній колонці, Георгій Швецов писав : „З дозволу Штадткомісаріату і при допомозі Управи (міста) відновлюється спортове життя. Вже організоване перше товариство Рух, з'являються спортові колективи на окремих підприємства. Так, хлібозавод вже склав футбольну команду з кращих гравців міста. 7 - го червня, в неділю, о 17 : 30 на стадіоні Палацу спорту (Республіканський стадіон, дещо пізніше перейменований в український) відбудеться матч Рух — Хлібозавод, а о 14 : 00 — там же відбудеться гра команд штабної роти військово-повітряних сил і служби постачання однієї з дивізій. Вхід вільний“.

Через декілька днів німецьке військове командування запропонувало дружині „Старт“ зустріч із збіркою німецьких військ Києва. Після коротких нарад, велика більшість футболістів „Старту“ дала згоду. Деякі з них уважали таку зустріч з німецькими нацистами за ганьбу і зраду, проте більшість була протележною думки. Мотивували так: „Ми їх розгромимо і зганьбимо перед усім народом, піднімемо дух киян !“. Цю першу зустріч „Старт“ відбув 12-го червня 1942 року, в якій переміг німців вислідом 7:1.

Діставши такого прочухана, збірна військовиків німців, а радше їх командування, негайно почали думати про реванж, адже не випадало футболістам „вищої раси“ залишити українським „унтерменшам“ в пам'яті цю перемогу...

Відплатну зустріч вже з сильнішою німецькою військовою дружиною призначено на 17-те липня 1942 року. Цим разом суперником „Старту“ була зійськова дружина під назвою „ПГС Німецька армія“. Не зважаючи на солідну підготовку німців і їх брутальну гру, кияни знову перемогли, цим разом вислідом 6 : 0.

З правого боку відбитка офіційної афіші на футбольну зустріч „Спарт” — „Флякельф”:

STATION "3 ENT"
REV. 8/20/2014, 24

**ΦΥΤΟΛΟΓΙΟΝ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ**

FLAMELESS STOVE

**В ПОСЫЛЕННОМУ
СКЛАДИ**

== STADION ZENIT ==
[Fussball] FUSSBALL SPIEL [Fussball]
== REVANCHE ==

1975 рік вписаний в історію українського футболу золотими літерами. Футболісти Київського „Динамо“, що здобули Чашу Європи: (зліва направо) киячати: С. Кузнєцов, В. Трошкін, В. Матвієнко, В. Мунтян і В. Онущенко. В другому ряді стоять: В. Лобановський, головний тренер; В. Веремієв, Е. Рудаков; Л. Буряк; О. Блохін; О. Базилевич, тренер. В третьому ряді: М. Фоменко; А. Коньков; С. Решко; В. Коломтов; І. Житник, масажист; В. Малюта, лікар команди.

На цих змаганнях між військовими глядачами були офіцери мадярських частин, що перебували в Києві. Захопившись гарною технічною грою „Старту“, вони, в порозумінні з німецьким командуванням, замовили собі зустріч з мадярською військовою дружиною. Ці товариські змагання відбулися 19-го липня 1942 року, з яких переможцями вийшов „Старт“ високим вислідом 5 : 1. Відплатні змагання з „МСІ Мадярська армія“ відбулися 26-го липня 1942 року, в яких „Старт“ знову переміг, але більш поміркованим вислідом 3 : 2. „Старт“ Київ — „Флякельф“ Німецька Ч.М.Т. — 5 : 3.

Остаточного командування Німецької армії в Києві запланувало ще одну футбольну зустріч з українськими футболістами, яка, як пізніше виявилось, стала початком кінця футбольного клубу „Старт“. Сталося це 6-го серпня 1942 року, саме в часі, коли німецька армія дійшла до ріки Волги. Проти „Старту“ військові окупаційні власті Києва, намірені реванжуватися українським футболістам, спроводили „славу“ збірну всієї німецької армії, так зв. „Флякельф“. Ця дружина відбула ряд своїх виступів у різних окупованих німцями країнах Європи і до цього часу не зазнала жодної поразки. Саме тому перед цією зустріччю в різномовній Київській пресі появились широкі коментарі і рецензії, в яких були подані усі найбільші подвиги цієї німецької військової репрезентації, осяги „Старту“ і докладна статистика здобутих і пропущених голів обома дружинами.

Стадіон „Зеніт“ по-береги заповнили військовики, офіцери й усі німецькі урядовці окупованого Києва. На другорядних місцях засіли українські глядачі. Гра почалася швидкими акціями добре відгдованих і фізично сильних німецьких футболістів, які, як посланці „вищої раси“, поводитися на площі з українськими спортсменами нещадно, пехато і навіть брутально. Цих, не спортових вчинків, очевидно, не помічав суддя зустрічі. Поки їх оговтали грою українські футболісти, німці зуміли відкритиkonto голів 1:0. Та не довго довелося присутнім воякам і офіцерам справляти овації кожному потягненню їхніх футболістів. Швидко після пропущеного голя „Старт“ вирівняв 1:1, і ще до перерви здобув ведення 2:1. В переконанні німецьких футбольних знавців назріла небезпека, що на очах всієї прибулої окупаційної військової еліти українські „унтерменші“ можуть завдати найбільшого встиду цій елітарній футбольній репрезентації німецької армії.

Саме і тому в часі перерви до змагунів „Старту“ завітав старшина Комендантури, який холоднокровно похвалив українських футболістів за гарну й змістовну гру, чим, очевидно, вони вдержали свій гонор... Одначе дальше він категорично і вимогливо наказав, що в другій половині „Старт“ зобов'язаний програти цю важливу для нім-

ців зустріч. В іншому випадку може дійти до трагічного фіналу і можливого покарання футболістів.

Прослухавши мовчки таку нечувану в цивілізованому світі пораду, українські футболісти не змінили ігрової тактики і в другій половині. Назріла позиція і українські футболісти здобули чергового голя 3 : 1. Негайно після цього стадіон оточила військова жандармерія, а в сторону ентузіастичної української публіки пролунали понад голови постріли. При стані 5:3 для „Старту“, суддя, значно вкоротивши час гри, відсвистав кінець зустрічі.

Дозволивши спокійно зійти з площі українським футболістам, швидко після цього військова жандармерія почала арешти, і, коли зібрали всіх, вивезли їх до концентраційного табору в Бабин Яр. Як розповідає учасник цих подій Макар Гончаренко, головними катами українських футболістів у цьому таборі смерті були: командант Радомські, штурмфюрер Кольмаєр, рядові Венцель, Християн, Пітер, Рамхін і Цанга. „За колючим дротом у Бабиному Ярі розстрілювали тисячі людей. Розстрілювали в'язнів і в нашому таборі за найменшу провину /.../. Ми, футболісти ‘Старту’, трималися дружньою групою. Ми ділили між собою кожен скоринку хліба. Ми жили, але знали, що приречені. Опухлі від голоду, вкриті коростою, чекали своєї долі і все ж сподівалися на чудо: може, якось втечемо... Мені з Михайлом Свиридовським пощастило втекти. Ярами пробралися на Куренівку і потім заховалися у вірних людей. Відтоді ми з Михайлом не розлучаємося, навіть тепер живемо в одному мешканні ...“

Не вийшли живими з цього табору Микола Трусевич, Олексій Клименко і Іван Кузьменко, їх розстріляли 24-го лютого 1943 року. Ще раніше, майже після останньої футбольної зустрічі з „Флякельф“, в підвалах гестапо в Києві закатували Миколу Коротких.

Цю трагічну сторінку історії київського „Динамо“ дуже зручно використовували спортові політруки совдепії, які тотально перекручували і фальшували будь-які історії. Так було і з цією. Не вигідно було НКВД, пізніше КГБ, признатися до „дезертирства“ своїх підопічних, які, замість боронити „родіни“, відбували товариські зустрічі з нацистськими командами і дружинами українських націоналістів. Отже треба було, і наказано сталінському борзописцеві Левові Кассілеві, написати „байку-вигадку“ про ідолів сталінської доби, і він це зробив. Саме Л. Кассіль впровадив термін „матч смерті“; це про змагання українських футболістів з вищеназваним клубом німецької армії. З українських спортовців він зробив „справжніх советських патріотів“, хоч такими насправді вони — у великій більшості не були.

Приховано спортові політруки в Україні, після закінчення Другої світової війни, цих уцілілих футболістів України уважали ворогами комуністичного ладу. Адже не боролися вони з німецькими агресорами і спілкувалися з „націоналістичними спортовими новотворами“...

На протязі німецької окупації міста Києва, як і цілої України, громадяни-українці виявили безліч актів мужности в різних ділянках суспільного життя. Більшість цих актів були приховані від загального суспільства, їх, як правило, чинили підпільно. Проте була інша річ з цією футбольною одиссеєю, що діялася на очах багатьох тисяч свідків-глядачів. Вона автоматично набула величезного розголосу. Згада-ні перемоги українських футболістів з репрезентантами „вищої раси“ в немалій мірі причинилися до піднесення духу й патріотизму київської молоді, яка побачила, що у футболі, як і в інших ділянках суспільного життя, можна добиватися успіху без опіки „старшого брата“, чи то німецького, чи російського.

Своїми перемогами українські футболісти спростували теж проголошену Гітлером „легенду“, що, мовляв, „фізична досконалість арійців гарантує їм пальму першости в галузі спорту“.

Отже, хоч, може, і не вповні свідомо, суперництво українських футболістів з клубу „Динамо“ з обома окупантами, Німеччиною чи Росією, на футбольних стадіонах набувало теж політичного змісту.

Наталія Кібець

„МАМО, РОЗПОВІЖТЕ МЕНІ ...“

*Розповіжте мені, мамо, — про життя,
Не про горе, — воно і так з вами,
А про те, як тато мій жив ?
Розкажіть, як були ви молодю ...
Допоможіть пригадати про те,
Як світилась крізь версти даль,
Із яких зацвіла квітчаста
На плечах ваших чорна шаль.
І як зимою в тому житті було,
Коли в повітрі іскрився зимовий пил ...
Перед самою страшною війною
Було нас четверо, — чи так?...
Розповіжте мені, мамо, про життя,
Струни світлі в серці торкніть ! ...
Що ж було у тій межі —
За якою горить
„Вічний Вогонь !“*

РОЗРИТА ВІННИЦЯ

I

*Плачуть розкопані ями,
Стогне розтовчений парк.
Вітер гуде від нестями
В ромби потрощених арк.
Вишиту сина сорочку
Мати впізнала в кістках;
Батька оплакують дочки, —
Зводиться нації прах.
Світе, захланний на клатті,
Де твоя правда лунка ?
Чув ти, як суздальські лапті
В парку вели трепака,
Бачив, як тут за дубами,
З осени ген до весни,
Мертвими бились лобами
В рів України сини.
Знай же, з-під цього помосту
Вийдуть в освячений бій
Сонми когорт голокосту —
Кована з криці та кости
Мста в правоті бойовій,*

II

*Дощ положе площу,
Плющить по дощках.
Від людського рощу
Йде смертельний пах.
Тут гарчав допізна
Псковський кулемет,
Спрагнений залізно
Гнати в тьму тенет.
З довгої дороги
Клали їх уряд :
Голови на ноги —
Ніби на парад.
Боже, скільки тисяч
Тут лягло від куль !
Знає в небі місяць,
Лічить зойк зозуль...*

Поема має ще третю частину, яку тут не подано. — Ред.

Людмила ВОЛЯНСЬКА

„... ЗА ВКРАЇНУ ЙОГО ЗАМУЧИЛИ КОЛИСЬ...“

(до 10-річчя трагічної загибелі Василя Стуса)

Десять років тому українську діаспору й цілу під'яремну Україну потрясла страшна вістка з таборів неволі, що в середу, 4-го вересня 1985 року, загинув смертю мученика-героя в страшній совєтсько-людожерській каторзі поет Василь Стус, про якого було сказано „Тепер більшого за Стуса в українській поезії нікого немає“ (Зорян Попадюк, спів'язень-союзник Стуса). Вслід за тоді ж замученими найкращими синами України — за Валерієм Марченком, Олексом Тихим, Юрієм Литвином, Борисом Анто-ненком-Давидовичем, Володимиром Горбовим та за сотнями інших героїв-мучеників, криваве Кагебе уснуло з життя Василя Стуса, цю найшляхетнішу з людей людину і патріота, що не лукавив ніколи в житті, а просто йшов, „не маючи зерна неправди за собою“, в його зболеному за інших серці. Він жив, любив і не набрався скверни... — і якраз такі були небезпечні московському комуно-большевизмові...

Відразу на цю пресумну вість відгукнувся щоденник „Свобода“ багатьма матеріалами про нашу Велику Втрату. І ось тут передруковуємо зі „Свободи“ некрологесей про Василя Стуса пера членки редакції Л.Волянської, що появилвся відразу, після вістки й редакційної її ж авторства, в трьох числах газети, у вересні того трагічного року. Від часу смерти поета багато змінилося у світі. Україна стала вільною і незалежною. І в тому чуді, що сталося, є велика заслуга життя, творчості, боротьби і жертви Василя Стуса, якого ніколи не забуде Україна і українці тут, у діаспорі, і там, в Україні. — Ред.

„Рад-соц-конц-таборів Союз — Совєтський Союз, котрий Господь забув“, далі робить страшне зло у світі, далі загібає в мерзлу землю північного ГУ Лагу найкращий цвіт українського народу. Ось на 13-му році каторги, а на 20-му році переслідувань, загинув 4-го вересня цього 1985-го року в ув'язненні поет і літературознавець Василь Стус, котрому якраз належить оце гостро-дотепне визначення ССРСР, як „Рад-соц-конц-таборів Союз, котрий Господь забув“. Замучено Василя Стуса за те, що він — найбільший поет України, — ніколи не продався окупантові, як це зробили інші, такі як Павло Тичина, Віталій Коротич та інші. Він ніколи не піддався намові тюремщиків вряту-

вати життя ціною самознищення як людини і як українця. Бо Василь Стус уважав, що „тяжко вигадати моторошнішу кару, аніж примусити жертву додушувати себе своїми ж руками“. Цими словами він картав за таке розкаяння Івана Дзюбу, автора епохального викривального твору проти русифікації — „Інтернаціоналізм чи русифікація“. Цим же шляхом пониження й вислуги, за чини, чи, то пак, ордени, йшла некоротка черга українських поетів (та й не самих поетів!), колись з Тичиною на чолі, а тепер з Віталієм Коротичем. Їхній шлях був осоружний Стусові і поет зумів не запламити себе навіть коротким членством у партії большевиків, яку він відразу побачив наскрізь, як рентгеновим промінням, схарактеризувавши КПСС словами: „кублo бандитів, кагебістів, злодіїв і відставників у стольному засіли місті, як партія більшовиків“...Ясніше і правильніше не можна було сказати !

Ось у вірші, присвяченому Миколі Зерову, якого замучено до смерти на Соловках в 1930-их роках, Стус змалював цих большевиків — „марксиста, расиста й людоджера“.

*Колеса глухо стукотять,
мов хвиля об пором.
Стрічай, товаришу Хароне,
з лихом і добром.
Колеса б'ють, колеса б'ють,
кудись торують путь.
Уже ! Додому не вернуть,
додому не вернуть.*

*Москва, Гора Ведмежа, Кємь
і Попів острів — шлях
за ґратами, за вартами,
розбурхлий на сльозах.*

*І знову: Вятка, Котлас, Усть —
Вим, далі — до Чіб'ю.
Рад-соц-конц-таборів Союз,
котрий Господь забув.*

*Диявол теж забув, тепер
тут править інший бог—
марксист, расист і людоджер,
один за трьох.*

*Москва — Чіб'ю, Москва — Чіб'ю,
Печорський концентрак
споруджує нову добу
на крові і кістках.*

Гора Ведмежа. Гора Ведмежа... Чути, як стукотять-котяться колеса потяга-етапу. Де зустрічалася ця назва ? Де це було ? Це під Москвою, де був каторжний табір для українців, які будували канал Волга—Москва. Це тут на початку 30-их років трійка: марксист, расист і людоджер, за часів „залізного наркома ГПУ“ Генріха (Гершка) Ягоди, замордувала українську молоденьку поетку Ладю Могилянську і її брата Дмитра; і тут загинув поет Марко Антіох, син Миколи Вороного... Це в цих місцях будували-споруджували — „нову добу на крові і кістках“ — вірні сталінці — марксист, расисти і людоджери...

Розлютований цими словами, суддя спитав Василя Стуса на судилищі в 1972 році, про кого він так каже, кого так називає ? „Я відповів, — пише В. Стус у розповіді про суд п.н. „Вирок і коментар“, — Берія та його банда. Світличний на суді сказав, що мова про Сталіна. Суддя, видно, старий сталініст, мало не лопнув від люті“ („Сучасність“ ч. 12, 1975“). А Александр Солженіцин, прізвище якого не потребує пояснень, — у III-IV томі „Архіпелаг ГУЛаг“ (УМСА — Press, Париж, 1974) сказав, що трійка а навіть четвірка — це Нафтанайл Френкель, основоположник ГУЛагу; Яков Раппопорт, Матвей Берман і Лазар Коган (стор. 76-83)... З цієї каторги в'язні ніколи не виходили на волю. Вони не виживали. І звідси також не йшли ніякі листи ні до кого. Адже треба було позбутися українців — під тим чи іншим претекстом, чи то як петлюрівців-контрреволюціонерів, чи то буржуазних націоналістів, — і аж до наших днів, до оунівців та бандерівців включно, щоб творити „лебенсравн“ забродам і зайдам на спорожнілій прадідній українській землі...

Не менш сильний вірш про Колиму, де вчувається Лесі Українки „Ні долі, ні волі у мене нема. У „світі цьому“ стокрик — Колима. І тільки може ще жити поет спогадом про Україну, „де сонях кружає, калина цвіте“... Бо тут, на каторзі, у найгірших умовах, домучують тюремщики власне таких як Стус...

*Обколоте, в намерзі стогне вікно,
і свічка у шклянці, у пляшці вино,
у горлі застуда, у серці — пітьма,
бо виє зав'югою грім — Колима.
Провалля і кручі. Горби і горбі.
Сказись од чекання, молінь, ворожбй,*

*чи то закликання, чи то знавісність,
оббризкала стіни чи кров, а чи пліснь.
Занадто далеко, занадто ген-ген,
де в леготі-вітрі кучериться клен,
де сонях кружляє, калина цвіте.
Спасибі й на тому, що ви десь єсте,
де ревом німим задихнувся Дніпро,
де в Нестора апокрифічне перо,
бо в горлі застуда, у грудях пільма
і світ обступає стокрик — Колима.*

Колись були люди, що чули поклик Христа йти за ним, і вони йшли, навіть якщо цей шлях вів їх на муки до Колізею. Тепер такий же сильний поклик йти Хресною дорогою має для вибраних слово — Україна. У випадку Стуса вона лежить „лівіше серця“. Це ж те саме, що і в учителя його: „Я так її, я так люблю мою Україну убогу, що прокляну святого Бога, за неї душу положу“...

І чи ж можуть оті найліпші поміж нами відчувати інакше?! Ще занадто рано для людства бути тільки естетам, „закривши очі на добро і зло“, як це вдало сформулювала Марта Тарнавська.

Україна виступає для поета „у зболених снах“ з того національного болю, що поглинув більшість з нас по програних вже тричі наших визвольних змаганнях. Поет пише: „За сотнями загород і колючих дротів лежить моя земля Україна, заходячи тільки в зболені сні. Вона світить, як далека зірка у вечірньому мордовському небі. А невідьницький твій шлях стелиться далі й далі од неї — за сиві уральські хребти, в закрайовітні сибіри. Бо кати іспитують тебе: а чи витримає твоє серце, чи не пірветься од натуги“... Вона — мати Україна, з'являється поетові і навчас, і наставляє на дні, що перед ним:

*Єси ти сам — з собою врівень,
один на сотні поколінь,
високим гнівом богорівен...
...Ступай — майбутньому назустріч,
і хай хода твоя легка
легкою буде. І не треба
жалких жалінь. І — задарма.
Тюрма не доросте до неба:
ще землю їстиме тюрма.*

Мати тут — Мати Миколи Костомарова, засудженого разом з Шевченком і Кулішем та іншими в процесі Кирило-Методіївського

Братства. Вірш, присвячений Костомарову, зміцнює певність, що Стусові були відомі твори поетів Вісниківців, зокрема Ольжича і Олекси Стефановича, з яким перегукується теж Стус у вірші „Сосна із ночі впливля, як щогла“ та в інших поезіях. Той сам загальний настрій, та сама любов до України і та сама молитва про возмездіє. Одне певно, що Василь Стус читав „ідейно-вредніє“ твори — видання львівські, і був пильним читачем „закритих фондів“ по архівах і не „вчився у Тичини“, як цього б декому хотілося. Він жалів його, але й погорджував Тичиною, як безхребетним „відступником“. Хоч і продався Тичина в „погромні часи, коли він не витримав пресу“, але і в часи хрущовської відлиги, — часи детронізації Сталіна, коли відважилися знову „любити Україну“ і Довженко і Малишко, Сосюра та інші, проте Тичина і тоді не зійшов із рейок „комуністичної партійности“, далі продовжуючи „сипать сіль на найглибші рани“. Писав Стус до Дзюби: „На жаль, перекинчиків на нашій дорозі було чимало, — тих, що, погодившись на духову ампутацію, маскували свій гріх теревенями про безнадійність“. І це до Тичини найбільш підходить назва „гомункул із країни ліліпутів“...

Глибока стаття Стуса про Тичину написана два роки перед арештом, есей „Феномен доби“ був оскаржувальним матеріалом на судилищі проти Стуса. І це тут були оці слова: „Довершилася (Тичини) ‘всенародна’ слава, але слава не генія, а пігмея (наче полемізував Стус з обожателями Тичини в українській Америці). Слава генія, змушеного бути пігмеєм, блазнем при дворі кривавого короля, була заборонена. Слава ж пігмея, що мав паразитувати на тілі генія, була забезпечена величезним пропагандистським трестом“... „Поетів геній обернувся проти нього прокляттям, став йому за найбільшого ворога, з яким треба було постійно боротися, щоб не виявити свій найбільший ‘гріх’ перед добою“...

Інші були видива перед Стусовими очима: „Це просто гетьман, який гарцює перед полками напередодні битви, — сказав правозахисник з Прибалтики Сергій Солдатов про Стуса. А гетьман не кидає України та ще й у найскрутнішу її годину... Тому у цього „гетьмана“, у цього героя-мученика в творчості всюдиприсутній Шевченко. Ба, й життя своє взурував Стус на Шевченковому. Присутнє також лицарство козацьке, як в поетів Вісниківців: Ольжича, Стефановича, Мосендза, Ю. Клена, Теліги, Лятуринської, Маланюка, Ю. Липи та у Юрія Дарагана. Ось і Стусова Січ з вірша „Сто років, як сконала Січ“.

*Сто років мучених надій,
і сподівань, і вір, і крози*

*синів, що за любов тавровані,
сто серць, як сто палахкотінь.
Та виростають з личаків,
із шаравар, з курної хати —
раби зростають до синів
своїї України. Мати,
ти вже не згинеш, ти двожилава,
земля, рабована віками,
і не скорить тебе душителем
сибірами і соловками.*

Україна — невідступна думка і мрія, що дає і забуття й снагу змагатися за неї, за інших мучених. Бож так далі не може бути ! „Там за гранню видиво святе“...

*Сосна росте із ночі.Горілиць
з-за оболуку свінула Софія.
Десь галактичний Київ бронзовіє
у мерехтінні найдорожчих лиць.*

*Сосна пливе із ночі і росте,
як тінь Вітчизни о порі смеркання.
А ти уже потойбіч, ти — за гранню,
де видиво гойдається святе.*

*Там — Україна. За межею, Там,
лівіше серця ! З горя молодого
сосна стриміє з ночі, ніби щогла,
а Бог шепоче спрагло: АЗ ВОЗДАМ !*

Любов ця чинна. Поет кожним своїм вчинком, кожним фібром своєї душі, кожним віддыхом і кожним словом заступається за свою Україну, хоч знає, що за це буде розп'ятий на хресті за Неї. Але — це ж найвища жертва і найбільша любов, як заповідав сам Господь.

Та в Бога є і інші слова: „Мні отмщеніє і аз воздам“.

— Так і в Стуса: „А Бог шепоче спрагло: Аз воздам“... Поет вірить, що прийде заплата, як вірив той, у слід кому йшов Василь Стус так по-синівському. Стус вірить, що крикне кара нивсипуща... Мусить крикнути ... Тарасова кара! „Бо сонце встане і оскверненну землю спалить“.

Ця грядуча покара захована в сльозі козачій, „що наскрізь пропікає камінний мур“... У цій сльозі Стусовій не тяжко вичути і побачити здійснення отого грізного Божого — „АЗ ВОЗДАМ!“

Ось пише Стус... Ні ! Не пише, — він кричить. Так і збірка називається — „В три скрики божевіль“:

*Та сам я єсьм ! і є страшний мій біль !
І є сльоза, що наскрізь пропікає
Камінний мур, де квітка процвітає
в три скрики барв, в три скрики божевіль.
Твоїх грудей не стало половини,
бо чезне чар твоєї батьківщини.
І хворе серце чорний смокче спрут...*

А тепер розкаже нам Олекса Стороженко про Стусову сльозу козачу, і що вона має вчинити і вчинить колись, коли переповниться чаша народного й Господнього терпіння:

— Текли колись ті сльози і в мене, а козака сльоза важка: як викотиться, то неначе могилою тебе придавить; а глянеш на неї, то ні одна мова того тобі так не розкаже, як у неї побачиш. Слухай синку: пішов я з старшим сином до Залізняка у черкаські ліси (...), а вернувся додому сам один. Жінка вийшла назустріч і спитала про сина; в одвіт викотилась сльоза... У тій сльозі побачила вона мертвого сина і вже заголосила, як мати... Як з Гонтою ми одбивали Умань, я пішов навідатися до своїх і побачив тільки купу головешок, а кругом калюжі запеклої крові, неначе горілою хату гасили кров'ю. Побачились ми з Гонтою і не розпитували один одного: у обох тремтіли сльози на очах... І він, як і я, усе втратив, що було милого на світі !... А чи ти знаєш, синку, що таке козака сльоза ? —

„Дідуган схопивсь і підступив до мене; голос його дрижав, груди важко колихались, очі горіли. Се не той вже був дід, що смішив і втішав. Ні! Здавалось, се приплентач з того світу прийшов на землю оповідать те, чого ще люди не знають...

— Чи ти знаєш, що таке козака сльоза ? — спитав дідуган удруге.

— Не знаю, діду.

— Так слухай же, синку, і сховай у серці, що од мене почуєш ! Молять Бога, щоб він оборонив люд од огня, меча, потопу, гладу, трусу і хвороби: зложи до купи усе те лихо і вийде з нього одна тільки козака сльоза. Глибоко вона криється у серці, важка вона, не латво її зворушить; а як видавлять її з ока, то горе і людові, і краю, і годині !...

„Викочувалась вона не раз на Україні, за Наливайка, Острияниці, Полуруса, Богдана, і за моєї вже пам'яті при Залізняку. Може, чув, синку, що вона діяла !... Після уманської тризни хто б пізнав наше горе, глянувши, як ми бенкетували не день, не тиждень. То гуляла

скажена наша недоля: то вихопиться вона полум'ям і спалить кілька городів, сіл і містечок; то хлине кривавою хвилею і затопить тисячі людей; то розстелеться по краю пекельним чадом, і на десятки літ не опам'ятується народ от того диявольського курива...

„Відкіль же береться те полум'я, та кров, той пекельний чад?... Із козачої сльози!“

„Прийде час, і вона знову наробить великого лиха, коли розворушать її необачно: задасть вона знов такий бенкет, що аж пекло засміється і гайвороння злякається того трупу, що йому на долю достанеться. Да будет же той проклят от Бога і людей, хто розворушить ту сльозу і видушить її із ока!...“

Так розповів про сльозу, сльозу козацьку, герой оповідання Олексі Стороженка Кіндрат Бубненко-Швидкий. Не менш значущою її дає нам Василь Стус. Так є і в Шевченка: батьківська сльоза, тяжка, кривава...

І чи може бути інакше серед тих без міри боротьби і без краю страждання, які випали на долю України і на її часто героїчних, а ще частіше страждених дітей?

Ворог лютий, безоглядний і мстивий, втілення самого пекла, — це ж укріплюють так комуністично-московську „неделімую“, ціною українців — теж „інтернаціональні“ кати, що служать Кремлеві. Це ж люте Че-Ка, ГПУ, НКВД чи КГБ тих Ягод, Єжових, Беріїв та Андропових. І це вони всі разом у змові, щоб повергнути „сонце України у чорну стужу“. І це вдається їм не раз... На „чорних водах“ спливає „червона кров калини“. — Калина — символ України і відгомін улюбленої пісні Василювої матері Олени Стус: „Ой, люлі, люлі, моя дитино“, де є ці слова: „Найдеш у гаї тую калину — то й пригорнись“... і тут „Кобзар“ Шевченка! Присвячуючи свій вірш „Ярій, душе. Ярій, а не ридай“ Аллі Горській, убитій окупантом України в 1970 році, і почувуючи, що за нею його власна „калинова кров безсмертним горем і бідою окошиться“, писав Стус:

*Ярій, душе. Ярій, а не ридай !
У чорній стужі сонце України,
а ти шукай — червону тіль калини,
на чорних водах тіль її шукай.
Бо мало нас. Дрібнесенька шоптاً
мине для молитов і сподівання.
Застерегає доля нас зарання,
що калинова кров така крута,
така терпка, як кров у наших жилах.
У білій стужі білих голосинь*

*ці грона болю, що падуть в глибінь,
безсмертною бідю окошились.*

Просить Стус, як колись Тарас, долі злої, коли доброї жаль, Боже, то дай злої, злої...і щоб біль грав, як та братерська наша доля Шевченкова, без кунтуша: як Господь нас оком поминає... Тоді, болю, грай без кунтуша!

*Даждь нам, Боже, днесь !
Не треба завтра —
даждь нам днесь, мій Боже !
Даждь нам днесь !
Догоряють українські ватри,
догоряє український веськрай.
Моя дорога догоряє,
спрагою жолобиться душа.
Як Господь нас оком поминає,
тоді, болю, грай без кунтуша !*

Над Стусом збиралися все густіші хмари. Переслідування міцніли у тюрмі, що — „антиукраїнська за призначенням“. „Українців репресують передусім“, — пише Стус, вже відчуючи своє приречення на смерть, у довгому звіті-підсумку, начебто перед Україною і нами у сповіді — „З таборового зошита“ (Сучасність, листопад 1983 року), так і пише, що він „не бачить нікого і нічого. Жодного знаку сподівання“ на зміну його життя. „Але голови гнути я не збирався, бодай, що б там не було. За мною стояла Україна, мій пригноблений народ, за честь котрого я мушу обставати до загину“...До загину ! Так воно і сталося.

Але знав поет, хоч і приречений на смерть, що „ТАК довго тривати не може. Такий тиск можливий перед загибеллю. Не знаю, коли прийде загибель для них (катів), але я особисто чуюся смертником“...„Здається все, що я міг зробити за свого життя, я зробив...“ — Це вже зовсім мотив святого Павла перед смертю цього апостола-інтелектуала...

Прощаючись, ставить Стус перед очі інші трагедії. Кінчає він записки в „Таборовому зошиті“ двома життями його спів'язнів — Олекси Тихого, що вже тоді був при смерті, і благав нас заступитися за дійсного святця, мученика за Христову віру — Семена Скалича; Стус писав: „С.Ф.Скалич, український покутник, мученик польської політики санації і большевицького ‘визволення’. У 16 років він захворів на туберкульозу ніг і став інвалідом-калікою. В 1945 році

большевики відправили його на Балхаш за те, що знайшли в нього партизанську брошуру. Мук, які переніс він за 10 років ув'язнення (це були ще сталінські табори) вистачило б на святого Великомученика. З 1953 року він зв'язав своє життя з покутництвом — цікавою народною версією українського месіанізму... Він, Божий чоловік, вірує в нове пришествя Христа з фанатичною відданістю "... Скалич не сьогодні — завтра помре. І хворий смертельно сам Стус усе таки просить, щоб перейнялися долею Скалича „всі чесні люди світу“. Особливої підтримки він просить від конфесійних організацій світу. Бо Скалич не має „ні листів, ні грошей“ і здався цілком на Божу Ласку, готовий померти... У цьому ж есеї-сповіді „З Таборового Зошита“ виступає Василь Стус з полум'яною обороною польських звиязців з „Солідарности“, з подиву гідною глибиною виявляючи своє розуміння не тільки національних проблем, а і геополітичних. І це йому належать слова з осудом московського дикунства: — „Після Польщі... вірити в московські ідеали може тільки останній дурень і останній негідник“.

Василь Стус попрощався з нами — відчуваючи, що вже не належить сучасному світові. Він пройшов лябіринтом бід до свого реченця, як і обіцяв у вірші „Геть спогади з-перед очей“.

*„Пройдімо лябіринтом бід
до свого реченця.,
де щонайвища з нагород
І найчесніша — МСТА
за наш прихід і наш ісход
під тягарем хреста.“*

Це мста-помста. Вона постане з сльози Стусової, але тим часом, ще один Хрест, хоч тільки уявний — високий і білий, став на українському цвинтарищі в країні сліз і горя, де все ще не наповнилася чаша до кінця. Але виповниться неодмінно. А сам Василь Стус увійде, бож поліг він офірою, в царство пресвітлеє, золотоголавєє, як сказав теж, замучений на каторзі, поет Марко Антіох, син Миколи Вороного, у його „Молитві“. Там на Стуса вже чекають ті герої мученики, чиїм слідом він ступав. І це не збіг обставин, а призначення долі і мабуть бажання Василя Стуса, що прожив він на землі стільки ж, скільки й Тарас Шевченко. Обом було в останню годину всього 47 років — на вершку сил і можливості. Таким би жити і жити !

Обидва не боялись смерті і обидва не питали, чи тяжкий їх хрест; не каюлися, не кланялися лукавим суддям і катам свого народу. Обидва жили й любили і не знали „зерна неправди за собою“, ніколи і

ніде не набралися вони скверни, бо ж знали обидва молитву „Царю Небесний, Утішителю, Душе Істини, везді сий і вся ісполняй, Сокровище благих і жизни Подателю...“ Духа святого просили обидва — очисти ни от всякия скверни... Обидва і в смерті обернулися до життя своїм стражденним і не злим обличчям. Обидва, вірні сини України, доземно поклонилися Матері своїй і чесно глянули у Її чесні очі...

Не плач, Вкраїно, Ти не бездітна вдовиця, коли тоді й тепер маєш ТАКИХ синів ! Вони бажали гуманізму, справедливості, свободи. Через це їх знищили... „Але тільки такими синами славен народ — і нині й у віки вічні“, — це Стусові слова...і слова кожного героя, мученика за Україну:

*Як добре те, що смерти не боюсь я
і не питаю, чи тяжкий мій хрест,
що вам, лукаві судді, не клонюся
в передчутті недовідомих верст.
Що жив — любив і не набрався скверни,
зненависти, прокльону, каяття.
Народе мій ! До тебе я поверну
і в смерті обернуся до життя.
Своїм стражденним і незлим обличчям,
як син, тобі доземно поклонюсь
і чесно гляну в чесні твої вічі,
і з рідною землею поріднюсь.*

Я не давала біографії поетової в цьому моєму над ним голосінні. Біографія Василя Стуса переповідалася на сторінках „Свободи“ в різних численних самвидавних чи інших дисидентських матеріалах, присланих до щоденника чи то з „Смолоскипу“, чи з „Прологу“, чи з Закордонного Представництва Української Гельсінської Групи. Спинулась я на віршах поета, щойно доведеного до болючо-передчасної мученицької смерті тюремщиками України — червоною Москвою та її вислужниками „тоже з України“. Бо метою мого писання було оплакати за прастарим народним звичаєм цього Великого Сина України, окрасу сучасної української поезії і справжнього Лицаря без страху і догани. Метою моєю було гаряче бажання (хоч я свідомо своїх обмежених можливостей) повернути Василя Стуса — поета до широкого українського патріотичного читача, що любить поезію з виявами любови до своєї батьківщини, поневоленої, але не поконаної; до цього читача, що шукає глибокого і надхненного слова про все, що

дороге українській невмирущій душі і ятриться-горить у ній неопалимою купиною. До того читача, що його „відігнали“, вистрашивши, від читання поезії представники „мандсардної літератури“ — незрозумілої широким читацьким колам, модерної, абстрактної й сухої (про „мансардну літературу“ див. знамениту статтю Катерини Горбач в „Сучасності“ ч. 9, 1975 р.). І ось Василь Стус тепер є перед нами. Тож читач український повинен повернутися своїм обличчям до цього найвірнішого сина України, якого навіть чужинець з неприхильного до нас народу назвав „живим втіленням національного духу і символом національної гордості“.

Тоді, хоч Василь Стус загинув, він буде серед нас.

Василь Стус перед повторним арештом.

Леонід КИМАК

ЗА ПРАВДУ І УКРАЇНУ (Борис Антоненко-Давидович)

Початок творчості українського письменника Бориса Антоненка-Давидовича припадає на 20-ті роки. В 1924 році він видав першу збірку своїх новель та оповідань „Запорошені силуети“, по суті, продовживши започатковану Володимиром Винниченком неореалістичну манеру письма й осмисливши у світлі своїх вражень трагізм і суперечності большевицької революції. Відтак була повість „Смерть“ (1927 рік), що принесла письменникові і популярність, і нарікання збоку офіційної літературної критики. Повість „Смерть“ — це вже пряме застереження від катастрофи, до якої може призвести новітня влада, що базувалася на засадах тоталітаризму й ігнорування націо-нальної етноментальності українського народу.

1934-ий рік був трагічним у житті письменника. З цих пір йому довелося майже 20 літ провести по сталінських тюрмах і таборах, і повернувся він до літературної творчості тільки в 1957 році за Хрущовської відлиги.

Большевицькі катівні не зламали волі до правди і боротьби в Антоненка-Давидовича. Вийшовши з в'язниці, він і далі продовжує літературну творчість. Об'єктом його письменницької уваги в цей час стає проблема „малої людини“, уоплідженої страшною соціалістичною дійсністю. Так народжуються роман „За ширмою“, повість „Завищені оцінки“. Водночас письменник працює над потаємним таборовим зшитком, який і перетворюється згодом у „Сибірські новелі“.

За силою розвінчання тоталітарної системи, далекі, здається „Сибірським новелям“ немає аналогій в українському письменстві. Та судилося їм ще довго, як то мовиться, „пролежати в сухляді“. В роки тоталітарної, уже брежнєвсько-андроповської диктатури про їх видання й мови не могло бути. Письменника в цей час знову переслідували, а все написане ним вважали „ідейно вредним“. Аж 1989 року побачили вони світ у видавництвах „Радянський письменник“. А 1992 року, вже в часи становлення незалежної української держави, Борисові Антоненкові-Давидовичу було присуджено державну премію імені Т.Шевченка і цим самим гідно поціновано його внесок у рідне красне письменство та справу боротьби за правду і Україну.

Водночас літературний доробок письменника, особливо останніх років його життя, гідно не оцінений літературознавством і досі. Про творчість

письменника покищо мало досліджень як на його батьківщині, так і з-поміж української діаспори. Нині пропоную вам, шановні читачі, невелике ретроспективне дослідження означеного літературного доробку Б. Антоненка-Давидовича.

Самобутній факт українського неореалізму, або таланту неосяжна глибина...

Восьмого травня минуло 10 років, як пішов з життя письменник-борець, майстер психологічної новелі Борис Антоненко-Давидович.

П'ятого серпня 1994 року письменникові Б.Д. Антоненку-Давидовичу виповнилося б 95 років.

„Сибірські новелі“ Б. Антоненка-Давидовича чи не самодостатніше підтвердження того, що творчість письменників „таборової генерації“ — яскравий спалах на тлі ушкодженої соцреалістичним догматизмом літератури кількох десятиліть процвітання цього „теоретичного фантому“, як висловився один мислитель. Нині, коли до нас повертається їх спадщина, з гордістю доходиш висновку: потенційному читачеві буде що успадкувати з літературного доробку мистців доби кріпосного соціалізму, відсіявши половину творів-одноденків й очистивши від ідеологічних фальсифікацій художні речі, що адекватно відтворюють дійсність. Для майбутнього читача твори замовчаного покоління письменників зостануться не лише зразком правдивого історизму, а й унікальним національним фактом об'єктивного розвитку літературного процесу, попри всі ідеологічні перешкоди нашого шляху.

Народившись з потаємного таборового зшитку письменника в надрах наскрізь корумпованого суспільства й відобразивши всю глибину проникнення ідеологічно-політичних деформацій у суспільну сферу, „Сибірські новелі“ в роки брежнєвського цинічного прагматизму не могли пробитися крізь рогатки „заангажованої“ критики й побачити світ. Однак тривале відлежування „в шухляді“ аж ніяк не применшило їх ідейно-естетичного значення, як і ролі в пробудженні національної свідомості.

Цінність означеного письменницького доробку проте не вичерпується актуальною тематичною тенденційністю, хоча до „Сибірських новел“, далекі, не надibuємо в українській літературі, зокрема новелістиці, творів, рівнозначних за силою художнього документалізму, глибиною психологізму й аналітичного осмислення трагедії тоталітарної держави. (Про творчість українських письменників діаспори тут не говоритиму). Та найголовніша вартісність у самій методі худож-

нього відтворення дійсності, принципово відмінній від соцреалізму. Бо, як слушно зауважує Є. Добренко, „трансформуючи у своїх сюжетах традиційні схеми, соцреалізм розкриває тупиковість своїх інтерпретацій“, „у соцреалізмі маємо справу з відсутністю стилю, самого автора... перед нами — культура відчуження особи від реальності“.

„Сибірські новелі“ наскрізь пройняті документальною присутністю автора, котрий, власне, здебільшого й веде оповідь від першої особи. Але індивідуалізація зображуваних подій у значній мірі досягається через внутрішній світ нетрадиційного для соцреалістичної манери відображення дійсності середовища „ворогів народу“, соціально детермінованих суворою буденністю чи перенесених на полотно новель з колимського антижиття. Саме такі постаті, як український письменник-бранець Петренко-Черниш („Сізо“), непримітний бухгалтер київської філії „Книгоспілки“ Микола Семенець („Чистка“) здатні навіть за умов політичної та моральної ізоляції зберегти самовладання, силу духу й протистояти репресивній системі.

Але навіть ці неординарні персонажі не могли б повністю реалізувати авторську художню концепцію, тож не випадково на авансцені „Сибірських новель“ з'являється антигерой — особистість часто морально роздвоєна, в силу життєвих обставин поставлена на водорозділі добра і зла, але, власне, вдало вихоплена із складних, суперечливих перипетій доби. Узагальнений з різнопланових прототипів і художньо домодельований автором, антигерой чи не найповніше розкриває ідею згубності державного тоталітаризму. Часто відтіняючи прямих жертв „системи“ й даючи спрому читачеві заглибитися у сутність цих образів, він сам виступає в контексті великомаштабної трагедії соціалістичної імперії, затиснутої в пазурах збольшевиченого „князя темряви“

У „Сибірських новелях“ віддзеркалено цілий пласт замовчуваного покоління, прихованого від читача за лжепатріотикою і монументалізмом ідеального героя офіційної літератури. І саме антигерой — реальний факт духовного катаклізму найрізноманітніших верств суспільства. Це постать багатоаспектна. Візьмемо Івана Євграфовича Капустяна — непомітного вчителя трудшколи („Іван Євграфович більше не належить собі“). В його особі маємо одного з численних інтелігентів, волю й моральні домінанти якого руйнують згубні фактори „системи“ й страх підневільного життя. Своєрідність цієї новелі в тому, що в ній детально відреставровано потворну картину формування стукачів. Ми крок за кроком простежуємо вимушене моральне падіння Капустяна. Якщо у зав'язці твору, одержавши повістку до слідчого НКВД, він на якийсь мент проявляє готовність

„самому вмерти, аніж піти свідчити проти розумного й дотепного Семенюка“, то з часом, піддавшись боязні самому бути ув'язненим, починає виконувати замовлення слідчих — писати характеристики на людей, хоч попервах і намагається вигороджувати невинні жертви. Врешті-решт Капустян стає слухняним виконавцем волі органів держбезпеки — людиною, внутрішньо спустошеною й загнаною у глухий кут безвиході, зате „він тепер спокійно спить ночами — спить на власному ліжку, а не на казенному, а це — головне“.

Шкідливість ідеологічного Молоху сталінізму чи не найповніше показана через іншу жертву — Євграфа Фірсовича Горєлова в новелі „Де подівся Леваневський ?“ Одурманений клясовою ідеологією червоного терору, формулу якого — „якщо ворог не здається, його знищують“ — відстоював Максим Горький, Горєлов вірить у справедливність державного ладу й подумки навіть погоджується з доцільністю масових арештів, що тривають у місті, „адже в умовах переможного поступу соціалізму клясово-ворожі елементи, видимо, чинять одчайдушний опір“. Урешті-решт він і сам опиняється у в'язниці, де доходить висновку, що в цій фантаσμαгорії методичного геноциду „йому нема на що покладати надії, і лишається тільки скоритись лихому фатумові, котрий наосліп ткнув своїм перстом серед інших і на нього“.

У таборовому циклі „Сибірських новель“ Б.Антоненко-Давидович робить наголос на тому, що безвихідь і безнадія вражають не лише прямих жертв „системи“, а й тих, хто на службі в неї. Один із таких персонажів — ВОХРівець Петухов („Зустрілися...“). Лише через похилий вік його не відправили на фронт, а приставили вартувати в'язнів. Ця протиприродна для його натури служба пригнічує Петухова і він усіляко намагається уникати принизливого обов'язку, час од часу звертаючись в медичний пункт, таборову лікарню, але все ж змушений бути слухняним виконавцем волі табірної начальства. Трагедія Петухова досягає свого апогею у той момент, коли серед конвойованих арештантів він завважує й свою дочку Марію, засуджену за двадцятихвилинне спізнання на роботу. Але якщо Петухов пасивна жертва, нездатна чинити ані найменшого опору життєвим обставинам, то інший антигерой — начальник 3-ої частини Каримського БАМЛАГу Василь І. Шкатов („Протеже дяді Васи“), хоч і намагається потамувати різкі спалахи свідомости в горілці, все ж спроможний на суттєве протистояння: він проявляє певний лібералізм у ставленні до в'язнів, порятовує нещасну українську Настю, що скоїла людодіство в роки голодомору, вдається до критичних оцінок існуючої дійсности в присутності підлеглих і засуджених, хоч і „не забуває діяти за своїм службовим призначенням... і під м'якою шерстю у нього криються гострі пазури“.

Борис Антоненко-Давидович у молодому віці.

Шкатов — постать, що сконденсувала в собі найсуперечливіші риси сталінського службовця: з одного боку, він причетний до ГУЛАГівського репресивного механізму, ба навіть займає немало-важну посаду, його остерігаються й начальник району Абрамов, і підлеглі меншого рангу, й в'язні, а, з іншого, збагнувши природу тоталітарного зла, пробує, хоча й кволо і малоефективно, йому суперечити. Психологічна мотивація доброго жесту Шкатова щодо Насті стає зримо збагненням після ляконічної і воднораз сильної за психологічною переконливістю картини голоду в Україні у 1932—1933 роках. Автор подає її всього в одному абзаці, але через надзвичайну типовість образів і ескізів тогочасної реальності вона, без сумніву, претендує на панорамну оцінку: „На екрані пам'яті, як із притертої з літами кінострічки, поставали призабуті вже кадри... Ось перед базаром районного міста стоїть дерев'яна арка, на якій угорі лопотить червоний ситець з білими літерами: Ми вступили в першу фазу соціалізму... Ось жива алегорія голоду: на землі, спершись спиною об стіну,... сидить схудла селянська молодиця з немовлям. Голова її безсило відкинулась назад, а з пазухи звисає схудла на шабатурку грудь, до якої тягнеться й не може дотягнутися немовля, що заходиться від плачу. Не може дотягнутись, бо рука матері опустилась, бо мати вже вмерла й голодна дитина марно шукає губами мертвого соска... Ось чорний прапорець над сільрадою — знак, що село вимерло з голоду... Ось трупи по хатах, яких нема вже кому ховати в селі, а над хатами дерева в рясному цвіті і, як ніколи, наспівують, тьох-кають солов'ї...”

Безперечно, Шкатов не міг не знати правди про людомор в Україні у 1933-му. Скоріше всього, через внутрішній спротив геноцидові, усвідомлення його протиправності й проявляється його незвичайна поведінка.

Попри всю нечіткість життєвої позицій Шкатова, логічну безперспективність його буття, автор по-філософськи осмислює сутність цього типового персонажу в ракурсі, власне, загальнолюдської екзистенції: „Мабуть, у кожної людини — хай на самісінькому споді душі — під намулом жорстокости нашого часу, всупереч упередженням, вимогам і обов'язкам, все ж таїться зерно людяности, що може про-рости й дати плід“.

Внутрішній протест проти існуючої дійсности, що проявляється в деякій поступливості службовим становищем, в антигероя подеколи визріває через самоаналіз, хоча й поверховий. Нерідко до такої рефлексії антигероя спонукає особистість морально й духовно вища, незламна у життєвій круговерті, як от Петренко-Черниш спонукає тюремного наглядача Коржа. І хоч крутого перелому в характері Коржа

ми не завважуємо, письменник залишає певну надію на це в епілогічному пляні, бо Петренко-Черниш бесідами про далеку Україну й рідну пісню „таки розворушив, сам того не відаючи, у Коржевій душі таке, що, може, заснуло давно, або й не було його зовсім там. І Корж ловив себе на тому, що Петренко-Черниш навіть подобається йому, чимось вабить Коржа до себе“ („Сізо“).

Корж — уособлення тисяч українців, штучно вирваних з рідного краю, з рідного середовища й закинутих у найвіддаленіші куточки російської соціалістичної імперії, де під впливом службових обставин і російськомовного середовища відбувається деформація їх національної ментальності.

У „Сибірських новелях“ національна проблема українського народу інтерпретується в контексті інтернаціональної трагедії, котру вершить комунобольшевицька диктатура. За колючим дротом таборів ми бачимо людей багатьох національностей. Різні мотиви їх арештів, як і різні світоглядні позиції тепер уже в'язнів. Беймбета Кунанбаєва — казаха з віддаленого аулу („Кінний міліціонер“) — ув'язнено за те, що в його саклі знайдено лівоесерівську газету, в яку була загорнута колись куплена хустина, дарма, що цей літній добродушний чоловік і читати по-російськи не вміє. Карл Май відбуває заслання через те, що він німець („Усе може бути“): іде ж бо війна з Гітлером; росіянин Светлов — за релігійні переконання.

Характерно, що саме жертви, а не виконавці державної політики, залишаються стійкими й непоборними в умовах страшної апокаліпси. Вміння зберегти людську гідність, невіддатливість до безповоротного звиродніння вирізняє політв'язнів на тлі тюремного середовища кримінальних злочинців.

Чільне місце в цьому протистоянні займає проблема збереження споконвічних духовних засад людини. Б.Антоненко-Давидович у „Сибірських новелях“ оприлюднив факти масових переслідувань різних верств населення за релігійні переконання. Саме віра в Розп'ятого і Воскреслого Христа допомагає мученикам сталінських і пізніших катівень стійко пройти крізь усі тортури й поневір'яння й морально перемогти ідеологію „князя тьми“, тобто диявола. Згадаймо Івана Т. Светлова з новелі „Що таке істина?“, котрий не визнає „драконового суду“, а лише Божий, і гордо заявляє начальникові Урульгінського таборового відділу Большакову, що дракон — то Сталін, а Каганович, Молотов, Ворошилов, Ягода — слуги дракона. „Для християн усе зроблю, душу свою віддам за них, для Дракона ж — і пальцем не поворохну“, — каже він, ошелешуючи пихатого тюремного начальника.

У цьому епізоді Б.Антоненко-Давидович вбачає сумну аналогію до картини відомого художника Миколи Ге — „самовпевнений Пілат

питає художого, змученого бичуванням Христа: 'Що таке істина'. За одним стоять залізні римські легіони й уся могутня імперія, що підкорила народи, за Другим — гурток апостолів, з яких один уже зрадив (Юда), а другий тричі зрікся свого Вчителя (Петро), й непохитне переконання, втілене в слово: 'В началі бі слово'... Здається, відповідь одна: де сила, там і право й істина. Але йдуть вони, Христос і Пілат, через віки й континенти, падають старі імперії і встають нові, зникають давні релігії й народжуються інші, але що далі, то більше й більше тьмяніє постать Пілата й, певно, давно б уже на скрижалях історії стерлось його ім'я, якби він не віддав розп'ясти Христа, а його безсила Жертва з праху й тліну Голгофи високо підноситься над світами й горне до себе людські серця..."

Ця сповнена символів аналогія приводить читача до усвідомлення закономірності кінця нової імперії й кінця нового Нерона... Канібалізм сталінської репресивної машини зрештою бумерангом обертається і для самого Большакова: в розв'язці новелі ми дізнаємося, що Большаков засуджений за 58-ою статтею кримінального кодексу, якої так не любив.

Релігійна проблема в „Сибірських новелях“ аж ніяк не зводиться до пропаганди супранатуралізму. В названій новелі письменник навіть натякає, що не вельми переймається проблемами віри, але, будучи до кінця вірним правді життя, він не може пройти мимо незаперечної істини: для неофіта соціалістичної імперії, здебільшого знедоленого простого трударя, християнство стає рятівною філософією й справедливою розв'язкою буття, після якого, потойбіч земного життя, настане кара й спокута, справедливий суд над катами, так як цього бажав закатований вже не Сталіном, а його послідовниками, великий український поет Василь Стус: „Аз воздам!“ Ця релігія — не лише порятунок душі, а й ідеологія високої моралі й протипага тоталітарній ідеології безбожної держави, котра „служить виправданням вбивству“. Тож не спроста, як зазначав А.Руткевич, дослідник філософії Альбера Камю, „разом з космічним вседержавцем боговбивці запечували й усякий моральний світовий порядок“.

Моральна деструкція соціалістичного (марксистського) суспільства показана не лише через призму табірної життя, а й у новелях, звернених до подій перших років післяжовтневого перевороту. Перечитуючи їх, переконуєшся, що большевизм як державна політика й ідеологія з самого початку утверджувався на підвалинах насилля й ненависти. На службу до нього, як видно з новелі „Криса“ і „М'яло“, переважно йшли аморальні елементи з розумовими та психічними вадами.

У новелі „Шурябуря“ Б.Антоненко-Давидович змальовує трагедію, спричинену в Україні й, зокрема, у Києві приходом російських більшовиків. „Невдоволення більшовиків, — зазначає Б.Антоненко-Давидович, — що Центральна рада не поділилася з ними здобутками спільної перемоги, дедалі більшало й переросло у ворожнечу, що після проголошення Четвертим Універсалом самостійності України вилилось у справжню війну. З Петрограду й Москви рушила на Україну десятитисячна армія матросів і солдатів-фронтовиків під командою колишнього царського підполковника Муравйова, і наприкінці січня 1918 року підступила до Києва“. Б.Антоненко-Давидович у кількох рядках розкриває їх істинну „визвольну місію“: „... Муравйов гатив по Києву з багатьох гармат, не шукаючи військових об’єктів“.

Ще одна тема позатаборового циклу „Сибірських новель“ — деформація господаря, спричинена безглуздою економічною політикою у перші роки советської влади. Персонаж новелі „Кустар-одиначка“ змушений так „переобладнати“ свою майстерню, щоб вона менше впадала в око фінансовим інспекторам. „На підлозі хай буде сміття, на робочому столі порозкиданий інструмент, розлий шмаровидло, взагалі хай буде безлад і бруд...“, — радять йому такі ж кустарі, котрим у такий спосіб вдалося уникнути непомірно високих податків.

„Сибірські новелі“ розкривають зловіщу сутність большевицької держави в ретроспективі всього періоду її існування. І, безперечно, таборовий цикл новель — кульмінація в логічній розв’язці буття мільйонних жертв соціалістичної імперії.

У цьому зв’язку цікава самореформації художньої методи письменника, розвиток його реалістичної концепції. В 20-ті роки, як відомо, Б.Антоненкові-Давидовичу закидали звинувачення в імпресіонізмі, занадтій „закучерявленості“ стилю, що начебто „віддаляло його від робітничо-селянської читачької аудиторії“. Ось що писав з цього приводу сам письменник: „Це був час, коли вважалося, що і в літературі мають відбуватися кардинальні зміни — з ламанням старих канонів і шуканням нових форм... Не пас задніх і я, помацки вибираючись на власну стежину в пошуках ‘нового’ стилю, і, за принципом — і в мене душа не з лопуцька, писав такою кучерявою мовою: ‘Тоді зашелестить і прокинеться в грудях моя травнева радість, заспіває гімн сонцю розгойдана вулиця і стане на весь свій зріст така яскрава, близька Синя Волошка...’“ (Антоненко-Давидович Б. Здалека й зблизька. Літературні силуети й критичні нариси. К.: Радянський письменник. 1969. С.287-288). Як бачимо, для ілюстрації свого раннього стилю Борис Антоненко-Давидович наводить цитату з оповідання „Синя Волошка“ (підпільна клічка дівчини-революціонерки). З роками потяг до так званої „деструкції“ в літературі й революцій-

ний патос відступають перед усвідомленням страшних реалій дійсності, їх всебічного осмислення. А післятаборова творчість письменника всуціль позначена реалізмом нового типу. В основі його — глибоке психологічне проникнення в правду життя знедолених тоталітарною державою поколінь й правдиве художнє відтворення дійсності без партійної „заангажованості“.

Офіційне советське літературознавство в Україні вперто замовчувало й ігнорувало творчість Б.Антоненка-Давидовича, як і інших письменників „таборової генерації“ та „розстріляного відродження“, саме за ці тенденції зображувати дійсність такою, якою вона була. А якраз вони і є яскравим свідченням того, що передова українська літературна думка розвивалася в контексті світового поступу неореалізму.

Після Другої світової війни на авансцені західноєвропейського мистецтва з'являється неореалізм, як віддзеркалення психологічної й моральної руйнації різних пластів суспільства й націй, що вона спричинила, з пошуками людяности, скаліченої жорстоким і несправедливим життям, яка попри все вистояла й відстояла себе серед лицемірних утисків розтерзаного покоління. В Україні неореалізм формується під гнітом комуністичної партійної ідеології й реалізму соціалістичного, що заретушовував дійсність брехнею й пропагандистськими доктринами, зодягненими в літературну форму. Його становлення відбувається в більш об'ємній часовій площині, під впливом своїх соціально-політичних реалій: Жовтневої революції 1917 року, большевицької окупації України, а відтак сталінського геноциду супроти українського народу й, зрештою, Другої світової війни, котра ще поглибила моральні й соціальні протиріччя у соціалістичному суспільстві.

Поєднавши у собі кращі тенденції найрізноманітніших художніх шкіл і напрямів, і зробивши спільним знаменником у творчій формулі відображення дійсності сувору правду життя, український неореалізм публіцистично загострив проблеми гуманізації суспільства й національного відродження, які в різних мистців виступають у самобутніх варіантах. Борис Антоненко-Давидович займає серед цих мистців гідне місце, попри те, що й досі далеко не все цінне з його літературного доробку представлено читачеві.

Д-р Степан ВОВКАНИЧ

УКРАЇНСЬКА ФОРМУЛА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

У древній філософії мистецтва є напрям, за яким вважається, що у будь-якій безформній брилі породи міститься будь-яка прекрасно зформована скульптура. І будь-хто може цей витвір природи добути і відкрити людству вельми просто — слід лише відділити від невидимих ліній скульптури зайву породу. Не зважаючи на цю простоту, не кожний народ має своїх геніяльних різьбарів. А особливо їх мало на доленосних зламах історії. Щасливий той народ, який у такі періоди має свого генія і вчасно визнав його як національного лідера, що бачить невидимі для загалу лінії скульптури.

В Україні чи не найчастішими є запитання, дискусії (а може спекуляції) на тему: куди йдемо, чи ту державу творимо і тому подібне. Галичани таких сумнівів мають менше, однак спроєктуймо наведену думку древньої філософії через призму незаперечних сьогоденних українських специфічних реалій та істин. Мабуть, не знайти українця чи неукраїнця, що народився у Донбасі чи в Карпатах і живе на українській землі (іншої у нас нема, бо ми ніколи не загарбували, вважаючи „нашенськими“, землі сусідів, хоч кожен із них супроти нас донедавна це робив), який би не сказав: наша Україна прекрасна. І це правда, як і правдою є те, що скульптури, захоплюючої світ завершеністю національних форм, ще не створено. І світ досі не знає нас і не дуже хоче знати. І ніхто із сусідів наших українцям у тому не допоміг і, мабуть, не допоможе. Ба більше: як тільки народжувались генії, що через національну ідею, думку, слово, музику, художнє мистецтво, пісню чи іншу діяльність відкривали нам і світові деякі скульптурні деталі української ідентичности в масі східньослов'янської породи, то негайно знаходиться у сусіда заступ чи меч, танк чи бульдозер, які не лише підкопували, нищили і дробили українські самоцвіти, а й глибоко засипали розграбовану „розриту могилу“ бідною і вщерть пересіяною через імперське сито землею. Це також правда, і рішення сьомого з'їзду депутатів Росії і розпущеної Верховної Ради щодо міста Севастополя підтверджують, що епопея „собирання нашенських земель“ не закінчилась. Як і

правдою є те, що немає у світі членів парламенту, які б виступали проти незалежності власного народу і держави, як це є в Україні.

Отже, оскільки чужий і надто важкий бульдозер (а не різець високочолого скульптора) довго і зловмисно торкався нашої землі, порушивши і збіднивши її первісно природну скульптуру, то слід у пошуках матеріалу для скульптора української державності знайти не лише філософію відкидання зайвої породи від моноліта (якщо в Україні він десь уцілів), а й гірничу практику збагачення бідної на пошукуванні мінерали руди, запозичивши метод цементації (агломерації) збагаченого концентрату і виплавлення з цього потрібного матеріалу. Однак, в обох випадках слід мати добре опрацьовану стратегію пошуку потрібного будівельного матеріалу і чітко уявляти національну конфігурацію майбутньої скульптури державності, аби вгледіти і не втратити у творчому пориві лінії, які розділяють скарб від маси пустої породи. Аби знати, до яких світових рівнів шліфувати грані віднайденого скарбу, щоб віддзеркалював світло національних і загальнолюдських цінностей. Тобто Україна повинна йти своїм шляхом розвитку, акумулюючи і використовуючи власний і світовий досвід.

Бідні, бо не маємо держави і національної еліти

Усі розвинені країни світу передусім розірвали зачароване коло питань і відповідей на них, які, на жаль, в Україні і досі звучать за традицією відчайдушно і самозаспокійливо. Чому ми бідні? Бо дурні. А чому дурні? Тому що бідні. Першим у цю ніби безвихідну ситуацію втрутився наш Президент. „Ми всі можемо зрозуміти, чому ми бідні, тому що вийшли з такої системи. Але ніхто не розуміє, чому ми дурні“. А дурні тому, що був різними завойовниками України почасти зруйнований, пограбований, розстріляний, а почасти приспаний інтелектуальний потенціал нації. Невідповідність його рівня розвитку до сучасних вимог зумовлена тим, що під корінь підкошена наукова, духовна аристократія нації, як мозковий центр і рушійна сила суспільного доступу. Тому панували впродовж 70 років суспільний хаос, божевілья, охлократія і смертельний морок етноциду, бо знищення інтелектуальної еліти нації — найефективніша метода приречення народу на повільне і перманентне духовне зубожіння і живу смерть. Зловмисно нівечиться мова народу, грабується культура, нищиться національна освіта, не проводиться науково-технічна політика в національних інтересах, перекручується історія народу, підмінюються традиції і він втрачає суспільну пам'ять. Це значить, що катастрофічно зменшується, а відтак зовсім

припиняється духовна інформаційна мобільність нації — передача з покоління в покоління традиційної і творення (прирошення) на рівні одного покоління чи особи нової інформації. Лише за допомогою споконвічних, соціальних і соціально-психологічних механізмів підвищення цієї мобільності як всеукраїнської національної ідеї можна розвивати інтелект нації. Іншого виходу, як показує історія багатьох народів, немає. І не лише історія, а й сьогодення республік Прибалтики, які теж не мають власних енергоносіїв, однак, оскільки імперія не встигла знищити носіїв інтелекту — духовну еліту нації, виходять з-під її завалів швидше, ефективніше, а головне, без будь-яких сумнівів, щодо домінанти своєї державності і самостійності.

З огляду на це в стратегії державотворення, на наш погляд, основоположну роль повинні відігравати два процеси: національне відродження і розвиток української республіки до рівня передових у науково-технічному, економічному, соціальному, політичному, оборонному, культурно-духовному відношенні світових держав. Сама концепція відродження не є достатньою для розвитку і досягнення рівня розвинених держав. Відроджуючись, треба розвиватись далі вглиб. Тому процеси розбудови держави повинні відбуватися на засадах відповідних двох важливих інформаційних принципів розвитку: соціальна спадкоємність (наступність) і новотворення, які є універсальними, бо пронизують і природу, і суспільство. Тобто йдеться про соціальну генетику суспільного прогресу і його удосконалення засобами соціальних нововведень (нових ідей, проєктів, парадигм) у науці і суспільній практиці та ролі національної еліти у процесах перетворення соціуму в народ, а відтак, через усвідомлення необхідності творення високої держави у націю. Йдеться про державотворення на базі акумульованого передового національного і зарубіжного досвіду, віднайдення свого власного шляху поступу вперед.

В сучасному перехідному періоді єдиною ідеєю, здатною консолідувати зусилля всіх людей в Україні, є ідея державотворення (а не будови, бо скульптуру можна лише творити), яка, з одного боку, має акумулювати правові документальні джерела як суто українські (Конституція Орлика, універсали УНР, Деклярація про державний суверенітет і Акт проголошення її незалежності), так і вселюдської спільноти. З другого боку, має охопити ті сили суспільства, які здатні мобілізувати трудовий і творчий потенціал на вирішення поточних і перспективних потреб розвитку України.

Таким чином, логічно впливають три висхідні детермінанти творення державності, які повинні охоплювати суспільний, груповий і особистісний рівні: генеральні напрями стратегії (С) розбудови, що

несуть аксіоматично-каркасне навантаження, імператив деколонізації (ДЕ) і національного відродження, пріоритети (П) політико-ідеологічних цінностей та морально-етичних орієнтирів розвитку для досягнення цивілізованого ступеня державности. Тому запропонована соціально-особистісна формула українського державотворення (ФДТ) містить три складові блоки, які враховують вищезазначені передумови:

$$\text{ФДТ} = \text{Ci} + \text{ДЕi} + \text{Pi}$$

Спробуємо детально розглянути кожен із трьох блоків наведеної формули не лише на рівні спільности (держави), а й „пропускаючи“ його через „Я-концепцію“ окремої особистости як громадянина, у паспорті якого стоїть новий запис „Україна“.

Історія визначила підвалини собору української державности

Історія визначила, але чи визначились ми у наших помислах, словах і діях? Кажуть, що, мовляв, історія нічого не вчить. Вона не вчить у двох випадках: коли учні дурні, або не хочуть вчитися. Не можна навчитись замість учнів, ніхто не може за когось визначитись. Кожен це повинен зробити сам.

S_1 — самовизначеність титульного народу, що дав назву державі Україна, — це найважливіша підвалина людського фактора державотворення. Вона означає, що будується, у відповідності з прийнятою 16-го липня 1990 року Деклярацією, держава українського народу, як Польща будує державу польського народу, а Франція — французького і т.д. Не вживатимемо поняття „корінний“ народ, чи „національна“ держава, бо це, окрім суперечок, нікому нічого не дає. Бо зрозуміло, що за міжнародними правовими нормами, народ, який має право на самовизначення, повинен турбуватись про національні меншини, а вони — допомагати будувати українську державу в Україні.

Першого грудня 1991 року самовизначення відбулось на рівні кожної дорослої особи. Це підтвердили навіть ті національні меншини, яким ще донедавна апіорі відводився статус „старшого брата“ і не менше. І це була чи не найважливіша і найважча перемога українського народу. Однак самовизначеність на рівні кожного, на ділі — це щоденний і довготривалий процес, особливо важливий „во время люте“ для України, яке часто зловмисно створюється.

S_2 — самодіяльна Україна. Очевидно, що всім тепер вже зрозуміло, що нам ніхто не допомагав і не допоможе у державотворчій справі. На вітер, що дме у вітрила, марно

сподіватись, мусимо гребти руками довго і важко, а також дружно. І якщо вітер на нашому шляху десь і буде потужним, то слід його розглядати як силу, додаткову до нашого власного потенціалу. В цьому пляні ми повинні опрацьовувати програми самозабезпечення (С₃) України матеріальними, інформаційними, фінансовими і енергетичними ресурсами, удосконалювати структуру національної економіки, розвивати належну систему культури тощо. На жаль, у нас досі немає чіткого баянсу як ресурсів та товарів, яких в Україні немає і їх треба закуповувати, так і тих, які становлять надлишок (чи могли б становити) для збільшення експортного потенціалу, закупівлі енергоресурсів. Слабі зрушення в напрямі творення цілісної системи культури (літератури, кінематографу, радіо, телебачення, засобів масової інформації і т.ін.).

С₄ — соборність України. Україна є соборною, неділимою, унітарною з елементами автономії державою нині, присно і навіки віків. І розмови про український федералізм як перспективу її розвитку — нині недоречні і антидержавотворчі. Концепція федералізму не може використовуватись, навіть виходячи із принципу соборности чи земельности управління. Бо в тому разі йдеться про децентралізацію управління, а це льокальне завдання, яке вже давно реалізується на рівні регіонів. Тому всі розмови щодо федералізму в Україні — це від лукавого. Інша справа, наскільки кожен із нас відчуває себе соборносвідомою і державотворчою людиною. Україні саме не вистачає таких людей з широкомаштабним мисленням, але це кадрова проблема — формування і підбору потрібних фахівців державотворення.

С₅ — суверенітет економічний і політичний. Здавалося б, Україна його проголосила, слід лише реалізувати через відповідні реформи і механізми, випрацьовані Урядом і прийняті парламентом. Однак, чи потрібно наголошувати, наскільки тут багато залежить від групового і особистісного (людського) фактора, як важливий у цій справі лідер, довір'я і підтримка народу, і як мало ми тут досягли, і як важко просуваємося вперед.

С₆ — самостійність України. Розуміємо самостійність не як синонім суверенности, а як інтелектуальну спроможність (самовистачальність) України, інтелектуальний потенціал її народу, які уможливають творення власної конкурентоздатної науково-технічної і іншої інформації українською мовою. Тобто ті цеглини знань, досвіду, які Шевченко назвав „своя мудрість“ і завдяки яким, за Франком, народ може „о власній силі“ вперед йти. Інтелектуальна самостійність України в основному залежить від рівня розвитку національної освіти, науки і культури в цілому. Авангардну роль тут

повинна відігравати національна духовна еліта, як носій і генератор нових ідей, проєктів. До неї слід залучати не за клясовою формулою 2+1 (робітники, селяни, і прошарок інтелігенції), а за внеском якісно нового розвитку України. І тут у нас не густо. Більше того, з'їзд освітян України засвідчив, що русифікатори України не покаялись і гуманізму не виявляють щодо вмираючої на окремих теренах мови титульного народу, який дав назву державі, в якій вони живуть. Вимагаючи офіційного визнання двох державних мов, вони добре розуміють, що двомовність, де вона тільки не була, завжди закінчувалась одномовністю на користь панівної мови. Отже, вони фактично виступають за Україну, але без українського слова, а значить, без інтелектуального потенціалу, як за несамостійну державу, виступають за її подальшу колонізацію.

С₇ — Україна держава справедлива. Йдеться не про соціальну справедливість (про це мова буде далі), а про створення рівних умов кожному громадянину України на основі права. Тобто про Україну, як правову державу, де приймаються та діють праведні, за висловом Шевченка, закони, а зміни до них вносяться демократичним шляхом на основі права. Де діє диктат справедливого закону і лише він, а суспільство і окремі особи виявляють законопослушність.

С₈ — Україна соціальна держава. В статті 1 проєкту Конституції України зазначено, що Україна є державою демократичною, гуманною, соціальною. Це творчо переписано із Конституції ФРН, в якій зазначено, що Німеччина — держава демократична і соціальна. Справа, однак, не в самому тільки переписуванні, а в його глибокому розумінні. Йдеться про те, що завдяки цій конституційній нормі і ретельному її дотримуванню повоєнна Німеччина взяла курс на творення соціальної ринкової економіки (в той час, коли лейбористи Англії, комуністи Франції агітували за її усупільнення), її науково-технічний прогрес, структура народного господарства стали соціально орієнтованими, а людина — соціально захищена. Гасло, що все для людини, стало реальністю. Ось така суспільна вага вислову „соціальна держава“, якою детермінується соціальна справедливість на ділі. Бо вона досягається не совєтською рівністю у бідності, а справедливістю соціальної орієнтації держави, яка забезпечує рівні можливості по-людськи жити кожному, хто хоче працювати, тобто рівні соціальні можливості для людини праці, а все решта залежить від самого суб'єкта як працівника, тобто — від людського фактора.

С₉ — Україна сильна. Коли парламентарії сусідніх держав беруться вирішувати статус українських міст (Росія про Севастопіль), то, очевидно, що Україна повинна бути сильною державою. Сила, а значить і безпека України залежить від комплексного втілення у

життя всіх трьох бльоків даної формули ($\text{ФДТ} = \text{Ci} + \text{DEi} + \text{Pi}$). Тобто до цього пункту слід повернутися після аналізу всієї статті. Сильна Україна — це надзвичайно складне, точніше — синтетичне поняття, яке кожен розуміє по-своєму, а творити його можна лише всім і в мирі. Знання — сила, в єдності — наша сила, в здоров'ї — сила людини, в армії — сила держави.

C₁₀ — Україна сімейна, тобто повага до такого важливого соціального інституту, як сім'я, родина. Говорячи про силу, нам справді слід відродити гасло „Міцна сім'я — міцна і сильна держава!“ Українське суспільство було сильне сімейними традиціями і християнськими цінностями. Жінка в ньому відігравала особливу роль. Практично, на Україні завжди був своєрідний „матріярхат“. Чоловіки мусіли захищати свою землю, а жінка фактично на ній господарювала (вела індивідуальне господарство, а не общинне), виховувала дітей у добрих християнських традиціях. Чужинці, які побували на Україні, були вражені тим, що вже у XIV столітті наші матері йшли до церкви з молитовниками, вони вміли читати. Протягом віків в Україні сім'я — родина справді була основною ланкою суспільного життя в системі „особа — родина — громада — народ“. Лише марксистсько-ленінська соціологія ввела тріаду „працівник — колектив — суспільство“, де була загублена як індивідуальність, так і родина — фактор самостійності в ментальності народу. Індивідуальне господарство, персоніфікація праці нас наближали, а не віддаляли від Європи. І це мусимо враховувати у процесі нашого державотворення.

C₁₁ — Україна стабільна у міжнаціональному відношенні. Це архиважливо, аби не допустити різних зовнішніх спекуляцій. Тут переймімо науку європейських держав щодо агресивного сусіда, тобто стратегію стримування (containment). Саме це європейські держави застосували, коли дізналися, що СРСР оволодів таємницями атомної зброї по Другій світовій війні. Головне, не допустити війни, а решта — справа часу. Європа і світ покищо не розуміють України як фактора стабільності між Європою і Азією. І події в Закавказзі, Грузії, Азербайджані це підтверджують.

C₁₂ — Україна солов'їна. Для екологів (лише, на жаль, для них) стало зрозумілим, що для того, щоб не завмер навіки у вишневих садках спів солов'їв, потрібно, як мінімум, два моменти: зробити і зберегти чистими джерела води і навколишнє повітряне середовище. Однак Україні дедалі більше загрожує проблема екології не лише природи, а й проблема очищення замулених духовних джерел — збереження української солов'їної мови, пісні, які знищувались на споконвічних історичних українських територіях у результаті

етногеноциду. Отже, Україна солов'їна — це не метафора, а серйозна екологічна проблема у найширшому розумінні цього слова. Це проблема гуманного ставлення не лише до природи, а й до рідного слова, духовної культури титульного народу, який дав назву державі, але який вмирає в центрі Європи на своїй землі. Це проблема збереження його менталітету, ідентичности, традицій, звичаїв тощо. Чорнобиль — це не лише термоядерна катастрофа, а і відрив Поліської України, як етнографічного регіону.

Екологічний патронаж людині потрібний не лише для її фізичного, а й для інтелектуального і духовного розвитку, бо зв'язок тут всебічний і тісний. Скажімо, творення на державному рівні України спортивної (C_{13}) — важливий захід для забезпечення гармонії розвитку не лише фізичного, а й психічного, морального здоров'я. Творення України свободолюбної (C_{14}) в широкому розумінні слова „свобода“ — духовна, економічна, правова, політична, — запорука визнання України і соціального її магнетизму у світі. Саме в цьому — Україна не лише традиційна, споконвічна (C_{15}) і славна (C_{16}) — князівська, гетьманська, а й нова, тобто держава — в майбутньому європейського і світового (C_{17}) виміру. Разом з тим, Україна, вистраждана, гноблена сусідами, народ якої упродовж віків бореться за свободу і власну державу, врешті-решт заслужила її мати.

В цьому контексті пора вести мову про Україну як державу солідарну (C_{18}) зі всіма народами, що звільнюються з-під імперії зла і здобувають волю. Вона повинна відігравати активнішу роль як найбільша колишня колонія цієї імперії у наданні допомоги народам Закавказзя, очолити країни Прибалтійсько-Чорноморського регіону. Це відповідало б тому історичному досвідові українського народу, який він набув у боротьбі з російським імперіалізмом.

Відроджуватись — значить розвиватись

Щодо другого бльоку формули державотворення — DE_i , — тобто бльоку деколонізації і вимог національного відродження, то я до нього вже звертався. Тоді ж пов'язував його в основному з розпадом останньої у світі імперії і потребою позбутися Україні статусу найбільшої колонії. Цей процес ґрунтувався на мирних засадах демонополізації економіки, деколонізації власности на засоби виробництва шляхом роздержавлення і приватизації, децентралізації науки та освіти, демократизації суспільних процесів, департизації армії, органів правопорядку і суду, деідеологізації управління, дерусифікації громадсько-культурних сфер життя, дебольшевізації

суспільної свідомості і ціннісних орієнтацій, деперсоніфікації особистості, демілітаризації країни і таке інше.

Остаточно усі „де“ я тоді не міг і зараз не можу назвати, хоч мені завжди було зрозумілим, що вони становлять якесь число „п“, для усвідомлення, а тим більше для реалізації якого потрібні не тільки роки, а й покоління. Хоч всі названі процеси є закономірними й історично неминучими, тобто їх можна передбачити, ніхто не міг сподіватись, що так скоро, менше ніж за два роки, додасться декомунізація і десовєтизація СРСР в цілому, демафізація нових ринкових структур економіки, „деприхвати́зація“ підприємств. Однак і сьогодні скажу, коли ведеться публічна агітація про відновлення колоніального режиму та ідеологічних мітологем, найголовнішим є деколонізація психології як колонізаторів, так і колонізованих на особистому рівні кожного.

Оскільки ми всі з країни імперії, то йдеться про найважливішу перемогу — перемогу над собою, а це найголовніше. Єдине „де“, над яким імперія фундаментально попрацювала, — це денационалізація народу і деперсоніфікація особистості, особливо у духовному, інтелектуальному плянах. У ліквідації національного духу руку приклала не лише імперська освіта, наука, а навіть імперська Церква, яка була державною не тільки за радянського періоду. Це вона протягом сторіч публічно проклинала у храмах як відступника гетьмана Мазепу. Це вона спричинилася до того, що лише російською мовою селянина називають „крест'яніном“, тобто охрещеним на його не своїй землі найправославнішими (інші, мовляв, славлять Бога неправильно), який автоматично стає співчленом російської імперії, зємлі якої є там, де є „крещоний істинно русскій челавек“ — у Калінінградській області, Естонії, Придністров'ї, Криму чи на Курильських островах. Чому тут дивуватися, якщо і назва „русскій“ (як і россіянін) укладена імперією для „возвелічення“ держави Московії.

Тому належить на „ДЕ“ з імперським негативом накласти „ДЕ“ з національним позитивом, що практично означає деденационалізацію для всіх в Україні, в якій не буде місця словам „мой адрес не дом і не уліца, мой адрес“ — ціла імперія. Імперія розпалась географічно і повинна закінчитися духовно. Йдеться про духовну націоналізацію, парадокс українізації в Україні, про те, щоб людям повернути їх історичну пам'ять, їх менталітет, національну гордість, відродити соціальну спадковість і природну тяглість процесу розвитку кожної нації, які, за істориками імперії, „шукали щастя“ лише у царя-деспота. Людина повинна знати правдиву свою історію, рідну мову, традиції своїх батьків та прадідів, розвивати свою національну освіту,

науку і культуру, своє інформаційне середовище, мати свою природно-духовну нішу, реалізувати свій менталітет і етнопсихологію. Отже, йдеться про необхідність нової парадигми (прикладу, взірця) розвитку, що ґрунтується на його соціальній генетиці, і новостворення кращого, прогресивнішого. Ця парадигма, неначе фруктове дерево, коріння якого дістає поживу з землі, а крона може щепитися новими зразками, обумовлює обов'язкову передачу традицій по вертикалі (від покоління до покоління) і різні соціальні нововведення по горизонталі — на рівні одного покоління чи окремої особи. Можна втручатися лише у крону, коріння слід поливати і плекати, а не відрубувати. Отже йдеться не лише про те, як відродити і зберегти на індивідуальному і суспільному рівнях набуте попередніми поколіннями — цього нині мало (хоч ми й це не дуже активно робимо), а й його примножити, розвинути, збагатити новим.

Система, що орієнтується тільки на самозбереження, виживання, а не на розвиток, приплив нових ідей, новацій, — неминуче приречена.

Отже, перед нами стоїть завдання не лише ефективніше використовувати нагромаджений попередніми поколіннями інформаційний ресурс, а творити свій власний інформаційний потенціал. Ми повинні перестати бути ресурсом для чужого творення. Для цього слід підвищити інформаційну духовну мобільність нації, у першу чергу, її активного ядра — національної духовної еліти, як носія і генератора нових знань і ідей у суспільстві. Під такою мобільністю розуміємо ті якості народу, які відображають його свідомість і активність саморозвитку як нації шляхом збереження традиційних та створення нових знань, тобто шляхом одночасного руху знань (інформації) по вертикалі (від покоління до покоління) і по горизонталі — на рівні одного покоління чи особи. Ця мобільність не лише враховує вертикальний і горизонтальний рух знань, досвіду в суспільстві, а також вказує на два основні інформаційні принципи розвитку — суспільну спадкоємність (наступність) і новостворення, обумовлюючи шлях становлення звільненого народу державотворчою нацією, перетворення його із колоніального об'єкту в активний національний суб'єкт, яким стає творець власного розвитку.

Отже, інформаційна мобільність нації пропонується як українська національна ідея. Однак вона повною мірою вбирає у себе і елементи відомих ідеологічних доктрин державотворення — консервативної, ліберальної, націоналістичної, соціальної тощо. Приміром, вона інтегрує шляхом вертикальних форм передачі інформації (від покоління до покоління), шляхом національного відродження такі характерні елементи консерватизму, як збереження форм

державного і суспільного життя, які історично зформувалися і втілювалися у нації, школі, релігії, родині, власності. Водночас вона не протистоїть і лібералізму як ідеології демократичних свобод і вільного підприємства, бо враховує активність по горизонталі — на рівні творчої людини, конкуренції ідей, свободи слова, природного руху інформації у суспільстві і творення нових її видів як інтелектуальної першооснови розвитку, в тому числі економічного, соціального. Тобто вектор цієї ідеї має дві складові — національне відродження, врахування базових елементів якого складають стартовий рівень для подальшого творчого розвитку, та сучасний європейський рівень розвитку.

З другого боку, парадигма інформаційної лябільності нації орієнтує державотворення на соціальну генетику (спадкоємність) розвитку по вертикалі, тобто еволюційний шлях саморозвитку, шлях природний для кожної нації. Одночасно залишає місце для революційних змін, які можуть відбутися завдяки епохальним науковим відкриттям (винаходи) по горизонталі на рівні одного покоління. Національні чи запозичені наукові відкриття вносяться у вертикальну систему передачі інформації (школи, вищі навчальні заклади, організації підвищення кваліфікації), стаючи традиційною базою для живлення коріння національного дерева, стартовою відбивною для нововведень вже якісно вищого рівня. В цьому спадковість, перманентність і прогресивність розвитку, які є панівними домінантами нашої ментальності і такими повинні увійти у модель українського державотворення.

Розвиваючись, переваги надаваймо нашим чеснобам і власним ресурсам

Виходячи із інформаційної концепції розвитку, віддаючи пріоритетне значення національним модусам творення нових ідей і думок як інтелектуальній першооснові поступу суспільства, розглянемо пріоритети розвитку, що становлять третій бльок формули державотворення — П.

Передусім на початку шляху державотворення слід усім переоцінити (P_1) наші цінності, визначити інтереси і переорієнтуватись (P_2) на власні сили їх досягнення. Система вартостей має сягати не лише загальнолюдського рівня, а й орієнтувати кожного на ті трудові, політичні, морально-етичні пріоритети, завдяки яким передові розвинуті країни досягли вершин цього рівня. Тому така переоцінка заторкує державні структури, але ще більшою мірою вона стосується особистісного рівня кожного громадянина. На даному перехідному

періоді пам'ятаймо слова Джана Кеннеді, сказані ним під час інавгураційної промови: „Не питайте, що Америка має зробити для вас, а питайте, що ви повинні зробити для Америки“. Що кожен із нас зробив для України?

В цьому пляні важливою є персоніфікація (П₃) особи і її діяльності. Виходячи із „Я-концепції“, всі причини сьогоdnішніх бід видаватимуться нам не у комусь і не на далекій віддалі, а безпосередньо у нас всіх, у мені, у тобі. Перестаньмо плакати і винити когось у нашому сьогоdnішньому стані. В центрі повинна бути творча і національно свідома індивідуальність, а не безлика, часто агресивна маса. Персоніфікація означає найперш самовизначеність щодо індивідуалізації праці для України і нашого особистого ставлення до її державности, самопізнання себе як українця в новій системі ціннісних орієнтацій. Персоніфікація — це самовизначеність на соціально-психологічному рівні.

П₄ — правда. Чинником правди, як і неправди, є інформація. Повноцінно жити і правильно будувати — значить користуватись правдивою інформацією. Державотворення повинно починатись з фундаменту, закладеного на правдивому слові. З неправдивим словом можна боротися лише правдивим словом і гласністю. Найбільше людині, її слову шкодить неправда. Її скриття та байдужість до цього з боку суспільства — погана його ознака. Держава, яка заявляє про своє монопольне право на правду, неодмінно набуде права на монополію брехні. Це, як ми вже знаємо, веде до насильства, диктатури, панування і возвеличування одних та приниження других, до геноциду українського народу і занепаду його культури взагалі. Зрозуміймо нарешті, що всі злі дії починаються з неправдивої інформації. Недаремно український народ у своїй усній творчості з давніх давен називав правду святою.

П₅ — праця. Збудувати державу та ще й багату можна лише сумлінною та творчою працею. Якщо кожен з нас так не буде працювати на своєму робочому місці, починаючи від простого робітника до президента (а може навпаки), то годі мріяти про Україну з сумарним „С“. Звичайно, що на державному рівні повинні бути розроблені програми (П₆) розвитку, починаючи від виробництва українського цвяха до українського автобуса, годинників, спирту, патронів тощо. Враховуючи незамкнутий цикл виробництва в Україні, який зловмисно насаджувався, аби зберегти колоніальні зв'язки і залежності, розробка національних програм розвитку різної потрібної продукції — це вкрай важливе завдання. Однак ні найкраще опрацьовані програми її розвитку, ні прекрасні ідеї й гасла, ні закордонні кредити, ні щирі молитви української діаспори нам без

праці нашої — щоденної і важкої — не допоможуть. Якщо потайки намагатися вивозити закордон потрібні народові товари, а водночас голосно кричати на мітингах чи де інде про любов до України, то ми не лише тяжко грішимо, а й дуже шкодимо державотворенню. Переможемо самих себе (П₇), покаймося (П₈), самі наложім на себе покуту (П₉) і працюймо, бо без праці ще ніхто нічого не здобув і не здобуде.

П₁₀ — прогрес (науково-технічний, технологічний, суспільний). Насамперед мається на увазі прогрес — поступ освіти, науки, техніки і сучасних технологій, з одного боку. З другого — прогрес у суспільстві досягається шляхом спілкування, комунікації з передовими досягненнями планетарної науки, культури, з елітарними діями світового масштабу, у вивченні і знанні мов розвинених країн, в обміні студентами і фахівцями. Тобто якісне удосконалення людського фактора розвитку через інтенсифікацію контактів і активізацію інтеграції у світ передових ідей, концепцій, підходів, опертя на прогресивні світоглядні позиції кращих людей планети. Одночасно слід інтенсифікувати введення українських ідей в іншомовний світ, популяризацію здобутків нашої науки, культури, техніки за кордоном. Тут багато могла б зробити діаспора.

П₁₁ — професіоналізм. Кожний суб'єкт праці повинен володіти (або до цього прагнути) високим рівнем ділових, фахових знань, досвіду і майстерности, який є вистачальним для створення конкурентноздатної продукції (матеріальної чи в плані ідей). Тому активність слід кожному спрямовувати на постійне поповнення свого підставового рівня знань і досвіду. Немає в позиції державотворення людини шкідливішої, ніж активний неук. Відсутність самооцінки, кар'єризм і прагнення до особистих вигод та боротьба за них, а не за Україну, — це великі вади багатьох, на жаль, сучасних політичних діячів. Часто політиканство перебиває професіоналізм.

П₁₂ — патріотизм. Кожен з нас, а з українців насамперед, повинен чітко і чесно визначитися: чи він на боці будівничих України, чи на боці тих, що її розвалюють. Не для того, аби шукати ворогів, тим паче серед неукраїнців, тобто за національною ознакою, а для того, щоб один одному просто не заважати добросовісно працювати. Україна не тільки для українців. Однак вона нікого насильно не тримає і не заставляє працювати примусово. Україна закликає всіх дивитись на національне через патріотичне. Ні подвійного громадянства Україні, ні подвійного душевного дна не потрібно. Хто хоче поселитися в Україні, має відбутися процес натуралізації, аби адаптуватись до активного життя в ім'я її розбудови. Ні концепція федералізму, ні націоналізму, як ідеології, не допомагають

державотворенню і об'єднанню. Україна потребує альтруїстичного служіння співгромадян, їх жертвності.

П₁₃ — побожність. Це надзвичайно широка і приватна якість людини. Наведена вона тут і трактується не тільки як почуття віри людини, а і як здоровий спосіб її життя і поведінки, тобто намагання жити по-Божому. Здоровий і високоморальний спосіб життя в родині, побути і на роботі повинен бути притаманний людям, якщо вони хочуть збудувати цивілізовану державу. Покищо людство не придумало кращих від релігії законів і моральних норм. І в контексті їх дотримання великою мірою визначається порядність (П₁₄) людини. Брак порядності, як і брак порядку взагалі, — це найбільший дефіцит, який веде до ентропії суспільства.

П₁₅ — поміркованість. Почуття міри в стародавній філософії було основним. У процесі державотворення маємо бути поміркованими у судженнях, особливо щодо оцінки інших; толерантними у розмові; милосердними у вчинках, але не безхребетними у відстоюванні своїх національних прав вже ніби на своїй землі. Вражати всіх, хто прийшов на ту землю, не злістю й агресивністю, а знанням і багатством звичаїв, традицій і любови, культури і національної гордості за неї. Твердо і наполегливо відстоювати це, тобто бути принциповими (П₁₆).

П₁₇ — плюралізм (думок, концепцій, форм власності, систем освіти, науки, партій тощо). Очевидно, що йдеться про плюралізм у його найширшому тлумаченні — від форм мислення, творення до форм управління і власності. Бо є він стимулюючим фактором генерування нових альтернативних ідей розвитку. Розмаїття (різноманітність) у суспільстві, природі — це передумова творення нового в науці, економіці, державному будівництві, культурі, гарант свободи особистості і розвитку багатокультурності, демократизації суспільних процесів і оптимальності прийнятих рішень. Чим більше різних думок, чим вища між ними конкуренція, тим більше шансів знайти правильний власний шлях розвитку. Перетворім плюралізм із джерела суперечок у методу прийняття правильних рішень на всіх рівнях суспільної організації (особи, родини, колективу, як соціальної групи, нації, народу).

П₁₈ — пам'ять. Конче треба відродити і закріпити на всіх рівнях історичну, суспільну пам'ять. Це, в свою чергу, вимагає написати заново правдиву історію, повернення народові украдених духовних і культурних надбань, зловмисно замовчуваних імен його видатних учених, політичних діячів, чи просто мучеників, подвижників і патріотів. Тобто активізувати вертикальні форми інформаційної лябільності (передача знань, досвіду від покоління до покоління),

зробити їх державною справою національного відродження, а горизонтальні форми (творення нового на рівні одного покоління чи окремої особистості) — справою нашого особистого внеску у поступ, справою індивідуальної активності в іпостас батьків і синів.

Повага (П₁₉) до української землі, його народу, його традицій, законів, культури. І не просто поважати, а щиро покаятись перед нею слід недавнім виконавцям колонізації, русифікації, колективізації та інших злочинних операцій над природою українського народу.

П₂₀ — примиренність всіх суспільних, політичних, релігійних та інших сил в ім'я розбудови української держави, зміцнення президентсько-парламентської (П₂₁) системи її управління як історичної (князь—віче, гетьман—рада), надавши їй згори донизу національної природности (П₂₂) і всеукраїнської прийнятливості (П₂₃).

Україна ще не знайшла природної і загальноприйнятої форми самоуправління, особливо на базовому рівні (села, містечка, міста). Ми навіть ще не дійшли до спільної термінології (голова, мер, староста, радник, представник, газда, фермер і т.д.). Не забудьмо. Не забудьмо і не загубім природні пісню (П₂₄), гумор, сміх, думу українського народу. Бо це не тільки наша слава, а й інтелігентність народу, його творчість. Нам слід творити своє природне інформаційне й екологічне середовище, свій потенціал (інтелектуальний, інформаційний, енергетичний тощо). При цьому слід виробляти у себе послухність (П₂₅) владним структурам, особливо законопослушність, самодисциплінованість.

П₂₆ — потенціал. Нарешті треба зрозуміти відмінності між потенціалом України, її ресурсом. Ці поняття — не тотожні. Маючи, приміром, багаті і великі земельні ресурси світового чорнозему, ми ніяк не можемо створити відповідний потенціал, який би забезпечив Україну хлібом, м'ясом, молоком. Якщо взяти трудові ресурси, то їх, скажімо, у Китаї більше, ніж у Японії, а щодо трудового потенціалу як діяльнісно-результуючої категорії, яка визначається всіма ланками системи „ресурс — діяльність — результат“, — то у Японії він більший. Потрібний якісно новий діяльнісний підхід до оцінки будь-якого потенціалу. Експортний потенціал також не може бути лише ресурсним. Багато із нас залишається на рівні людського ресурсу, а не творчого потенціалу своєї країни. Причини тут різні, які часто дісталися нам у спадок від колишнього колоніального минулого. Тут і ущеплення національної культури, мови, синдром другорядности. Написав би, скажімо, Микола Гоголь хоч єдину повість чи оповідання українською мовою, — то можна було б його причислити і до потенціалу українських письменників. Потенціал —

це думання про майбутнє науки, освіти України, про її інтелект. Допомогти Україні — значить навчити її народ творити конкурентноздатну науково-технічну, економічну та іншу інформацію. У цьому пляні Україна повинна мати прогнозу (П₂₇) розвитку і знайти свою перспективу (П₂₈). Для цього слід давно опрацювати і чітко проводити національну політику (П₂₉) — закордонну, науково-технічну, інформаційну, екологічну та іншу, тобто розробляти і приймати в парламентах відповідні концепції з ясно визначеними українськими державними інтересами, стратегією і тактикою їх досягнення. Насамперед має бути прийнята економічна, особливо податкова політика (П₃₀), політика приватизації (П₃₁), паритету (П₃₂) розвитку села і міста, цін, скорочення управлінського персоналу (П₃₃). Жоден народ не організував розбудову держави без відповідного національного проводу (П₃₄), без духовного відродження нації. Мабуть з аналізу цього компоненту державотворення і слід було розпочати розгляд третього бльоку моделі. Однак, як доказ того, що наведені пріоритети не є ранговані за якимись ознаками, ми фактор проводу розглядаємо під кінець. Бо розуміємо, що процес державотворення не можна „втиснути“ в рядок формули — СДеП. Але це не аббревіатура СДП — Соціал-демократичної партії, а модель соціально-економічного, політичного, психологічного процесу.

Фактор проводу, а особливо лідерів (формальних і неформальних) — чи не найфатальніші сторінки історії. І знову чи не кожний третій хоче створити власну партію чи організацію і вважає себе національним героєм. Це добре, хоч про почуття самооцінки не слід забувати. І вже зовсім не треба лише знеславлювати при цьому партнера (П₃₅) і віддавати на це всі сили. Безумовно, країні потрібна сильна постать (П₃₆), непересічна особистість. Однак у мороці соціального критиканства і самоїдства ми її не зуміємо побачити, і політичної сили (П₃₇) не складемо. Потрібні ліміт довір'я, доброзичливість, допомога і, головне, знання того, що „батько“ від сусідів не приходить. Чи не пора в день незалежності України — 24 серпня, присуджувати кожного року державну премію людині, яка вклала найбільший внесок у розвиток суспільства і держави. І це не було б браком довір'я Президентів, нашій духовній еліті, кожному із нас смертних і безсмертному народові в цілому.

Хто нам може порадити, що робити?

Насамкінець зазначу, що ні наведена формула державотворення, ні її аналіза не вичерпують всього багатства соціально-економічних,

політичних, соціологічних, соціально-психологічних та інших його чинників. Деякі з них зазначено лише пунктирно. Вони переконливо засвідчують, як багато слід зробити, аби побудувати у сьогоднішніх надзвичайно складних умовах таку українську державу, щоб нікому не хотілось випробовувати її міцність, з одного боку. З другого, як важко знайти відповідний будівельний матеріал для скульптури нашої державности, національного генія, здатного надати їй таких досконалих форм, щоб нею любувався світ. Чи не варто в ім'я цього кинути свари і об'єднатись, підтримувати і допомагати нашим лідерам та вірити, що вони високочолі скульптори.

Відомо, що ефективність будь-якої системи організації праці визначається трійдою факторів: знати, вміти і хотіти. Чи справді не знаємо, що робити? Чи може питання і відповіді на нього слід шукати в іншій площині: чи всі хочуть будувати незалежну Україну? Дійсно, скажете ви, чого питатись? Слід працювати сумлінно кожному. Працювати і дотримуватися десяти Заповідей Божих. У всякому разі, українському селянинові у 1932—1933 і 1947 роках було цього не досить. Щоб не було у нас більше штучного голоду, заслань у Сибір, розстрілів у імперських тюрмах, — мусимо мати справді власну державу. Тому питання: що робити і хто нам у цьому пошуку може порадити? — звучить актуально.

Звісно, що ні Чернишевський, ні Ленін уже нам не радники, хоч у них з цього приводу написані однойменні твори. Револуцій, тим більше перманентних, світових, нам, мабуть, досить. Що таке диктатура пролетаріату, фюрери і пов'язана з ними охлократія, — ми теж знаємо. Тому хотілося б до демократії, а не навпаки, і щось своє, національне. Тим більше, що висновок, до якого дійшла західня сучасна соціологія, свідчить: головна відміна капіталізму від того, що у нас називалося соціалізмом, не у формі власности, а у суспільних конструкціях. Соціуми цих конструкцій є протилежними за домінантним у них ментальним уявленням про організаційні форми розвитку суспільства, бо вони керуються різними парадигмами. Перша, генетична, парадигма визнає, що кожне суспільство має свої внутрішні національні механізми самоорганізації та саморозвитку шляхом природної еволюції. Друга парадигма, телеологічна, за якою суспільство буде ефективнішим, якщо його побудувати, як машину, чітко відводить окремим людям ролі „гвинтика“ і „водіїв“, які геніяльно керують країною як єдиною гігантською фабрикою.

Оскільки ці парадигми зародилися вже на початку нашого сторіччя, (а ми дізналися лише тепер), то я дедалі більше переконуюсь у великій мудрості та інформативності вислову моєї матері — простої жінки з карпатського села, яка любила казати,

коли прихильники другої парадигми переконували колгоспників у перевагах соціалізму: „Всі люди знають все, одна знає одне...”

Думаю, що колишній прем'єр мав рацію у тому, що творити державу без опрацьованої інтегральної платформи (П₃₈) — економічної, політичної, ідеологічної, без залучення до цього процесу національної еліти (науково-технічної, фінансової, творчої, духовної), — це йти шляхом спроб і помилок, які вже робили інші. Щодо пошуку і всебічного обґрунтування інтегральної платформи для конструктивно-творчих сил у сучасній Україні всіх людей доброї волі, то безумовно, що її фундамент повинна скласти правильна і популярна (П₃₉) національна ідея як складний інтелектуально-духовний, соціально-економічний, політичний, морально-етичний і соціально-психологічний феномен народного буття. Ця інтегруюча ідея має врахувати передусім національно-визвольні прагнення українського народу, його етнопсихологію, історичні надбання і втрати на шляху до своєї державности, долю і менталітет, характерологічні риси, його геополітичне положення тощо. Оскільки патріотичне значення надається пошукові вартостей в історичному, політологічному, філософському, соціологічному, правовому і культурологічному аспектах, то слід залучати не лише малосильні політичні партії, які більше борються за владу, ніж творять державність України, а й відповідного профілю науковців, інтелігенцію, творчий потенціал яких значно вищий, а недостатньо використовуваний. Звичайно, що найоптимальніший варіант будемо мати тоді, коли авторами національної ідеї стане діюча залога різьбарів скульптури української державности на чолі з Президентом України. Дай Боже!

Однак у будь-якому випадку творча праця завжди починалась і починається з ідеї. „Спочатку було слово“, — і це для державотворення звучало і звучатиме як аксіома. Національна ідея — це не лише ідеологічне забезпечення державотворення в Україні, його інтелектуальний, духовний супровід. Вона повинна пронизувати всі передвиборчі і непередвиборчі програми політиків, бути щоденним хлібом для широкого загалу, бути всеукраїнським плугом (а не бульдозером), який оре переліг під зерно державности і в родючому чорноземі, і на кам'янистому полі Закарпаття чи Криму.

Концепція інформаційної мобільності нації в рамках сучасного пошуку ідеології та ідейно-політичних засад державотворення в Україні вирішує на якісно вищому рівні як загальнополітологічні, так і конкретні соціально-економічні проблеми розвитку. В першому пляні вона дозволяє на основі інформаційного критерію розвитку і права людини вільно добувати, творчо примножувати і розповсюджувати будь-яку інформацію, тобто, враховуючи

активність і темпи соціального руху інформації, побудувати більш вірогідну в пляні прав людини історичну систему соціально-економічних формацій суспільного розвитку, ніж та, що за традицією будувалася на базі виробничих, тобто лише економічних, відносин.

У другому пляні, акцентуючи увагу на етнопсихології народу, на творенні ним нового, лише на базі нагромадженого попереднім поколінням передового національного і світового досвіду, надає пріоритетного значення творчому пошукові власного шляху розвитку на засадах соціальної генетики і еволюції поступу, формування національної інтелектуальної еліти, як носія і генератора нових знань і ідей, їх використання для створення в майбутньому інформаційного суспільства, наукомісткого експортного потенціалу України, що не допустить перетворення її в „брудне задвір'я“ Європи з переважаючою добувною і важкою промисловістю, чи у бурячкову республіку, подібну до горезвісних банана-республік.

Василь СТУС

*Геть спогади з-перед очей,
із лиць — жалі, із уст —
колючі присмерки ночей
у цей сорокоуст.*

*Як став — то вплав, як брід — то вслід,
як мур — то хоч нурия*

*пройдімо лябіринтом бід
до свого реченця,
де щонайвища з нагород
і найчесніша — мста
за наш прихід і наш ісход
під тягарем хреста.*

*Звелася длань Господня
і кетяг піднесла,
де зорі великодні
без ліку і числа.*

*Ця синь зазолотіла,
це золото сумне,
пірвавши душу з тіла
об'яснили мене.*

*Лютує сніговиця,
колючий хрипне дріт.
А світ — нехай святиться,
нехай святиться світ.*

Лев ЯЦКЕВИЧ

ЧИ МИ САМІТНІ У ВСЕСВІТІ?

Почнім від парадоксу, „що більше людей навкруги, — то більше самотню почуває себе людина“. На цей синдром самотності, який доволі важко вияснити, хворіє щораз більше людей на землі нашого ХХ сторіччя. На чому він ґрунтується? Одні вважають, що його сутність становить занепа-дання вселюдських зв'язків, які важко задержати у великих скупченнях „*homo sapiens*“, в яких життя одиниць проходить між чужими: в місці їх замешкання, по дорозі та на місці праці. Але існує можливість, що коріння самотності пускає свої пагігні у знищені сучасною цивілізацією патріархальні та родинні зв'язки, з яких багато живучих поколінь черпало почуття своєї безпеки. А, може, людина не може погодитися з думкою, яку нам піддають матеріалісти, що виникнення та життя „*homo sapiens*“ — це вислід випадкових космічних подій і, що в цьому безмежному, порожньому і холодному космосі немає жодного запланованого для нас завдання. Ця деструкційна, а частково, навіть нігілістична теза, якщо йде мова про нашу людську духовність (психе) — виростила в людині пристрасну, заперечливу реакцію у вигляді численних спроб відшукати в космічних нетрях своїх інтелігентних побратимів, а принаймні — сліди їх еволюційного життя.

Космічний театр

Упродовж багатьох тисяч років наше небо в ясні місячні ночі правило за космічний театр для наших прапредків. На темносиній сцені цього театру з'являвся наперед великий срібний місяць, згодом виринали золоті зорі. Місяць, головний актор театру, бліднув і в'янув, а його тендітні тіні збуджували уяву публіки. В уяві перших звіздарів (астрономів) тут і там злинали зорі на землю. Тоді сивобороді барди розказували своїм сучасникам про первопочини землі. Місяць був завжди найближчим космічним другом стародавньої людини і одночасно чарівною країною з казки, до якої мали доступ тільки боги. Але згодом, головні в серцях стародавніх греків, зацвіла непереможна цікавість за невідомим. До речі, їх філософ Теоокрит вірив, що зем-

ля побудована з неподільних атомів, а його побратим Архімед навчав, що він зумів би піднести землю вгору, якщо б він тільки міг знайти точку опертя.

Звичайно, стародавні люди, оглядаючи дійство цього космічного театру, думали та марили над тим, що собою являли ті всі золоті зорі та місяць на небі. Дитиною цього зацікавлення стала згодом нова вітка літератури — наукова фантастика.

Мрії стають дійсністю

Щойно винахід практичного телескопу в 1609 році створив перелім в астрономії та відчинив перед модерними „звіздарями“ навстіж браму неба і космосу, засіяного густо небесними тілами, такими, як і сонце (зорі), планети, місяці, комети, астероїди тощо.

175 років пізніше, шотландський механік Джеймс Ватт винайшов в Глазго парову машину, яка започаткувала індустріальну революцію в Англії, що згодом поширилася на цілий світ. Вона змінила докорінно не тільки систему технології та індустріальної праці, дотогочасний наколесний транспорт, але також світосприймання людей та пошанування їх гідності.

Одночасно з'являються нові технологічні винаходи: залізниця, електрична жарівка, телеграф, телефон, радіо, літак, автомобіль, електрична та електронна індустрії, комп'ютер та реактивні ракети, які дали змогу послати людину на місяць, засіяти надземні простори штучними сателітами та проводити космічні досліді в надземних просторах.

Наукова фантастика

Провісником виходу людини в космос була наукова фантастика, також дитина індустріальної революції, пропонована найновішими існуючими та уявними винаходами. Засновником наукової фантастики вважають загально французького письменника Жюль Верна (1828—1905). Пізніше став йому до товариства англійський письменник Герберт Джордж Веллс (1866—1946). Жюль Верн впровадив до своїх творів не тільки новий жанр фантазії, але й нову глибину вислову, оснований на наукових обчисленнях та на науковій інтуїції майбутнього.

Звичайно, сюжети повістей наукової фантастики заспокоюють хоча б частково споконвічну цікавість сучасної людини про можливість поїздки до тих всіх фантастичних космічних світів, які на розмір мізинного пальця показав нам телескоп Галілео Галілея. До та-

ких повістей слід зачислити Жюль Верна „Подорож навколо місяця“, „Із землі на місяць“ та Г. Дж. Веллса „Війна світів“. Особливо ця остання повість впроваджує модерний жанр фантастичної повісти, сповненої меланхолійного почуття чогось позаземного. Ця повість, драматизована в Америці актором Орсоном Веллсом, перед мікрофоном однієї з радіових станцій стейту Нью Джерзі (30-го жовтня 1938 року) викликала непередбачену паніку. Люди злякалися вторгнення марсіян на землю в цілій Америці. Герберт Джордж Веллс започаткував своєю повістю фантастичну літературу, яка залишає в уяві читача глибоке враження своєю месіаністичною візією майбутнього й минулого, з їх технологічною та супертехнологічною добами, яких ми є співучасниками американською драматичною поїздкою на місяць та американським тріумфальним виходом у космос з метою обсліду планет і місяців нашої соняшної системи, як можливих носіїв позаземного життя.

На бездоріжжях соняшної системи

З-поміж усіх планет нашої соняшної родини найбільшу увагу присвятило досі людство „червоній планеті“ Марсові, з приводу його величини та відстані від сонця, що не різняться багато від нашої планети Землі. Зате такі планети, як Меркурій, Венера, Юпітер і Сатурн, становлять ще й досі фізичну та біологічну загадки для всіх астрономів світу та дослідників життя поза землею, ексабіологів.

Восени 1973 року НАСА (Національна Агенція Аеронавтики та Адміністрації Просторів) запустила в космос у напрямі планет Меркурія та Венери дослідну ракету „Мерінер“ для зфотографування їх зовнішніх поверхень і вивчення хемічного складу атмосфери обох планет і деяких притаманних їхніх характеристик. Планета Меркурій з усіх планет розташована найближче до Сонця, але своєю величиною вона втричі менша за Землю. Меркуріальний рік дорівнює 88-ом земним дням. Сам Меркурій не має атмосфери, а його тверда поверхня зазнає великих термічних коливань, від мінус 10-ти градусів Фаренгейта вночі до плюс 220 градусів Фарнгейта вдень, подібно, як наш місяць. Венера своєю величиною дорівнює нашій Землі, але завдяки її меншій відстані від Сонця, вона одержує майже вдвічі більше тепла, ніж Земля. Ця планета відома вже від передісторичних часів з уваги на її своєрідний блиск. Спочатку астрономи думали, що цього блиску слід шукати в густому нашаруванні хмар навколо Венери, або водної пари. Був навіть час, коли говорилося про можливість існування на тій планеті життя. На жаль, всі ті сподівання розвіялися на підставі останніх космічних дослідів, які виявили, що час обороту Ве-

нери навколо Сонця дорівнює часові її обороту навколо власної осі, тобто Венера, подібно, як наш Місяць, звернена постійно однією стороною до Сонця. Але найбільшу несподіванку приніс у 1964 році „Мерінер II“, що пролетів повз Венеру на відстані 21,594 миль. Тією несподіванкою була висока температура її поверхні (що дорівнювалася 600 градусів Фарнгейта) та хемічний склад її атмосфери, яка замість водної пари (доказ існування води) виявила суміш космічних аеросолів.

Подорож до планети Юпітера

Хто з читачів бачив фільм або читав книжку д-ра Артура Кларка „Космічна Одиссея 2001“, мабуть, пригадує собі гру кольорів у часі подорожі космічного корабля до планети Юпітер. Цією грою кольорів директор фільму Стенлі Кубрик хотів відтворити справжній вигляд поверхні тієї планети (до речі, найбільшої з усіх планет сонячної родини), коли на неї дивитися крізь телескоп. Згідно з описом астрономів, Юпітер нагадує, на перший погляд, велику мінливу шкуру леопарда, просновану синіми, червоними та бронзовими (коричневими) плямами, що безупинно мандрують з місця на місце.

Але найбільшу загадку Юпітера становлять його бурхливі радіові сигнали, що летять у напрямі Землі, коли певна частина поверхні Юпітера заступає її дорогу. Учені вияснюють, що червона близна на поверхні Юпітера — це вислід його хемічної побудови, а містерійні радіові сигнали — це вислід його великих атмосферичних електричних розряджень, що дорівнюють своєю потужністю 10-ом гідрогенним бомбам. Хоч Юпітер у п'ять разів далше віддалений від Сонця, ніж Земля, він ясніший за всі планети, крім Венери. Це пояснюється тим, що Юпітер є напівсонцем, який не тільки сприймає, але й випромінює свої власні проміння.

Останнім дивом, а одночасно фантастичною окрасою юпітерового краєвиду, є його 12 місяців, що, неначе срібні ліхтарі, освітлюють йому шлях у його мандрівці в космосі. Чотири з них — це (т. зв., галілейські місяці: Ганімед, Каллісто, Іо та Європа, які відкрив Галілей приблизно 300 років тому). Деякі з них дорівнюють своєю величиною планеті Марс, а інші — нашому земному місяцеві. Зацікавлених читачів відсилаю до іншої книжки д-ра А.Кларка „2001 — Одиссея три“. Автор у цій книжці проводить дуже цікаві наукові спекуляції стосовно існування органічного життя на його двох Галілейських місяцях: Ганімеді та Європі.

З уваги на відсутність твердого покриву на планеті Юпітер та на його низьку температуру (–200 градусів Фарнгейта), вчені виклю-

чають можливість існування органічного життя на тій планеті. Але хочеться пустити віжки фантазії та разом з д-ром А. Кларком (який ставить гіпотезу, що на тих обох місяцях існує тонка атмосфера та пливка вода, під замерзлим покривом льоду) вірити в існування життя бодай на одному з тих місяців, який може користуватися тепловими проміннями з двох джерел — з нашого Сонця та із своєї матірньої планети. Чи така можливість існує — покаже майбутня конфронтація Юпітера та його двох місяців із людською залогою дослідно-космічного корабля, який, віримо, НАСА запустить у космос, можливо, що ще за життя читачів цієї статті, не зважаючи на економічні проблеми, в тенетах яких, до речі, опинився цілий світ!

Назустріч космічній цивілізації

Найбільш сміливим задумом, після висадки людини на місяці та після двомісячного її кружляння в першій космічній лябораторії (skylab), слід вважати виліт безпілотної дослідної ракети „Піонер 10“, який, по обсліді найбільшої планети сонячної системи, Юпітера, в грудні 1973 року полинув у космічну подорож, що може тривати навіть 100 мільйонів років. Сама подорож із землі до Юпітера забрала „Піонерів“ поверх 20 місяців, впродовж яких він пробився успішно крізь тенети магнетних силових полів та крізь перстень астероїдів, величиною до 500 миль (у промірі), які астрономи вважають відламками космічних дебрів (у висліді різних ударів). Сам запуск у космос „Піонера 10“, вагою приблизно 600 фунтів, був справжньою космічно-технологічною сенсацією, з уваги на великі енергетичні вимоги цієї місії, зв'язаної з потребою прискорення дослідної ракети до швидкості 37,000 миль на годину, щоб досягнути таку балістичну криву (траєкторію), яка завела б її в бажанім часі та місці до планети Юпітера.

Ця майже фантастична кінцева швидкість вилету ракети „Піонер 10“ побила всі доцьогочасні рекорди в історії вислання ракет у космос. Для її досягу ракетні рушії „Піонера 10“ потребували, до речі, десять разів більше пального на один фунт корисного вантажу, за ракети „Марінер“, яку НАСА вислала в космос у 1971 році для обсліду планети Марс. З уваги на те, що планета Юпітер одержує малу частку сонячної енергії в порівнянні із Землею, ракету „Піонер 10“ устатковано, замість солярними батареями, мініятюрною електростанцією, з погоном ізотопу плутонію 238. Мені важко у цій статті описувати детально про космічні досягнення „Піонера 10“ на самім Юпітері, тому вистане тільки згадати про майже неймовірне багатство технічних інформацій, пересланих ним на Землю, що змінили

докорінно нашу доцьогочасну концепцію про цю найбільшу дитину Сонця.

„Піонер 10“ — космічний листоноша

Але найбільш небуденним та майже драматичним моментом у місії „Піонера 10“ слід вважати його подорож у Всесвіт, поза мережу соняшної системи, з нечуваною на той час на Землі швидкістю 80,000 миль на годину. Цю швидкість досягнув „Піонер 10“ при допомозі обороту навколо Юпітера, запалення додаткової ракети-підсилювача та поштовху від потужного магнітного поля Юпітера. Нав'язуючи, проте, до заголовку нашої статті, чи людина самотня в космосі, я хотів би довести до відома читачів, що наш „Піонер 10“ мандрує вже 21-ий рік холодними просторами космосу, крізь мряковини та плятинові сузір'я до нових незнаних світів. Але людство, зайняте щоденними турботами, за винятком вузького кола спеціалістів та космічних ентузіастів, не надає великої ваги цій космічній подорожі нашої дослідної ракети, яка, хоч мало правдоподібно, але теоретично має змогу увійти в контакт із представниками космічної цивілізації та повідомити про цю епохальну подію людство на Землі. Звичайно, це може стати дійсністю тоді, коли вже ані нас, ані наших дітей, внуків, а може й правнуків не буде між живими. Але час не має тут жодного значення, бо наш земний світ буде далі існувати багато мільйонів, а може навіть й більше літ.

Сьогодні дуже важко спекулювати на цю тему, а ще важче передбачати, в які космічні моря запливе та в які гравітаційні поля заплутає доля нашого космічного листоношу. Органічний наш світ прожив вже декілька мільйонів років, а наш *homo sapiens* — поверх 10,000 років, не маючи жодного уявлення про те, що на нашій західній півкулі існує новий материк чи материки, які ми сьогодні називаємо Південною та Північною Америками.

Маючи, проте, на увазі теоретичну можливість конфронтації та зустрічі „Піонера 10“ із цивілізацією поза Землею, НАСА, за порадою відомих американських астрономів та ексобіологів, д-ра Карла Сагана та д-ра Франка Дрейка, наукових дослідників життя на позаземних просторах з Корнельського університету, прикріпила на зовнішньому покриві „Піонера 10“ позолочену (для охорони від ржавіння) металеву плякету величини 12х6 цалів, що мала становити своєрідний металевий лист до представників можливої космічної цивілізації. На правій стороні плякети були вигравіровані постаті чоловіки і жінки (з розпущеним довгим волоссям), з піднесеною правою рукою (на знак мирного вітання). Щоб цей лист, у вигляді плякети, був зрозумілим

для кожного представника космічної цивілізації, він був написаний космічним скриптом (письмом). Внизу плякети наше Сонце з його дев'ятьма планетами. Відстані від Сонця до його поодиноких планет були подані в бінарних (дво-знакових) числах, які вживаються в за-програмуванні комп'ютерів. На другій стороні плякети був зображений „Піонер 10“ у його льоті до Юпітера, а на лівій стороні — Сонце із його 14-ма проміннями, що мають символізувати 14 космічних джерел енергії, а одночасно окреслити, в бінарній системі, положення Сонця у космосі та місце й дату запуску в космос „Піонера 10“. В горішній частині привітальної плякети була подана хемічна структура атома водню, основного елементу космосу, що має бути „ключем“ для відшифрування усіх вищеподаних інформацій, на основі яких представники космічної цивілізації матимуть змогу обчислити кожну подану на плякеті деталь, включно з висотою жінки та чоловіка. Те, що „НАСА“ не жаліла ні часу, ні труду, ні грошей, щоб передати гіпотетичним представникам інформації про нашу цивілізацію, доводить, що наша цивілізація поважно зацікавлена у майбутньому зв'язку з іншими світами.

Від оптимізму до песимізму

Залишім покищо нашу дослідну ракету „Піонер 10“ на терезах її власної долі і загляньмо до кабінетів, лябораторій та астрономічних обсерваторій дослідників життя поза Землею, які вважають, що можливість життя слід uważати природним феноменом космосу, сповненого трильйонів зір, з яких щонайменше 50,000 є сонцеподібних, пов'язаних планетною системою. Якщо в нашій соняшній системі зародилося життя і постала наша цивілізація, то чому б цього не мало бути в іншій, подібній системі космосу? А все ж таки багато видатних учених у світі мають більш песимістичний погляд у тому напрямі, між ними д-р. М. Гарт з Trinity-університету в Сен Антоніо, ЗСА, який прийшов до висновку, що існування позаземної цивілізації малоправдоподібне у Всесвіті, а життя із заавансованою цивілізацією слід uważати унікальним. На його думку, передумова виникнення життя на якійнебудь планеті Всесвіту залежить від її поміркованої температури, що мусить тривати приблизно три до сім більйонів років. І якщо б, наприклад, Земля була розташована на своїй орбіті тільки на п'ять відсотків (тобто 45,000 миль) ближче до Сонця, то наша цивілізація ніколи не побачила б денного світла. І якщо б земна орбіта була тільки на один відсоток далі від Сонця, то наша Земля нагадувала б сьогодні льодовикову пустелю. Ці два приклади показують, що людські цивілізації, якщо вони існують, — становлять рід-

кісні випадки, а в нашій галактиці вони (крім нашої соняшної системи) не існують взагалі. Ніхто бо досьогодні не бачив навіть крізь найсильніший телескоп жодної плянети в іншій галактиці. Не стверджено також жодних слідів життя на Марсі, на Місяці, ані на місяцях Юпітера (Ганімеді та Європі) чи на місяці Сатурна, Титані. Не зважаючи також на те, що від 32-ох років потужні радіотелескопи в ЗСА, в колишньому СРСР, Німеччині, Великій Британії, Голляндії, Канаді та Австралії сліdkують за всіма можливими сигналами з космічних просторів, то досьогодні ні один з цих „космічних“ побратимів не відгукнувся ні „словечком“.

Не слід тому дивуватися, що в останньому часі дуже послаб ентузіазм ексабіологів та одержимих шанувальників життя поза Землею. А навіть згадуваний вже д-р К. Саган, що спільно з колишнім советським ученим астрономом Й. Шкловським опублікував книжку „Інтелігентні види життя в космосі“, — перестерігає ентузіастів позаземною життя від надмірного оптимізму. Тому на питання, чи ми самітні в космосі?— слід нам ще почекати принаймі 50 до 100 років. Не виключене також, чи постійні появи т.зв. літаючих тарілок не становлять один з видів плянованого контакту цивілізації з-поза Землі з нашою Землею.

Свген Крименко-Іванків

ДВАДЦЯТЕ СТОЛІТТЯ

*Ти повне жаху, революцій, війн ...
Двадцятье, в бурях зроджене століття;
Прокляттям стало ти для поколінь,
Та для героїв — піснею граніту,
Немов мара, крилом ти чорним крука
Вдаряло світ у темряві лячній,
То знову серед зойку, сліз і муки
Нам сяяло світанками надій,
Ти — голод, каторга, Чорнобиль,
Що з горя вибухнув і занімів ...
І раптом в ті роки страхіть, жалоби
Твій клич Свободи грімко задзвенів.
Знов боротьба — Люципер, Михайл ...
Двадцятого століття візія розп'ята;
Це смерти чи народження лиш біль ?
Чи ти кінець, чи лиш новий початок ?*

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК І ВЕЛИКА УКРАЇНА

Готуючись до століття з дня народження Василя Стефаника в 1971 році, що, на жаль, у ЗСА було відзначене досить скромною науковою конференцією, влаштованою Філологічною секцією Наукового Товариства імені Шевченка, ми були заінтриговані одним із прикінцевих уступів його „Автобіографії”, написаної в Русові 9-го лютого 1926 року. Її він написав, правдоподібно, на прохання Івана Лизанівського, що у 20-их роках працював у Державному Видавництві УРСР і підготовляв видання творів Василя Стефаника для наддніпрянських читачів. У тій „Автобіографії” Василь Стефаник, якимось ніби знезацька і без докладніших пояснень, зазначав, „що українці з Великої України по душі мені ближчі, як галичани”.¹

Такий несподіваний висновок підказав нам потребу прослідити взаємовідносини Василя Стефаника із культурно-політичними діями різних поколінь Наддніпрянщини. Зацікавлення цією темою посилювалося й виправдувалося ще й тим, що століття такого велетня українського письменства заповідалося пройти без створення крайових і діяспоральних ювілейних комітетів, які творилися в подібних випадках із широкою програмою святкувань та публікацій.

Була і в нас думка створити з ініціативи Ради для Справ Культури при Світовому Конгресі Вільних Українців такий „широкий громадський комітет”, але через перехід на працю із столичного Вашингтонського університету до периферійного, в стейті Мишиген, і через віддаленість від інтелектуальних центрів Атлантийського побережжя ця думка була досить запізнілою і залишилася нездійсненою. А все ж таки вона зафіксована в листі до нашого незабутнього приятеля св.п. Юрія Стефаника і в його негайній відповіді з дня 18-го квітня 1971 року, в якій він писав:

Передусім дуже зацікавила мене тема Вашої доповіді „Василь Стефаник і Велика Україна”, бо вона ніким не заторкнена, цілком

оригінальна. Прикро мені дуже, що не зможу Вам допомогти стільки, стільки хотів би, це тому, що мене самого заїдають 'ювілейні' клопоти, і теж тому, що я не дуже здоровий... А втім і інших клопотів не бракує. Передусім посилаю Вам копію своєї роботи, правда, *вона не для друку*, — про рід Стефаників, а далі хочу звернути Вашу увагу на деякі моменти, хоч годі рахувати на будь-яку вичерпність, бо тема — широчезна...

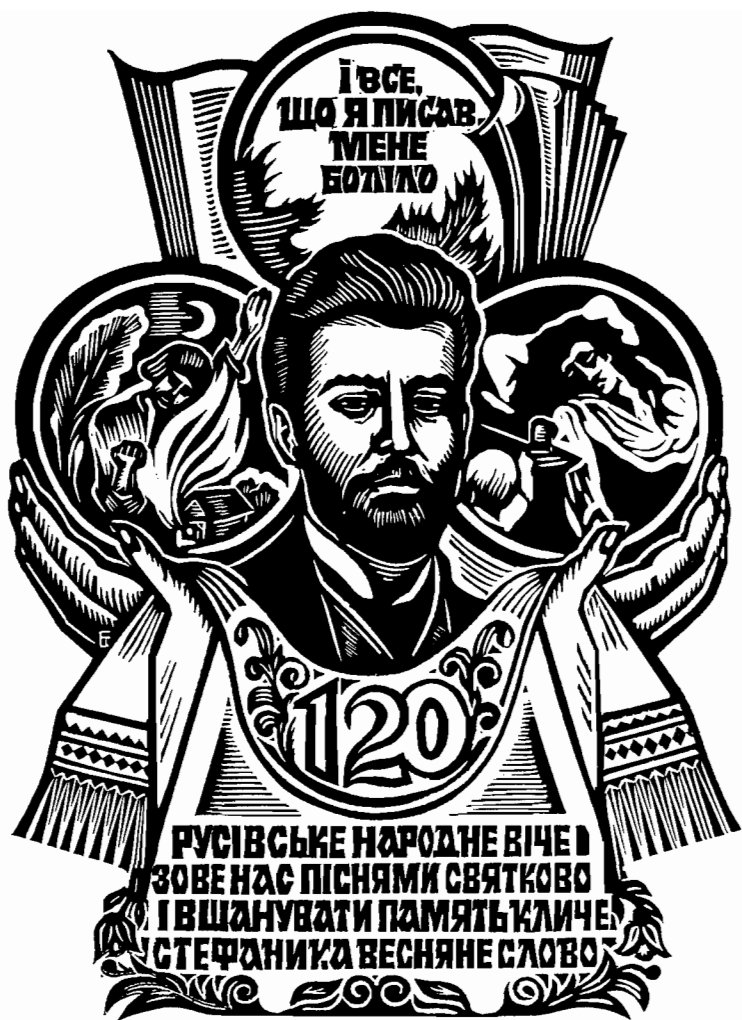
Ваша ініціатива створити широкий громадський комітет для вшанування пам'яті Василя Стефаника — дуже цікава, така, що із природних причин хапає мене за серце, проте вона, на мою думку, дещо запізнена. Прошу не забувати, що до дня сторіччя залишилося дещо понад три тижні, отже само створення комітету до цієї дати неможливе, не згадуючи про розгорнення будь-якої, навіть дуже незначної діяльності...

У залученні посилаю Вам текст своєї промови-спогаду, яку я виголосив у Торонто й Гамільтоні 7-го березня ц. р., якщо усе піде згідно з планом, ще виголосу в Едмонтоні, Вінніпегу, Нью Йорку і ще раз у Торонто.... Крім цього ця промова буде передана в Україну через український відділ Сі-Бі-Сі. Очевидно, цієї промови не буду друкувати тепер, але аж восени, по закінченні святкувань.²

Не можемо, на жаль, подати чи і коли були опубліковані — названа в листі стаття під назвою „Трагедія і тріумф роду Стефаників” і промова-спогад, що ними користався я при опрацюванні цієї теми, але вони, як і лист із 18-го квітня 1971 року, зберігаються в приватному моєму архіві.

Велика Україна — обшир „ідей і починів”

Ледве чи треба пояснювати, що, пишучи про „Велику Україну” й про „українців з Великої України”, Василь Стефаник мав на думці оте втерте, майже щоденно-побутове поняття, яке було синонімом для нашого національно материкового простору і його культурницьких і суспільних сил на схід від „судьбоносної” річки Збруча, — загалом цілого комплексу Східньої України, Наддніпрянщини, а стисліше — навіть Київщини, Полтавщини і славної у віках та в народній творчості козацько-Запорозької Січі. Протягом довгих століть і десятиліть, либонь від Княжої Русі прийняття християнства й героїчного епосу про Ігорів похід, потім через часи владних, звияжних і далеко-візійних воєнних та державно-творчих звершень Богдана Хмельницького й Івана Мазепи, а ще пізніше від геніяльних вибухів творчого духу Григорія Сковороди, Івана Котляревського й Тараса Шевченка, Східня Україна, Наддніпрянщина, Київ і Полтава в передових умах Галичини й загалом Західньої України вважалися багатющим і невичерпним джерелом велетенської національної енергії, божеських надхнень і, за словами найбільш зрівноваженого філософа новітніх часів Миколи Шлемкевича, обширом „заплідних мислей”, „ідей і починів” та „творчих змістів”.³ Думаючи і діючи так, вони, ці передові уми, відчували духову єдність із „великою батьківщиною”.

Емануїл Храпко: „Василь Стефаник”, гравюра 1971.

Емануїл Храпко: артист-маляр із села Завалля Івано-Франківської області.

Про це дуже глибоковглядно, переконливо й красномовно писав Микола Шлемкевич тридцять п'ять років тому у філософському трактаті „Галичанство”,⁴ що був надрукований видавництвом „Ключі”, як третя книжка з серії „Життя і мислі” у Нью Йорку й Торонто, і що тепер, на жаль, прибулася, але злободенність спокійно аналітичного вгляду й об'єктивність висновків якої важко переоцінити. Це з певністю й повною відповідальністю можемо ствердити в теперішні часи ще одного відродження в Україні, коли ми, переживши апокаліптичні чистилища останніх трьох четвертин Двадцятого століття, стали тотально „зрівняні в нужді й неволі” на Батьківщині та „в свободі і приблизному достаткові” в діяспорі, й коли ми стали такі однастайні, такі близькі та коли „двері глибокої соборності у взаємному розумінні і взаємній любові відчинені тепер навстяж”.⁵

Тож зацікавлених деякими причинами, сказати б, душевної близькості Василя Стефаника до „українців з Великої України” відсилаємо до згаданої вище прецінної книжки Миколи Шлемкевича, а в цій статті звернемо увагу на деякі біографічні моменти і на приклади з мистецької та епістолярної творчості Василя Стефаника, що свідчать про відчуття духової єдності, взаємного тяжіння, очікуваного й побажаного запліднення ідеями, щирої прихильності й продуктивної співпраці.

Предки В. Стефаника — запорізькі і задунайські козаки

Біографічні моменти спільного й глибокого коріння за згаданою вище статтею Юрія Стефаника „Трагедія і тріумф роду Стефаників” виглядають так:

Десять коло 1792 року, яких шість років перед появою „Енеїди” І. Котляревського, до села Русова Снятинського повіту приїхав ще цілком молодий козак Теодор Стефаник. Приїхав він на прегарному білому коні з шаблею при боці, як і пристало запорожцеві...

Теодора, може, Тодоса, — є ж у Стефаникових „Басарабах” жінка Тодоська, — прозаного в Русові „Годором”, за неясними переказами, вивіз з одної запорозької паланки його батько Лука Стефаник, який, по зруйнуванні Запорозької Січі в 1775 році поселився в гирлі Дунаю, докладніше в містечку Келії. Чому його син кільканадцять років пізніше вирішив переїхати в Галичину, ми не знаємо, може тому, що не хотів повертатися в Наддніпрянську Україну, що тоді вже стогнала під ненависним пануванням російських царів.

Тодор Стефаник оглядав село, знайомився з людьми, здається, вже тоді познайомився зі своєю майбутньою дружиною Марією Грегоращук, і нарешті вирішив поселитися в Русові...

Того ж року Тодор повернувся до Келії, продав своє майно і, разом з двома кузинами, приїхав до Русова, цим разом на постійний побут.⁶

Отже, — рід Стефаників — козацький: запорізький і задунайський.

В мистецькій творчості Василя Стефаника про „українців з Великої України” згадується лише в новелі „Марія”, написаній у другій половині 1917 року. В цій новелі змальовано зустріч наддніпрянських козаків, одягнених у солдатські шинелі московської армії з часів Першої світової війни, з покутськими жінками, і зворушливе спільне пошанування пам’яті Тараса Шевченка. Козаки „почали співати”.... Їхня пісня „випростовувала” перед тим упереджену душу Марії.

Виймала ота пісня з її душі, як з чорної скрині, все чарівне і ясне і розвертала перед нею — і надивитися вона не могла сама на себе в дивнім світанні.⁷

Марія „задеревеніла” від їхнього співу, бо дуже журилася за своїми синами, що були ось такі, як ці козаки. Розраджували її жінки й розповідали, як „таки саме перед війною було”, коли в галицьких селах висипали могили на пошану Шевченка. Не зважаючи на труднощі, зв’язані з весняними польовими роботами, „таку могилу висипали, як дзвінниця. І Марія з трьома синами помагала”.⁸/

На цьому місці доречним буде згадати, що п’ятнадцять дуже злободенних, ніби написаних ось тепер рядків діалогу покутських жінок московська цензура в Україні послідовно викреслювала з підрадянських видань творів Стефаника. Пригадаймо ці рядки за виданням регенсбурського „Українського слова” в 1948 році:

— Та що з того, що сипали? Лише біди селови наробили. Москалі прийшли та могилу розкидали, гроший шукали чи чого, тай й за ту могилу і мій Михайло пропав.

— А хочби й на віки пропав ваш Михайло, а сказав їм правду: „Ви, — каже, — цілу Україну перерили, як свині, та ще й до нас прийшли рити?”

— Добре тобі, Катерино, говори, а він лишив жінку та діти.

— Та й мій мене лишив з дітьми.

— З вас, відий, котрийсь мусить бути письменний. Та напишіт, аби світ знав, як нас москалі з ярма випрегают. Ми їм ту могилу не зараз забудемо⁹/

Наддніпрянщина і її культурні та політичні діячі

За наведеної вже не початку цієї розвідки „Автобіографії”, написаної 9-го лютого 1926 року, вичитуємо дуже скупі рядки про відвідини Наддніпрянщини:

Два рази я був на Україні. 1903 року в Полтаві, на святі Котляревського, де зазнакомився з молодими письменниками. Другий раз був у Києві на початку 1919 року за Директорії.¹⁰

Відкриття першого пам’ятника українському письменникові в царській Росії — Іванові Котляревському, що відбулося 30-го серпня 1903 року, було величавим святом всеукраїнського значення, яке старанно підготовляли не лише місцеві культурні й суспільні діячі на чолі з письменником Панасом Мирним, а й найвизначніші

мистці, співці, учені, поети, композитори і артисти театрів і драматурги. Проект пам'ятника Іванові Котляревському створили: славетний скульптор Л. Позен, що народився в недалекому селі Оболоні, тепер Семенівського району, і архітект О. Ширшов. В постамент пам'ятника вмуровано високомистецькі горорізьби сцен з „Енеїди”, „Наталки Полтавки” і „Москаля-чарівника”. З нагоди святочного відслонення пам'ятника було влаштовано першу виставку творів українських живописців. Підготову музичного супроводу для всіх виступів здійснював Микола Лисенко, що народився також на Полтавщині в селі Гриньках, тепер Глобинського району. Ролі в драматичних творах Івана Котляревського виконували Марко Кропивницький, Іван Карпенко-Карий, Микола Садовський, О. Тобілевич (Саксаганський) та інші найвизначніші актори того часу.

Крім Василя Стефаника, тоді вже відомого письменника, до Полтави прибули згадані вище мистці, музики й актори та драматурги, а також письменники: Олена Пчілка, М. Коцюбинський, Леся Українка, С. Васильченко, В. Самійленко, Б. Грінченко, М. Старицький, та вчені й громадсько-політичні діячі: О. Єфименко, М. Міхновський, І. Стешенко та інші.

Зустріч із омріяною Стефаником Великою Україною та її провідними силами стали найліпшими й незабутніми хвилинами на ціле його життя, світлими спогадами про, які він пізніше розповідав улюбленим синам.

Значно пізніше, — згадує Кирило Стефаник про роки перед Першою світовою війною, — розповідав нам багато про своє перебування на Україні 1903 року і про відвідини з Лесею Українкою Гадяча. ^{11/}

В місті Гадяче, на Полтавщині, як знаємо, жила й творила мати Лесі — Олена Пчілка.

Тоді таки Василь Стефаник одержав від Михайла Коцюбинського книжку його творів із автографом письменника. Вона потрапила до рук Кирила аж у 1947 році.

В другій половині вересня 1903 року Василь Стефаник був у Золотоверхому Києві й на Київщині. Про це він писав у листі з 16-го вересня до своєї майбутньої дружини О. Гаморак:

Нині приїхав в Київ, місто гарне, чудове... В Києві буду п'ять днів, потім поїду на кілька днів на село ^{12/}

І дійсно, через п'ять днів, 21 вересня 1903 року, він писав уже також до О. Гаморак з „села”:

Я сьогодні з Іваном Стешенком побував цілий день на могилі Шевченка. Дніпр долом плине в Чорне море, за Дніпром Лівобережна Україна розіслалася лісами і степами, а там лани і мла синя аж геть в Московщину. Осе ж і місце, звідки я поклонився **всій** Україні. *Іду до Києва, з Києва в Житомир, а звідти до Тернополя.* ¹³

Як згадує також Кирило Стефаник, перед Першою світовою війною хтось із знайомих — учасників, мабуть, свята в Полтаві — надіслав його батькові

ілюстровану поштову картку з Катеринослава. На ній було намальовано вкритий снігом степ; по ньому їде саннями чоловік. За саннями женеться зграя голодних вовків. На нас ця картка зробила велике враження; почали розпитувати батька про степ, про вовків. Тоді вперше довідалися, що над Дніпром простягаються рівні поля, які називаються степами, і що на Україні похований наш найбільший поет Тарас Шевченко.¹⁴ /

Вересневі дні київської золотої осені 1903 року, проведені Василем Стефаником у товаристві Михайла Коцюбинського, що з ним він листовно запізнався ще, мабуть, у першій половині 1901 року, — коли Коцюбинський збирав матеріали для альманаху „Дубове листя”, присвяченого пам’яті Пантелеймона Куліша, і коли запросив до співпраці, крім Стефаника, також і Леся Мартовича, — і в товаристві Лесі Українки, що ще 9-го грудня 1899 року, читаючи великий реферат про „Писателів-русинів на Буковині” в київському Літературно-артистичному товаристві, присвятила багато часу й чимало похвальних слів новому тоді ще письменникові Василю Стефаникові, у товаристві Володимира Самійленко, Івана Липи (батька Юрія Липи), Івана Стешенка та інших творців культури й патріотів, ці дні київської золотої осені були дальшим духовним пиром і продовженням всеукраїнських святкувань у Полтаві.

В автобіографічному нарисі „Серце”, що був написаний у січні 1927 року, Василь Стефаник з великим пієтетом згадував своїх батьків, братів, сестер, учителів, приятелів і коханих, співробітників, добродіїв, дальшу й ближчу рідню та синів: Семена, Кирила й Юрія. І в першій частині після Івана Франка й Михайла Павлика та перед іменами Софії Морачевської — Леся Мартовича й „найбільшого приятеля” — дружини й матері трьох синів Ольги, Василь Стефаник такими теплими словами згадав Лесю Українку і так визначив її високе місце в історії нашого красного письменства:

Леся Українка — найбільша поетка і моя проводаторка в Києві.¹⁵ /

Маємо підстави думати, що з вересневого Києва Василь Стефаник разом із Михайлом Коцюбинським, Лесею Українкою, Володимиром Самійленком, Іваном Липою та іншими вислав привітального листа до Ольги Кобилянської, мовостиль якого й загальна редакція прозора вказують на особу ініціатора й автора:

Вітаємо літерат /к/ у Ольгу Кобилянську з першим великим національним святом на Україні, що прилюдно відбулося в Полтаві, — з отворенням пам’ятника Іванові Котляревському.¹⁶ /

Поданий вище при різних уступах перелік добрих знайомих, приятелів і друзів Василя Стефаника варто доповнити ще й іменами

Михайла Грушевського, Михайла Драгоманова, Вячеслава Липинського, Симона Петлюри, Дмитра Донцова, Сергія Єфремова, Володимира Винниченка, Агатангела Кримського, Григорія Косинки, Миколи Вороного, Гната Хоткевича, Миколи Хвильового, Сергія Пилипенка й Володимира Дорошенка. Треба сподіватися, що в повному й нецензурованому виданні творів Василя Стефаника, особливо ж у його інтенсивному листуванні можна буде знайти підтвердження згодної дотепер приязні, доброзичливості, співпраці в різних царинах нашої культури й духової єдності. Принаймні стосовно двох імен маємо підтвердження цих згодів у присвятах оповідання „Морітурі” Володимирові Дорошенкові і новелі „Межа” — Миколі Хвильовому.

Перша подорож у Наддніпрянщину, участь у всеукраїнському святі культури, знайомство, встановлення співпраці, приязні й дружби із велетнями національного духу й рушіями прогресу були для тридцятилітнього Василя Стефаника тим антейським доторком до матері-землі, який давав непереможну силу також героєві грецької мітології — Антеєві. Запасів цієї сили, натхнення і самопосвяти вистачило на добрих півтора десятки років, протягом яких він створив свою родину, став господарем і невтомним громадським діячем Покуття, що на ціле десятиліття нагородило його мандатом члена віденського парламенту. За всім тим суспільним горінням, здається, не було часу на писане й друковане слово, яке завжди народжувалося у великих стражданнях. Але Стефаник став народним слугою, захисником свого селянського стану і визнаним народним трибуном.

Юрій Гаморак — наймолодший син Стефаника — у своїй „Спробі біографії” писав про ці часи так:

Збереглася одна невеличка фотографія: Стефаник стоїть на могилі Шевченка, — по всіх селах Західньої України селяни в 1914 році, в століття народин Шевченка, насипали на його честь високі могили, які так і звуться Шевченковими могилами, — стоїть з піднесеними вгору руками і, оточений тисячами селян, чоловіків і жінок, говорить промову. Це, якщо можна так сказати, типовий Стефаник тих часів. В його промовах, про які й сьогодні з захопленням згадують ще живі його слухачі, виливалася вся сила його поетичного слова, що довгі роки каменем лежить на дні його душі. Він був добрий промовець... ^{17/}

Восени 1918 року розвалилася Австро-Угорська імперія, і колишній посол до віденського парламенту Василь Стефаник стає членом Української Національної Ради і, як член її делегації, вдруге відвідує Наддніпрянщину.

.... Їде на свято соборности, свято з'єднання Східньої і Західньої України, що відбувається пам'ятного 22-го січня 1919 року в Києві. З головою делегації Львом Бачинським живе у Києві в готелі „Континенталь”. По

дорозі туди й назад, він бачить на Україні страшний хаос і той хаос його, як доброго українця, наповнив великим страхом. А страх його не був даремний...¹⁸ /

Польська й московська займанщини в 20-х роках

Заломання нашої національно-визвольної боротьби й окупацію Західньої України поляками Василь Стефаник пережив як страшний удар. А коли зникли вже й останні сподівання після рішень ради амбасадорів у 1923 році, Стефаник вирішує допомагати поневоленому населенню Покуття й переключає свої сили на працю в „Сільському господарі”, в „Просвіті”, в Радикальній партії та в інших організаціях і установах.

На початку двадцятих років Василь Стефаник встановлює зв'язки з тими діячами наукового й культурного життя в Східній Україні, які намагалися використати проголошену комуністичним режимом українізацію для національно-визвольних цілей і для виборення більших прав для українського народу та для його мови й культури.¹⁹

Коли „усе квіття української лози” під диктатурою московського комуністичного пролетаріату було вже обірване й знищене кількарічною війною, голодом і безоглядним терором та нечуваними злиднями, окупанти вдалися до провокаційного ошуканського прийому „дозволености” на нібито „національні за формою” культурні вияви.

Пригноблений сваволею польських окупантів, родинними нещастями: смерть двох братів — Володимира і Юрка — та батька, і небувалою матеріальною скрутою та заборгуваннями, Василь Стефаник шукає можливості поширення своїх творів серед читачів Наддніпрянщини, а в парі з цим і поправи бодай господарських справ. В цьому йому сприяє галичанин Іван Лизанівський, що працював у Державному Видавництві України. В одному з листів до Лизанівського з 1923 року Василь Стефаник писав:

Я від кількох літ отут дуже бідую і радий би, щоби Держлітвидав мене в цей спосіб піддержав,²⁰ /

тобто: вислав гонорар за видання його творів. А майже через рік у вересні 1924 року признавався:

Брахав би-м, якби-м не сказав Вам одверто, що радував би-м ся, якби Велика Україна пошанувала мою дуже скромну працю.²¹

Національно свідомі культурницькі сили Східньої України також раді були скористатися з такої щасливої готовності й використали її в рамках режимової „дозволености” та для підтримки широко відомого вже в Європі майстра мистецького слова. Його твори видавали й перевидавали, заслужена винагорода

за них поліпшувала матеріальне становище Стефаника. Культурницькі кола Наддніпрянщини, слушно вважаючи його рівнорядним із Іваном Франком, Лесею Українкою й Михайлом Коцюбинським, що вже відійшли у вічність, робили вже можливе, щоб Стефаникові було присвоєне заслужене звання академіка ВУАН й приділено досмертну пенсію Народного Комісаріату Освіти і щоб забезпечити його приїзд в Україну для урочистого відзначення тридцятиліття літературної діяльності, що мало б перетворитися в свято української культури й демонстрацію соборності. Ще весною 1927 року письменник збирався їхати в Україну і 31-го травня писав до Леоніда Бачинського:

Піди до воевідства і запитай, чому не присилають пашпорта? Вишли мені зараз 100 (злотих). На Україну буду таки їхати. 22 /

Але в Україні і в Європі були вже помітні трагічні кінці короткотривалої культурної відлиги, бо на переломі двадцятих і тридцятих років було це відродження обезголовлене й по-канібальському знищене. Василь Стефаник з великою увагою слідкував за розвитком подій в Україні й з підозрою ставився до режимової „дозволеності” і небезпідставно недовіряв, ба навіть боявся московських комісарів, які, не зумівши його ошукати, заманити і знищити, наклали майже на ціле двадцятиліття на його твори і на його ім'я „змову мовчанки” та заборони аж до облудного „возз'єднання” восени 1939 року. Отже: третіх відвідин Великої України не було.

Головною причиною була нібито відмова польського уряду видати пашпорт, а також різні перешкоди й труднощі з боку того уряду. Одначе, московський окупаційний режим, що вже запроваджував насильну колективізацію в українському селі й продовжував розстріли національного відродження та призвів на кінець до самогубства навіть спочатку до большевиків прихильних культурних і політичних діячів (Хвильовий, Скрипник), цей комуністичний режим також не бажав мати на сплюндрованій і виголодженій Східній Україні палкого й безкомпромісного оборонця селянського стану та прапорonoсця національної культури, зорієнтованої на Захід. Симпатії Василя Стефаника були виразно й демонстративно виявлені в листуванні до тих діячів під московською займанщиною, які організовували опір московському імперіялізмові в усіх царинах життя, зокрема і в літературі. В той час він друкував свої твори в журналі „Вапліте”, в донцовському Літературно-Науковому Вістникові, листувався з членами „Плугу” і з Григорієм Косинкою та присвятив Миколі Хвильовому новелю „Межа”. „Око государеве” бачило Стефаникове *діло*, а „вухо государеве” чуло його гнівне **слово**...

Як подає Юрій Гаморак,

у 1933 році Стефаник листом до Народного Комісара Освіти відмовляється від досмертної пенсії, але лист закінчує так: „А прихильником Великої України я все був і буду.”^{23/}

Листування В. Стефаника з діячами Наддніпрянщини

Непідкупно щира й глибока синівська любов Василя Стефаника до цілої Соборної України — від Кубані і до Сяну — і до всього нашого народу особливо повно і переконливо променює з його багатого листування, що дотепер стало нам відомим тільки частково. У третьому томі єдиного, здається, дотепер „повного” зібрання творів Стефаника, виданому в 1949-54 роках,²⁴ поміщено тільки 312 не завжди найвартісніших і найхарактерніших його листів, адресованих переважно до його галицьких друзів і колег. Дошкульно бракує, особливо ж для розвитку вибраної нами теми, листів до культурних і політичних діячів з Наддніпрянщини: лише два листи до Михайла Коцюбинського у згаданому вище третьому томі і два листи до Володимира Дорошенка — у творах, виданих у 1964 році „Дніпром”. Уривок з прещикавого листа до Григорія Косинки став відомим тільки завдяки спогадам Василя Косташука. У цій же книзі надруковано і один лист Бориса Грінченка.²⁵ Також із книги „Василь Стефаник у критиці і спогадах” довідалися ми і про варіант дуже вимовного листа з 1927 року до журналу „Світ, мабуть, не випадково датованого 22-им січня. Звертаючись до письменників підрадянської України, Василь Стефаник писав:

Коло вугла своєї хати, що найближче до Вас, виглядаю, аби-сте принесли велике слово, як Шевченко. Ніколи ми від наших вуглів не спускали ока з України. Живемо Вашим життям і Вашою надією.^{26/}

Щоправда, повністю, але в іншій редакції, цей лист подано в „Творах”, виданих „Дніпром” у 1964 році. Він був відповіддю на ювілейні привітання з нагоди Стефаникового 55-ліття. Дякуючи „всім організаціям і товаришам з Радянської України”, Стефаник називає імена тільки тих, з якими зустрівся і подружив на великому всеукраїнському святі в Полтаві, а також і тих, над головами яких уже була піднесена сокира сталінських убивць.

Всім...: „Плугові”, Григореві Косинці, Іванові Лизанівському, кажу, що стою на вуглі своєї хати і простягаю до Вас руки. Поздоровте від мене дужі таланти у Вас і привітайте Олену Пчілку та тіні Лесі Українки й Михайла Коцюбинського. Ви, молоді, передайте найнижчий поклін Михайлові Грушевському, Сергієві Єфремову і А. Кримському.

Стою ж на вуглі із любов'ю, чекаю на Вас, і ноги мене не болять. Тяжко Вас розсаджувати коло великого дубового стола у моїй хаті...

Ех, якби я міг мрію перевести в порядок. Вітав би я Вас усіх, як бідні

люди вітають ясне сонце! Моя найближча родина служила би Вам серцем і руками.

Згаданим у цьому листі п'ятьом іменам епохальних діячів української культури: Олени Пчілки, Лесі Українки, Михайла Грушевського, Сергія Єфремова і Агатангела Кримського, у мені відомій дотепер епістолярній творчості Стефаника „не пощастило” ані одному: листів до них ніби ніколи й не було. Переглянувши шеститомове повне зібрання творів Коцюбинського, знайдемо тільки... листи від Коцюбинського. Оці два листи Михайла Коцюбинського є, сказати б, прологом до їхньої пізнішої дружби і до пам'ятної зустрічі в Полтаві. Збираючи матеріяли для альманаху „Дубове листя”, присвяченого пам'яті Пантелеймона Куліша, Михайло Коцюбинський запросив до співпраці Василя Стефаника й Леся Мартовича. Про це запрошення, що ймовірно віноситься до початку 1901 року, довідуємося з відповіді Василя Стефаника, датованої 8-им липня того таки року, в якій він писав:

Мартовича і мене Ви своїм листом зрадували, бо такі будемо могли в Кулішеві книжці наші роботи видіти. До двох місяців Ви будете допевно мати в руках наші праці.

Ваші писання читаю радо і вони мені найбільше подобаються зі всіх теперішніх наших. Може, доля коли дозволить лично Вас побачити, то й радість буде...²⁸ /

Але минуло два місяці, й Коцюбинський не одержав обіцяних праць. Можна здогадуватися, що з наближенням речення Василь Стефаник виправдував своє і Мартовича спізнення листом з 13-го червня 1901 року, і Коцюбинський у листі з 2-го липня того таки року висловив готовність трохи зачекати:

Діставши Вашого листа з 13/VI с/ього року, я не заспокоївся і не втратив надії бачити Ваші і д. Мартовича праці в нашому збірнику в честь Куліша. Ще не пізно. Ми спеціально почекаємо ще з місяць, аби мати од Вас хоч невеличкі опо/ві/дання. Участь в цьому збірнику наших кращих молодших письменників я уважаю дуже і дуже бажаною і сподіваюся, що Ви не одмовите мені в мому проханню. ²⁹ /

Настала осінь, альманах був уже готовий у вересні, і справа його друкування поважно затримувалася. Занепокоєний цим станом, Михайло Коцюбинський листом з 28-го жовтня встановлює крайній і найстисліший термін — три тижні:

Ніяк не можу погодитися з думкою, що у збірнику на честь Куліша не буде Вашої хоч би й маленької новельки! Терпеливо чекав я два місяці обіцяного оповідання, та вже й третій місяць минув, а од Вас як нема

нічого, так нема. І ось пишу знову. Прошу й благаю: дозвольте нам бачити Вас дорогим гостем у нашому альманахові. Він уже місяць лежить готовий, переписаний і тільки чекає Вашого слова. Пригадуюсь і д. Мартовичеві. Три тижні — крайній термін...

Не менш бажав би я познайомитися з Вами особисто та побесідувати про спільні й дорогі нам справи. ³⁰ /

Як знаємо, нагода познайомитися й заприятелювати трапилася на відкритті пам'ятника Іванові Котляревському. Тільки ж, повернувшись до свого Покуття, Василь Стефаник на цілих п'ятнадцять років упірнув у суспільне життя й у свої господарські та родинні справи. Наступила вимушена перерва і в літературній творчості та в листуванні з наддніпрянськими приятелями. Взимку 1909 року Михайло Коцюбинський відновлює перерваний зв'язок і в листі з 12-го лютого пише:

Не знаю, чи пригадуєте собі нашу стрічу в Полтаві, а я її згадую завжди з великою приємністю. Не забуваю, що Ви перше часом писали до мене, а потому перестали озиватися на мої листи(може, адреса була недобра). Тим часом мене не раз дуже кортіло написати до Вас, бо я ніяк не міг помиритися з таким довгим антрактом у Вашій літературній роботі. Не може бути, щоб Стефаник — наш, а особливо мій любий письменник, краса нашої анемічної літератури, щаслива оаза, — замовк назавжди. Роздобув собі Вашу віденську адресу і збирався писати. Коли це читаю, що Ви лагодите до друку цілий томик нових оповідань.

І уявити собі не можете, як я зрадів!

А потому вцепилася думка: чи правда, чи не газетна поголоска! ³¹ /

В дійсності — це була „газетна поголоска”. Стефаник був тоді депутатом до австрійського парламенту і суспільна діяльність поглинала весь час, до того ж наступило примирення з батьком; треба було займатися своєю 18-морговою господаркою, яку йому виділив старий Семен Лукич.

Тим часом хвороба серця дуже докучала Михайлові Коцюбинському й перешкоджала творчій праці, і він у червні 1909 року виїхав на лікування до Капрі, а по дорозі до Італії трапилася щаслива випадковість:

сів до вагона Стефаник, — писав Коцюбинський до Віри Коцюбинської, — і це дуже добре, бо у Відні я заїду до нього. ³² /

І справді, зупинившись у Відні, Михайло Коцюбинський гостював у Стефаніка три дні, про що знову згадує також у листі до Віри Коцюбинської з 5-го червня 1909 року:

У Відні заїхав до Стефаніка. ³³

Перебуваючи на Капрі і плянуючи поворот додому, Коцюбинський знову пише Стефанікові 29-го червня 1909 року про те, що

хоче ще раз його побачити і що має намір заїхати до Відня приблизно 14 — 15 липня:

Я почуваю себе добре, спочиваю, учуся ходити і навіть лажу по горах. ³⁴ /

Невідомо, чи здійснився його задум, бо покищо листування обох велетнів української прози появлялося невеликими й цензурованими дозами. Підрадянське літературознавство заповідливо вишукувало приклади дружби між Михайлом Коцюбинським і Максимом Горьким!...

Знаємо ще з листів Михайла Коцюбинського до В. Гнатюка, Євгена Чикаленка і Любови Ліницької, писаних у 1909, 1910 і 1911 роках, що він розпитує про Василя Стефаника, зачисляє його до того гарного, що є в нашій літературі, дораджує читати разом з іншими майстрами пера: Іваном Франком, Лесею Українкою і Володимиром Самійленком. ³⁵ /

Взаємовідносини Василя Стефаника з іншими письменниками Великої України й з політичними та державними діячами-самостійниками, що були безперечними в роки Великої національної революції, залишаються ще однією „великою білою плямою”...

Видання творів В. Стефаника на Великій Україні

Поважні роздумування над серйозним зайняттям літературою і початки мистецької творчости Василя Стефаника — 1894, 95 і 96 роки — докладно співпадають із сторічним ювілеєм „Енеїди” Івана Котляревського та з 35-ою річницею від дня смерті Великого Кобзаря. Поза всякою містикою — це дуже вимовний факт, що свідчив не лише про невмирущість українського генія, але і про його високий злет за тих перших сто років після „Енеїди”. У їхній короні цих перших ста років уже були мистецькі самоцвіти непроминальної краси і могутньої сили слова Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі українки, Михайла Коцюбинського і Василя Стефаника.

Василь Стефаник владно й назавжди прийшов до наддніпрянського читача відразу ж після появи його творів у чернівецькому журналі „Праця” Вячеслава Будзиновського восени 1897 року і після видання стараннями Степана Смаль-Стоцького збірки „Синя книжечка” в 1899 році у тих таки Чернівцях. Щоправда, ентузіастично зустріли їх насамперед високі цінителі слова і серед них — Леся Українка. В дореволюційний час читачі з Великої України могли познайомитися тільки з двома „периферійними” виданнями творів Стефаника: з „Кленовими листками”, що вийшли в 1904 році в Катеринодарі на Кубані, а потім з „Оповіданнями”, надрукованими в 1905 році у Петербурзі.

За часів Великої національної революції також видано тільки

дві книжки: в 1917 році — „Новина та інші оповідання” в Новоросійську і в 1919 році — „Оповідання” (нариси з життя селянської бідноти) з передмовою В. Бойка у Києві.

Зате в 20-х роках появилось вже два десятки більших і менших книжок Стефаника, а серед них: „Кленові листки” в Черкасах (1920 р.); „Оповідання” у Кам’янці на Поділлі (1920 р.); „Кленові листки” (з передмовою В. Коряка) у Харкові (1924 р.); „Оповідання” в Києві (1925 р.); „Лесева фамілія та інші оповідання” у Харкові (1926 р.); „Вибрані твори” у Києві (1927 р.); „Кленові листки” також у Києві (1927 р.); „Новели” у Харкові (1927 р.); „Твори”, з передмовою В. Коряка (1927 р.); „Вибрані твори”, видання 2-ге, в Полтаві (1928 р.), „Вибрані твори”, видання 3-тє, у Харкові (1929 р.) також з передмовою В. Коряка; „Кленові листки”, Харків-Київ (1930 р.). Чимало новель появилось у столичному харківському журналі „Червоний шлях” і альманахах „Вапліте” і „Плуг”, а також у хрестоматіях для народних шкіл.

Насильницьке запровадження сталінської колгоспної панщини і „ліквідація куркуля, як кляси”, розстріл національного Відродження і тотальне винищення провідної верстви в Україні, а згодом — жахливий голодомор 1932-33 років, монструозні судилища — процеси над „ворогами народу”, „буржуазними націоналістами”, „агентами іноземних розвідок”, масові арешти, убивства й заслання мільйонів невинних людей, а серед них і тих галичан — друзів і знайомих Василя Стефаника, які втікали від польського терору й хотіли допомагати національно-культурним силам України, дуже пригнобили Василя Стефаника, який, крім моральних страждань, переживав і болючі наслідки першого нападу паралічу в січні 1930 року. Московські „гавляйтери” в Україні — Кагановичі й Постишеві і їхні держиморди в „соціалістичній за змістом культурі” майже на ціле десятиліття, аж до „воз’єднання” у вересні 1939 року, зачислили й Василя Стефаника „ворогів народу” і викреслили з підручників та видавничих плянів. За цей час не появилася ані одна його книжка. Не було навіть згадки про смерть „любимого письменника”, „краси нашої анемічної літератури”, „щасливої оази”, за висловом Михайла Коцюбинського.

Тільки в 1961 році, „позичивши в ‘сірка’ очей”, упорядники праці „Василь Стефаник. Бібліографічний покажчик”, Київ, видання АН УРСР, в розділі „Основні дати життя та літературної творчості В. С. Стефаника” під датою 1932 року подано таку витівку:

Внаслідок переслідування з боку польських властей зв’язки В. Стефаника з Радянською Україною тимчасово припиняються. Матеріальні умови життя і стан здоров’я письменника погіршуються. 36 /

Завісу над мертвим Василем Стефаником піднесла, як і годиться, московська комісарська „Правда” у статті Е. Степанова „Новеллисты Западной Украины (В. Стефаник, М. Черемшина и Л. Мартович) в числі за 3-тє жовтня 1939 року. Борзописці й агітатори одержали „височайший” дозвіл й інструкцію... Але тільки пізньою весною 1940 року почали появлятися в газетах і журналах статті українською мовою. Над Стефаником стояв „московський караул”...

У шкільних підручниках і хрестоматіях поволі почали з’являтися згадки про Василя Стефаника й уривки з його творів. У 1941 році з нагоди 70-ліття з дня народження, 18-го травня, за рішенням Раднаркому УРСР відкрито „літературно-меморіальний музей В. Стефаника”. Але окремими виданнями його твори прийшли до читачів знову суцільно поневоленої колонії тільки після закінчення Другої світової війни в 1945 році. ^{37 /}

Якщо за десятиліття „розстріляного національного Відродження” на Великій Україні було видано два десятки книжок Василя Стефаника, то за двадцятиліття між 1940-им і 1960-им роками їх появилось заледве 13, в тому числі і єдине „Повне зібрання творів у 3-х томах”(1949-54 рр.), а також кілька перекладів на російську, естонську, білоруську, польську, угорську, литовську, азербайджанську і грузинську мови.

Давньою мрією Василя Стефаника було, як про це ми вже читали в листі до Івана Лизанівського з 10-го вересня 1924 року, знайти шлях до читачів Великої України. Під впливом, здається, критичних зауваг Бориса Грінченка, датованих ще 16-им квітня 1901 року (стаття „Наша доля — Божа воля”), який не зовсім слушно нарікав на те, що Стефаникова „мова завжди обмежуватиме його популярність на Вкраїні... на кількох десятках чи сотні спеціальних прихильників нашого письменства”, ^{38 /} Василь Стефаник постійно турбувався про „переклад” своїх новель і оповідань на „сучасну літературну мову”.

В листі з 3-го листопада 1925 року Стефаник дякує Іванові Лизанівському за його

вмілу роботу, яка мене разом із покутським діалектом зблизила до читачів Великої України, ^{39 /}

а в листі ще з 17-го березня 1924 року він писав:

Лаяти Вас не буду за поправлювання тексту, бо й так перед роком звертався я до Василя Сімовича, щоб він мої оповідання переклав на літературну українську мову. Правду кажучи, то мене на старість жаргон в моїх писаннях трохи іритує. ^{40 /}

Підтвердження цього прохання до Василя Сімовича знаходимо в листі від 16-го травня 1922 року, в якому він настирливо просить:

Хоча Ви дуже відпрошуєтеся, та я таки Вас дуже прошу, як у Вас є час, зукраїнізувати мій жаргон як не тепер, то згодом. ⁴¹ /

До речі, ще перед Грінченковим наріканням на „фонетичний правопис” Стефаника („він пише так, як їх вимовляють у тій місцевості, де він живе! Лишенько моє! Та якби кожен з нас почав так завзято заводити в правопис кожную фонетичну властивість свого села, то скільки б у нас тоді мов було! Се справа філології, а не поезії й белетристики!” ⁴² /). він сам спокійно погодився на редакторські зміни Бориса Грінченка:

Позволю Вам, писав він у листі з 2-го січня 1900 року, печатати оба оповідання з такими змінами в бесіді, які Ви кажете, що добрі. А вже лишаю Вашому доброму розумінню, як і що перемінювати. ⁴³ /

Тими двома оповіданнями були „Катруся” і „Мамин синок”, що не були надруковані в Грінченковому збірникові „Досвітні огні” (1908 р.). В цьому збірнику було надруковане оповідання „Дорога”, що було також поміщене і в українському декляматорі „Розвага”, том 2-ий, що був удруге виданий 1908 року. В першому виданні „Розваги” з 1905 року, укладеному Олексою Коваленком, було надруковано вірш: „Тут я спочину від бури й борни”. ⁴⁴ /

Літературно-критичні відгуки про твори В. Стефаника

Крім уже згадуваних рефератів і критичних оглядів, що ознайомлювали читачів Великої України з творчістю Василя Стефаника і до певної міри популяризували її, від 1899 до 1929 років (Леся Українка, Борис Грінченко, І. Лизанівський), варто також відзначити критичні статті Софії Русової („Старе й нове в сучасній українській літературі”, 1903 і 1904 рр., „Літературно-Науковий Вістник”, т. 25, кн. 2-га, 1904 р., стор. 65-78), М. Євшана (1910 р.), Христі Алчевської („Мужицька дитина — Василь Стефаник”, 1911 р.), Л. Жигмайла (1911 р.), А. Животка (1919 р.), В. Бойка (1919 р.), О. Дорошкевича в підручнику для старших груп семирічної школи (1922 р.), Валеріяна Поліщука (1924 р.), Микола Зерова (1925 р.), Бориса Якубського (1925 р.), і Василя Чаплі (1926 р.) та порівняно невеликі згадки в писаннях М. Шамрая, Ф. Якубовського, Г. Гребенюка, В. Коряка, І. Миронця, А. Москаленка і А. Риндюга.

Про „білу пляму” тридцятих років була вже мова.
За тридцятиліття від „возз’єднання” і до відзначення століття з

дня народження Василя Стефаника в травні 1971 року також не було там помітніших видань і ґрунтовніших досліджень та монографій. Щоправда, в 1946 році вийшов досить популярний і неглибокий критико-біографічний нарис Степана Крижанівського, що його І. Романченко у львівській „Вільній Україні” за 7-го липня 1946 року осмілюва назвати навіть „ґрунтовним дослідженням творчости Стефаника”. Одначе, від тієї дружньої доброзичливости нарис Крижанівського не став глибшим.

У газетах і журналах в Україні за згадане тридцятиліття було надруковано 330 різних статей і заміток, здебільшого агітаційно-пропагандивного характеру й значення, уявлення про які дають їхні заголовки: „Новий Русів” (На батьківщині письменника), „Василь Стефаник і російська література”, „Вище прапор радянського патріотизму у літературознавстві і критиці”, „За правильне висвітлення творчого шляху В. Стефаника”, „Як використовувати твори І. Франка і В. Стефаника у бесідах серед виборців”, „Під чужими прапорами”... Серед авторів тих статтів, крім ніби випадкових О. І. Білецького, М. Рильського і Б. Антоненка-Давидовича, майже не знаходимо відомих у сучасному літературознавстві імен авторитетних дослідників і науковців. Публікації поювілейного двадцятиліття — від 1971 до 1990 років — покищо утруднені браком джерел і можуть стати предметом окремого розгляду в майбутньому.

Задивлений у „маяк великого духу Шевченкового”

Образ Великої України, землі родоначальника роду Стефаників, зовсім певно зформувався і увійшов у його свідомість під впливом читань з класичної української літератури в сільській школі Русова, а потім у Снятинській народній школі і особливо — в Коломийській та Дрогобицькій гімназіях. В Коломийській гімназії Стефаник уже читав „Марусю” Г. Квітки-Основ’яненка і прочитав повість Панаса Мирного „Хіба ревуть воли, як ясла повні”. В цій таки гімназії разом з іншими здібнішими учнями, серед яких були майбутній письменник Леся Мартович і провідник Радикальної партії Лев Бачинський, Стефаник брав участь у позашкільному гурткові, що в ньому без нагляду учителів і потайки від них гімназисти читали й обговорювали найновіші книжки, влаштовували реферати на злободенні теми й довіряли друзям таємниці своїх літературних починань.

Автор вступної статті до „Творів”, виданих „Дніпром” у 1964 році, В. Лесин зазначає, що

Той, хто вступав до гуртка, перед портретом великого Кобзаря присягався чесно працювати для щастя народу... В окремий зошит Стефаник переписував ліричні вірші та поеми празького видання Шевченкового „Кобзаря”, Франкові „Тюремні сонети” та інші твори. ^{45/}

Отже Тарас Шевченко, великий Кобзар, був володарем дум передових гімназистів і взагалі молоді тих часів, і його світлому образу довіряли вони свої найбільші таємниці. Це підтверджує у своїх спогадах і С. Стефаник:

...Немає ніякого сумніву, що маяком думки Стефаника був великий дух Шевченка. ⁴⁶ /

Уже зрілою людиною й визнаним письменником Василь Стефаник промовляв на Шевченківському святі в Коломиї в 1901 році з нагоди 40-ліття з дня смерти нашого Пророка. В промові Стефаник назвав Шевченка представником найліпших селянських сил, що свій велетенський талант віддав „на оборону селянського світу”. Слова Стефаника вселявали в серцях слухачів почуття радості від усвідомлення того, що народ незнищений, бо висилає у світ таких своїх оборонців, і що остаточно перемога народу запевнена, доки з його надр „виходять такі люди, як Шевченко, Франко і інші”. ⁴⁷ /

У століття з дня народження Тараса Шевченка, 10-го травня 1914 року, Василь Стефаник промовляв у Русові перед тисячними масами народу, стоячи на вершку висипаної народом могили. Він стоїть, як трибун, „стоїть з піднесеними вгору руками”, задивлений у „маяк... великого духу Шевченка”, що став всеохопним символом і вічно живим закликом для „живих і мертвих і ненароджених”.

Понад три чвертини століття пронесли спустошливими смерчами і СМЕРШаами над нашою сторожтерзаною і сторозів'ятою землею, покритою цвинтарищами пацифікацій і колективізацій, попелищами загарбницьких воєн захланих сусідів і радіоактивним чорнобильським порохом „старшобратської любови”...

Понад сімдесят п'ять років тому промовляв Василь Стефаник до учасників Шевченківського повітового свята Снятинщини, а полум'яні його слова, сказані ніби сьогодні, владно прокладають широкі шляхи до сердець і умів усієї України. І не знайдемо більш ваговитих і пророчих слів, щоб закінчити цей загальний перегляд, слів Стефаникових:

Перед 100 роками на українській землі в мужицькій хаті вродилася дитина, що спричинила відродження українського народу. Вродилася вона серед сліз і жалю в хвилині, коли наші вороги були певні, що до труни українського народу мають ще лиш один цвях забити і вже його зараз поховать... Кріпачка зродила Тараса і викормила кріпацьким кормом, а він видвигнув мужицький народ на висоту, по якій тепер ступаємо. І коли великі люди дають зміст народам, то Тарас дав його українському народові. Читайте Шевченка, а там отворена вам ціла проява, історія і душа українського народу. Там є найкращі скарби українського народу. І доки наш нарід за своє визволення боротися буде, доти той кріпацький син стоятиме перед очима вашими, ваших дітей, внуків і правнуків. Там для всіх мільйонів українського народу велика книга мудрости, книга любови

до України. Він сидів десять літ у неволі за вогненне своє слово, котрого всі царі до купи задушити не годні. В його словах показана нам далека далека дорога до нашої майбутності. Читайте його слово, шукайте тої дороги, йдіть нею, щоб з вас були люди найтвердіші. Беріть на коліна діти ваші, як ідете до Канади, та впоюйте в них слово Шевченка. З Шевченка набирайте карности, відшукуйте квіти краси, а будете кращі і зближитеся до сходу нашого сонця, і всі ми опинимося в вільній соборній великій Україні.⁴⁸

ДЖЕРЕЛА:

1. Василь Стефаник, Твори за редакцією і з біографічним нарисом Ю. Гаморака, друге видання, Видавнича спілка „Українське слово”, Регенсбург, 1948, стор.
2. Лист Юрія Стефаника до автора статті з 18 квітня 1971 р. Зберігається в архіві автора.
3. Микола Шлемкевич, Галичанство, Життя і мислі, книжка третя, В-во „Ключі”, Нью Йорк — Торонто, 1956, стор. 70.
4. Там таки. Титульна сторінка.
5. Там таки, стор. 108.
6. Ю. Стефаник, Трагедія і тріумф роду Стефаників, зірекс-копія машинопису з дедикацією автору статті й виправленнями та додатками Ю. Стефаника, стор. 3.
7. Василь Стефаник, Твори за редакцією і з біографічним нарисом Ю. Гаморака, стор. 237.
8. Там таки, стор. 239.
9. Там таки, стор. 239-240.
10. Там таки, стор. L
11. Василь Стефаник у критиці та в спогадах, В-во „Дніпро”, Київ, 1970, стор. 420.
12. Василь Стефаник, Твори, В-во Художньої Літератури „Дніпро”, Київ, 1964, 460.
13. Там таки.
14. Василь Стефаник у критиці та в спогадах, стор. 460.
15. Василь Стефаник, Твори за редакцією і з біографічним нарисом Ю. Гаморака, стор. 286.
16. Михайло Коцюбинський, Твори в 6-ти томах, В-во АН УРСР, Київ, 1961, т. 5, стор. 451
17. Василь Стефаник, Твори за редакцією і з біографічним нарисом Ю. Гаморака, стор. XXX
18. Там таки, стор. XXXV
19. Микола Шлемкевич, Галичанство..., стор. 83
20. Василь Стефаник, Твори, В-во „Дніпро”, стор. 464
21. Там таки, стор. 470
22. Там таки, стор. 475
23. Василь Стефаник, Твори за редакцією і з біографічним нарисом Ю. Гаморака, стор. XXXIX
24. Василь Стефаник, Повне зібрання творів. В трьох томах, В-во АН УРСР, Київ, 1949 — 54
25. Василь Стефаник у критиці та в спогадах, стор. 359
26. Василь Стефаник у критиці та в спогадах, стор. 25
27. Василь Стефаник, Твори, В-во „Дніпро”, стор. 474
28. Там таки, стор. 457

29. Михайло Коцюбинський, Твори в 6-ти томах, т. 5-й стор. 310
30. Там таки, стор. 312-13
31. Там таки, т. 6-й, стор. 87
32. Там таки, т. 6-й, стор. 97
33. Там таки, т. 6-й, стор. 98
34. Там таки, т. 6-й, стор. 122-23
35. Там таки, т. 6-й, стор., 148, 228, 295
36. Василь Стефаник, Бібліографічний покажчик, В-во АН УРСР, Київ, 1961, стор. 14
37. Василь Стефаник, Вибрані твори, Редакція і критико-біографічний нарис С. Крижанівського, У. Держ. В-во, Київ—Харків, 1945
38. Василь Стефаник у критиці та в спогадах, стор. 54
39. Василь Стефаник, Твори, В-во „Дніпро”, стор. 473
40. Там таки, стор. 466
41. Там таки, стор. 462
42. Василь Стефаник у критиці та в спогадах, стор. 54
43. Василь Стефаник, Твори, В-во „Дніпро”, стор. 441
44. Василь Стефаник, Бібліографічний покажчик, стор. 25-26
45. Василь Стефаник, Твори, В-во „Дніпро”, Вступна стаття В. М. Лесина „Великий майстер реалістичної новели”, стор. 4-5
46. Василь Стефаник у критиці та в спогадах, стор. 429
47. Василь Стефаник, Твори, В-во „Дніпро”, стор. 486
48. Василь Стефаник, Твори за редакцією Ю. Гаморака, стор. XXXI. Ця промова надрукована також у „Творах” В-ва „Дніпро”, але в ній пропущено слова: „соборній великій”.

Василь СТУС

*На Лисій горі догоряє багаття нічне,
і листя осіннє на Лисій горі догоряє.
А я вже забув, де та Лиса гора, і не знаю,
чи Лиса гора упізнала б мене.
Поро вечорова, поро тонкогорлих розлук!
І я вже не знаю, не знаю, не знаю, не знаю,
чи я ще живий, чи помер, чи живцем помираю,
бо все відгриміло, відквітло, відграло, відгасло навкруг.
Та досі ще пахнуть журливі долоні твої,
і губи — гіркі, аж солоні, і досі ще пахнуть.
І збавлений вік проліта схарапудженим птахом,
і глухо, як кров ув аортах, надсадно гудуть солов'ї...*

Іван ЛИСЕНКО

ЕВГЕНІЯ ЗАРИЦЬКА

(До 85-річчя народження співачки)

В багатьох країнах світу це ім'я було оповите легендарною славою. Її тріумфальні виступи в театрах „Ля Скаля“, „Ковент-Гарден“, „Сан-Карльо“, „де ля Монне“ викликали велике захоплення численної публіки. Більшість диригентів Західної Європи мали за честь диригувати симфонічними оркестрами з її участю.

Хто ж вона ця унікальна співачка, чийм мистецтвом захоплювався сам Ігор Стравінський, чиє виконання обожнювали диригенти П. Гіндеміт і І. Добровейн, кого називали „великою співачкою“, „захоплюючою артисткою“, „найчарівнішою особистістю в музичному світі“.

Евгенія Зарицька походила з відомої мистецької родини в Галичині. Народилася вона 9-го листопада 1910 року в м. Рава-Руська, неподалік Львова. Батько її — Ромуальд Зарицький (1868—1932) — відомий український музично-громадський діяч, один з фундаторів і голова Станиславівського (1896—1901) та Львівського (1903—05) „Боянів“. У 1904—07 — редактор і видавець „Ілюстрованого музичного календаря“ у Львові. Він підтримував дружні стосунки з Миколою Лисенком, Василем Барвінським, Станиславом Людкевичем, Анатолем Вахнянином, Філяретом Колессою. Мати, також Евгенія, закінчила Віденську консерваторію й була відома в галицьких колах як талановита піаністка. А двоюрідна сестра співачки Софія Зарицька (1897—1972) уславилась як талановита малярка.

Отже, Евгенія виховувалась у музичному середовищі, що, безумовно, відіграло велику роль в подальшому її становленні як співачки. Паралельно з гімназійними студіями вона навчалася гри на скрипці у Вищому музичному інституті у Львові, а після його закінчення вступила на філософський факультет Львівського університету. В цей час у неї відкривається прегарне меццо-сопрано й вона вступає до Львівської консерваторії, де навчається вокалу й драматичного мистецтва у славетного Адама Дідура. На весні 1937 року стараннями того ж таки А. Дідура на сцені Великого театру у Львові було показано учнівську виставу „Фаворитка“ Гаєтано Доніцетті, де

Е. Зарицька виконувала партію Елеонори. „Не дивував нас успіх співачки Е. Зарицької, — писав журнал „Українська музика“, — що особливо в дальшій тягу опери аж до важкої кінцевої сцени знаменито вив'язалася із свого завдання. Це вислід не тільки великої музичальності нашої співачки, але і її довголітніх студій та досвіду, засвоєних попередніми оперними виступами“ (1937, ч. 6).

А невдовзі Е. Зарицькій приніс успіх її дуже вдалий дебют на тій же сцені в „Піковій дамі“ Петра Чайковського, в партії Поліни. Виступ цей мав не абиякий резонанс у галицьких музичних колах. І коли в цьому ж році до Львова приїхала на турне Румунська опера, то Зарицькій було запропоновано виступити у виставі опери „Трубадур“ (Іль Троватор) Джузеппе Верді, де вона виконала складну партію Азучени. „Відтворила вона цю ролю, — писав Роман Савицький, — вокально цілком свobodно та знайшла в ній велике поле до попису своїх сценічних та акторських прикмет“ („Українська музика“, ч. 6, 1937).

Крім того, Е. Зарицька виступає у збірних концертах, а також дає свій власний концерт по Львівському радіо (29-го вересня 1937 року), де співає французьку оперну класику (Сен-Санс, Бізе та інші).

У 1938 році Євгенія Зарицька блискуче закінчує Львівську консерваторію (золота медаль) й виїздить до Відня, де удосконалює свою вокальну майстерність у відомого австрійського педагога Анни Бар-Мільденбург. Тут же у Відні влітку 1938 року Євгенія бере участь у Міжнародному конкурсі вокалістів, де здобуває третю премію.

Перемога на престижному конкурсі робить можливим її поїздку до Італії: львівська громадськість виділяє їй спеціальну стипендію для успішного завершення вокальної освіти. Після успішних концертів у Львові та Варшаві, вона восени цього ж року виїздить до Міляно, де зустрічається з відомою українською співачкою Іриною Сологуб, яка й уводить її в музичне життя міста. Протягом двох років Е. Зарицька удосконалює своє мистецтво у кращих італійських педагогів — Чібадо та Вінетті. Дуже швидко на її чудовий голос звертають увагу місцеві композитори та імпресаріо. З 1940 року вона виступає зі своїми концертами в Міляно, Римі, Туріні, здобуваючи прихильність італійської публіки. Крім західноєвропейської класики Зарицька виконує твори Василя Барвінського, Нестора Нижанківського, Осипа Кишакевича, Романа Купчинського та інших українських композиторів.

А у вересні того ж року Е. Зарицька їде на запрошення графів Кіджі-Сарачіні до Сієни на музичний фестиваль, присвячений композиторові А. Скарлатті, де бере участь у виконанні його опери „Тріумф чести“ і здобуває великий успіх серед італійської критики.

На початку грудня 1940 року відбувся великий концерт співачки у Міляно, де вона виконувала народну й церковну музику. Акомпанював їй на концерті італійський композитор Фаверетто, який захопився тоді українською музикою. З українських речей Е. Зарицька виконувала : „Христос Воскрес“, „Вірую“ О.Кишакевича, „Верховино, свідку ти наш“, „Полетів би на край світу“ та інші. На концерті був присутній один з директорів театру „Ля Скаля“, який запросив Зарицьку на прослуховування. Після випробування наша співачка була запрошена на солістку знаменитого театру і 21-го січня 1941 року відбувся її дебют в партії Дорабелли в опері Вольфганга Амадеуса Моцарта „Всі вони такі“. Мілянська преса з приводу цього дебюту писала, що Е. Зарицька в ролі Дорабелли подобається своїм „глибоким і м'яким голосом у гнучкій і шляхетній постаті“.

Музикальність, культура голосу, його барва — гаряча, м'яка й глибока, а також приємна постава сприяли її успіхові на сцені прославленого театру. Вона співає також у „Севільському цирюльнику“ (Розіна), та „Сандриліоні“ Джоакімо Россіні, в „Лицарі троянди“ („Der Rosenkavalier“) Ріхарда Штрауса, в „Борисі Годунові“ (Марина) Модеста Мусоргського.

Ці виступи мали не абиякий резонанс в італійському музичному світі й відкрили співачці двері до багатьох театрів Італії. Протягом 1942—45 років Е. Зарицька співає на оперних сценах Риму, Неаполя, Венеції та інших міст. А в 1943 році вона знову була запрошена до „Ля Скалі“, де виступала в прем'єрі опери „Орфей“ Клявдіо Монтеверді (1567-1643).

Крім того, Євгенія Зарицька виступає солісткою симфонічних концертів. Італійська преса вітала її як „найбільшу представницю камерного співу“. Вона одержує запрошення від концертних товариств, зокрема „Санта-Чечілії“ в Римі, Італійського радіо та інших. Її концерти завжди мали блискучу критику фахової преси.

На цей період припадають також виступи нашої співачки в італійських фільмах. Зокрема, вона знімалася з такими італійськими кіноакторами, як Вітторіо де Сіка, Анна Маньяно, Руджеро Руджері тощо. Але це були лише фрагменти в її діяльності, які вона завдячувала насамперед своїй прегарній вроді та артистизму.

По закінченні Другої світової війни Е. Зарицька їде до Апостольської столиці (Ватикану) на запрошення самого Папи Пія XII, де бере участь тут як солістка в першому симфонічному концерті. А в 1946 році вона виїздить до британської столиці, яка пізніше відіграє в її творчому й особистому житті не останню роль. Зарицька співає тут у симфонічному концерті, де виконує досить складні твори Густава Малера, австрійського композитора, з Лондонською симфонічною

оркестрою під керуванням відомого диригента ван Бейнума. Публіка й особливо преса визнали її видатною інтерпретаторкою творів цього композитора. Цей виступ, що мав не абиякий успіх, відкриває співакці шлях до музичних сцен Великобританії. В цьому ж році вона дає ще один концерт в лондонському залі „Вігмор“, де виконує знову твори Г. Малера. Концерт остаточно закріпив за Е. Зарицькою амплуа блискучої інтерпретаторки камерної музики. Крім Малера, вона виконує в концертах також твори Шуберта, Брамса, Шопена і Мусоргського. Ось що писав з цього приводу журнал „Музичні події Лондону“: „Мецо-сопрано Е. Зарицької було дуже сильним. У неї був свій стиль, внутрішнє ставлення до різних відтінків у творчості Шуберта, Брамса, Мусоргського й Шопена. Її здатність знайти для кожної пісні свій спосіб виконання була практично безмежною. Її багатий оксамитовий голос є незвичний навіть за своїм внутрішнім звучанням. ‘Пісні й танці смерті’ Мусоргського, виконані з повною гармонією їх драматичного змісту, були вершиною її виступу“.

Виступи Е. Зарицької в симфонічних концертах проклали їй шлях до ушавленого лондонського театру Ковент-Гарден, де вона вперше виступила в 1948 році. Вона співає Кармен в однойменній опері Жоржа Бізе, Марину в „Борисі Годунові“ Мусоргського, Орфея в опері „Орфей і Еврідіка“ Христофа Вілібальда Глюка та інші. Виступи співачки Євгенії Зарицької проходять з надзвичайним успіхом. Все це відіграло певну роль і для подальшої долі співачки. Невдовзі вона приймає британське підданство і вже звідси їздить з гостинними виступами до багатьох європейських столиць.

З 1948 року Е. Зарицька починає активно виступати на європейських музичних фестивалях, зокрема в Единбурзі (Шотландія), Зальцбурзі (Австрія), Парижі (Франція) та в інших містах і країнах. Наступного року вона співає прем'єру опери Моцарта „Весілля Фігаро“ (22-го січня 1949 року), де виконує партію Керубіно, разом із славною Шварцкопф (Сусанна), в Ковент-Гардені. У 1951 році „Ля Скаля“ здійснює першу в історії свого театру постановку опери „Сказання про невидимий град Кітеж“ Миколи Римського-Корсакова, де Е. Зарицька співає партію Юнака (17-го березня 1951 року).

Через рік вона співає в цьому ж театрі прем'єру опери Альбана Берга „Воцтек“, виконує партію Маргарити.

У 1952 році Е.Зарицька вперше прибуває до Парижу, де розпочинає свої гостинні виступи в Гранд-Опера. Вона співає партію Марини у французькій прем'єрі опери „Борис Годунов“ Мусоргського. Її інтерпретація цієї партії особливо подобалася парижанам. Невдовзі це місто стає новим осідком талановитої співачки, де вона вже залишається до останніх своїх днів. З Парижу Е. Зарицька виїздить на

гостинні виступи до Лондону, де співає в Ковент-Гардені, а також у театрах Відня, Барсельони, Амстердаму, Риму, Женеви, Берліну, Копенгагену, Лісбони та ін. Виступає також в концертах, у тому числі й симфонічних, в різних містах Західної Європи. „Мистецтво Е. Зарицької, — пише французький критик Ж.-Ш.Ремі, — хитається як маятник між двома полюсами: то в ній живе жилка німецька, то жилка слов'янська, але міцний і тісний сплав двох темпераментів зробив з неї співачку надзвичайної кляси“.

Особливо уславилася наша співачка в Парижі виконанням камерних творів Брамса, Шопена й Шуберта. „'Циганські пісні' Брамса дозволили їй передати всі виразні нюанси, в які вона вдихнула свій великий темперамент, — пише музичний критик А.- Л.Гранчі. — 'Пісні й танці смерті' Мусоргського виконані з такою силою, що були хвилюючим випробуванням. Артистка великої кляси, яку б ми хотіли знову й знову слухати, бо ми не знаємо їй рівної, яка б могла зрівнятися з нею в цьому репертуарі“ („Лезар“, Париж).

У 1955—57 роках Е.Зарицька дає в Парижі цикл концертів під назвою „Великі мистці світової інтерпретації“. З приводу цих виступів музичний критик ля Гранже писав: „Я не знаю нікого, хто міг би їй дорівнювати у виконанні такої програми“. На одному з таких концертів співачка виконала, між іншим, романси Нестора Нижанківського і Левка Ревуцького. Крім того, вона бере участь у музичних фестивалях, зокрема в Люцерно, Дубліні, Зальцбурзі, Едінбурзі, Кельні та в інших містах. Часто вона виступає і на сценах оперних театрів. Зокрема у Венеції співає в опері А.Берга „Люлю“, в Міляно бере участь у прем'єрі опери Ігоря Стравінського „Кар'єра гальвєсі“. Композитор, який був присутній на виставі, захопившись голосом Зарицької, зажадав, щоб вона була інтерпретаторкою в його ораторії-опері „Цар Едіп“ на фестивалі творів ХХ століття у Парижі.

Великим її успіхом у Парижі було виконання нею „Пісень мандрівного підмайстра“ Малера під керуванням диригента Карла Шуріхта (1958 р.), що викликало палке захоплення французької преси: „Е. Зарицька виконувала Малера з палкою виразністю...Вона змушена була його співати двічі. Хіба це не свідчення того, що Малер здобув право на громадянство у Франції?, — писав паризький „Французький музичний журнал“.

У 1957—58 роках відбулися останні її гастролі в Ковент-Гардені, що перетворилися в небувалий тріумф: лондонці зачаровані були виконанням Е.Зарицької в улюбленій ними опері „Кармен“ Бізе. Лондонська преса була повна похвал і захоплення.

У кінці 1958 року, після блискучих виступів у Лондоні та в ряді міст Голландії, Е. Зарицька вперше побувала зі своїми концертами на

Американському континенті, куди приїхала на запрошення української громади. Її виступи відбулися в престижних залах Нью Йорку („Тавн-Голл“), Чикаго, Філядельфії, Дітройту та Торонто, де їй постійно акомпанював відомий український піаніст і музиколог, до речі, перший її рецензент ще за львівських часів, маестро Роман Савицький. „Пані Зарицька, — писала газета „Нью Йорк Таймс“, — показала себе захоплюючою артисткою... У високих тонах її голос набирає легкості й прозорості майже такої, як у ліричного сопрано... Цикл Брамса вийшов надзвичайно. Спів Зарицької у ‘Циганських піснях’ — це був зворушливо-хвилюючий вокалізм, який публіка зустріла з великим захопленням“ (27-го жовтня 1958 року).

Але основою цих концертів була, звичайно, українська клясика, зокрема твори Лисенка, Барвінського, Косенка, Н.Нижанківського, М.Колесси, Кудрика та інших. Дуже високу оцінку цих концертів дав у щоденнику „Свобода“ музикознавець д-р Василь Витвицький: „Її гарний, абсолютної інтонаційної точності голос — меццо-сопрано — має справність і легкість кольоратурного сопрано. Її передання творів глибоке, хвилююче... Про Євгенію Зарицьку не вистачить сказати, що її дикція знаменита. У своєму співі вона передає ознаки і дух мови, якою співає...“ (13-го січня 1959 року).

1960-ті роки були позначені для Е. Зарицької її численними тріумфами на сценах Брюсселю (де ля Монне, 1960), Кельну (1961), Відня (1961), Міляно (Ля Скаля, 1963), Неаполя (Сан-Карльо), Парижу (Гранд - Опера“, 1966), Берліну (1966, 1967), Барсельони, Амстердаму та інших міст. Вона співає Марину й Марфу в операх „Борис Годунов“ і „Хованщина“ Мусоргського, Амнеріс і Азучену в „Аїді“ та „Трубадурі“ Верді, Орфея в операх Глюка й Монтеверді, Керубіно в „Весіллі Фігаро“ Моцарта, Маргариту в „Воццеку“ Берга, Гензеля у „Гензель і Гретель“ Енгельберта Гумпердінка, Міньйон у однойменній опері Амброза Тома („Thomas“), Шарльотту у „Вертері“ Жюльє Массне.

Не залишає наша прімадонна й активної концертної діяльності, в тому числі клясиків, і в симфонічних концертах, де широко пропагує твори Малера, Берліоза, Равеля, Брамса, Вольфа, Оффенбаха, Стравінського, Шуберта, Шумана. Її концерти відзначалися непересічною музикальністю, тонким проникненням у зміст виконаного твору. Вона виступала під керівництвом таких уславлених диригентів, як П.Гіндеміт, І.Добровейн, В.Фуртвенглер, Орманді, Бьом, Бульт, де Сабат, Штейнберг, Стравінський та інші).

Але де б не виступала Е.Зарицька, вона пам'ятала, якої матері вона дочка, постійно включаючи до своїх програм українських композиторів та народні пісні. На високому рівні художньої майстер-

ности вона виконувала романси Лисенка, Людкевича, Ревуцького, Н. Нижанківського, Косенка, Вериківського, М. Колесси, Кудрика, численні народні пісні („Ой, під гаєм зелененьким“, „Ой, не ходи, Грицю“, „І снилося з ночі дівчині“, „Чом, чом не прийшов“ та інші).

Востаннє вона зустрілася з широкою українською аудиторією в 1970 році, під час тривалого американського турне (Нью Йорк, Вашингтон, Дітройт, Торонто та інші). До кінця свого життя, не зважаючи на відірваність від Батьківщини, співачка цікавилася культурою свого народу, намагаючись поповнювати свій репертуар новими творами наших композиторів. Пригадую, як під час нашого з нею листування, уже на схилі своєї кар'єри, вона звернулася до мене з проханням надіслати їй дещо з нових українських романсів: „Дуже люблю Косенка як композитора; ось награла недавно його „Колискову“, і Вериківського „Не знав...“ для швейцарського та німецького радіо. Окрім Скорика, я хотіла б мати пісні цих двох композиторів“ (13-го липня 1973 року). А, перебуваючи уже на педагогічній роботі, вона прагнула своїм вихованцям прищепити любов до української музики. Ось рядки з іншого її листа: „Буду Вам дуже вдячна, якщо перешлете мені твори Скорика та інших українських сучасних композиторів, щоб я могла включити їх до викладів про нашу пісню“ (16-го червня 1973 року).

Свій неповторний і чарівний голос залишила нам Е. Зарицька у спадок на своїх численних платівках, записаних на фірмах „Колюмбія“, „Декка“ та інші. Ось як оцінював французький музикознавець К. Ростан одну з її платівок: „Її простий, стриманий, великий і в той же час благородний голос робить її записи на платівці (присвячені великим слов'янським композиторам) справжньою унікальною річчю“.

Серед численних її платівок — одна, присвячена й українській музичній клясиці. Ці коштовні її записи увійдуть до золотого фонду нашої культури. Разом з такими корифеями української вокальної культури, як Семен Гулак-Артемовський, Олександр Мишуга, Модест Менцінський, Іван Рубчак, Соломія Крушельницька, Оксана Петрусенко, Іван Алчевський, Іван Донець, Євгенія Винниченко, Міро Скаля (Мирослав Старицький), Борис Гмиря, Орест Руснак, Євгенія Зарицька вписала прекрасну сторінку в історію нашої культури. Закинута обставинами нашої сумної колоніальної дійсності на чужину, вона внесла українську струю в міжнародну вокальну культуру і разом з тим піднесла рівень і престиж нашої культури своєю багатогранною й подвижницькою діяльністю, гідно пронесла знамено України серед численних народів і культур.

Померла Євгенія Зарицька 5-го жовтня 1979 року в своєму будинку в Реї Мальмезоні, біля Парижу, де й похована.

Звичайно, знаменита співачка заслуговує більшої шани, ніж ця моя скромна стаття. Десь у Франції існує, очевидно, її архів. І шкода буде для української культури, якщо він загине чи потрапить в інші руки. Крім того, за кордоном ще живе чимало людей, які слухали Є. Зарицьку на оперній та концертній сцені. Слід таким людям поділитися також своїми спогадами про мистецтво улюбленої співачки.

*Євгенія Зарицька в час гостинного виступу
в Барсельоні.*

Роман САВИЦЬКИЙ, мол.

ЧУЖІ МУЗИКИ У ЛЬВОВІ

З прилученням Галичини до Австрії в році 1772 відкрилися для Львова, зокрема для його музичного життя, нові, ширші шляхи. Безпосередній зв'язок Львів — Відень мав велике значення, адже ж Відень був тоді музичною столицею світу із такими іменами, як Моцарт, Гайдн і згодом Бетговен. У цій розвідці поглянемо коротко на видатних музик різних національностей, які проживали, діяли або виступали у Львові.

У першій половині XIX століття у Львові та в околиці мешкали і творили такі музики, як наймолодший син В.А.Моцарта, австрійський композитор, піяніст, диригент і педагог, Франц Ксавер Моцарт (1791—1844), та польський скрипаль-віртуоз, диригент і композитор Кароль Ліпінський (1790—1861).

Франц К. Моцарт, відомий теж як „Львівський Моцарт“, прожив у Львові і в околиці (з перервами) майже 30 літ. Він оснував у Львові співоче Товариство Св. Кекилії, заклав у місті основи музичного шкільництва і взагалі керував там музичним життям. До нас дійшли його фортепіянові Варіяції д - моль на тему української народної пісні „У сусіда хата біла“.

На львівському терені син Моцарта співпрацював із віртуозом скрипки К. Ліпінським, який теж диригував оркестрою Львівського театру. Спільними силами великого хору й оркестри, під керівництвом і при співпраці Ліпінського (тренінг солістів) і Моцарта - сина (диригування) виконано „Реквієм“ Вольфганга Амадеуса Моцарта в Соборі Св. Юра (рік 1826).

Варто пригадати, що обидва вони, і „Львівський Моцарт“ і Ліпінський, виступали з концертами і в інших містах України, як і теж у західній Європі; Моцарт звичайно як піяніст, Ліпінський як скрипаль. Майстерність скрипки у Ліпінського сягала того рівня, що критика вважала його чи не єдиним поважним суперником великого Паганіні.

Для нас, проте, цікавіше і не кожному відомо, що, коли поставала збірка народних пісень Галичини, реалізована Вацлавом Залеським

Франц Ліст.

*Франц Ксавер Моцарт
(Лвівський Моцарт).*

*Рідкісне фото з кінця 1920-их років двох модерністів — мадярина
Белі Бартока і українця Антона Рудницького, коли обидва висту-
пали у Львові.*

(майбутній губернатор Галичини) під назвою „Музика до пісень польських і руських галицького люду“ (Львів 1833), Ліпінський гармонізував тоді наші пісні, тобто зладив фортепіяновий дострій до співаних народних мелодій, які надруковано у збірці поруч із фортепіяновою партією Ліпінського. Українські пісні — їх було у збірці 74 — подано українською мовою, тільки транслітеровано латинкою. Це був перший у Західній Україні збірник народних мелодій. Вийшов тоді ж окремих том із великим українським матеріалом, але без гармонізації Ліпінського, який випередив навіть галицько - український пісенний альманах „Русалка Дністровая“ (1837) Маркіяна Шашкевича. Іван Франко у „Нарисі історії українсько-руської літератури“ (1910) писав, що ця збірка Залеського-Ліпінського „мала значний вплив на галицько-руську суспільність.“

Франц Ліст (1811—1886), найвизначніший піяніст та один із найвидатніших композиторів XIX століття, рішив у році 1847-му закінчити свою блискучу кар'єру концертуючого піяніста - віртуоза і присвятити свій час всеціло композиції. Може дехто і не знає, що того ж (1847) року, Ліст мав своє, останнє вже, концертне турне якраз по Україні, виступаючи з великим успіхом передусім у Києві, згодом в Одесі, Житомирі, як і теж у Львові. Музиколог Василь Витвицький писав (1953 р.), що у Львові Ліст виступив з концертом у залі т. зв. Старого театру. (В році 1903-му та сама заля служила місцем святочного концерту в честь прибулого до Львова Миколи Лисенка).

В різні роки XIX століття перед львов'янами виступали теж такі особистості, як польський скрипаль і композитор Генрик Венявський (1835 — 1880), польський піяніст і композитор Ігнаці Падеревський (1860 — 1941), російський піяніст і композитор Антон Рубінштайн (1830 — 1894), ба навіть німецький композитор-велетень Йоганнес Брамс (1833 — 1897), про приїзд якого, на жаль, точніше нічого невідомо.

У Львові працював, а з 1858 року був директором Львівської консерваторії, і там помер Кароль Мікулі (1821 — 1897), румунсько - польський піяніст і педагог, учень Шопена, учитель Дениса Січинського та Василя Барвінського.

Року 1893, а опісля у сезоні 1902/03, із оркестрою Львівської Фільгармонії виступала велика італійська співачка — сопрано Джемма Беллінчіоні, перша виконавчиня ролі Сантуцци в опері „Сільська честь“ П'єтра Масканьї. У цьому одному лише сезоні (1902/03) до Львова приїжджають з виступами польські піяністи Леопольд Годовський, Мечислав Горшовський, Юзеф Гофман, Моріц Розенталь, Ігнац Фрідман та інші.

Рік 1903, видно, позначився особливо на музичній історії Львова,

бо був він незвичайно багатий на виступи великих. В тому ж часі Львів відвідують (крім Миколи Лисенка) визначні німецькі симфоністи Густав Малер (1860 — 1911), майстер монументальних симфоній, та Ріхард Штраус (1864 — 1949), автор переломових опер та симфонічних поем. Обидва вони диригували оркестрою Львівської Фільгармонії. Штраус виступав від січня до березня 1903 року, диригував Симфонією ч. 5 Бетговена і низкою власних творів. Малер диригував у квітні 1903 року, але ані точніших дат, ні назв творів, на жаль, не маю.

Шостого травня 1903 року на генеральній пробі хору „Сокіл“, керівником якого був 24-річний Станислав Людкевич, — був присутній визначний італійський композитор Руджеро Леонкавалльо (1858 — 1919), котрий прибув до Львова на авторські концерти. Авторіві опери „Паяцци“ особливо сподобався твір „Капріччіо“ Людкевича у виконанні хору та оркестри, і Леонкавалльо був радий познайомитися з молодим композитором і висловити своє захоплення.

Пізніше С. Людкевич згадував про цю зустріч з особливою теплою: „Хто зна, якби не відгук Леонкавалльо, — чи став би я писати далі для симфонічної оркестри та й музику взагалі,“ — сказав він якось, теж композиторові, Миколі Колессі. Цікаво що якраз у тому часі Людкевич почав був довголітню працю над кантатою - симфонією „Кавказ“, величезний пізніший успіх якої завдячуємо, хай і частково, італійському майстрові.

Між двома світовими війнами у Львові, вже під Польщею, концертували відомі піяністи, поляки - жиди Артур Рубінштайн, Ігнац Фрідман, Моріц Розенталь, Едуард Штоєрман, голляндець Егон Петрі, чілієць Клявдіо Аррау, француз Роберт Касадесі, та росіяни Еміль Гілельс і Сергій Прокоф'єв; останні два, правдоподібно вже, за советської окупації. До цієї групи належав обдарований львівський піяніст і педагог Леопольд Мюнцер та його вихованці: Ян Горбати, Ф. Портной і інші.

Відвідини Львова композиторами калібру Густава Малера чи Ріхарда Штрауса вже не повторювалися із трьома значними виїмками: в 1930-их роках у Львові виступали Равель і Барток, а пізніше, за советської окупації приїхав, вже згаданий вище, Прокоф'єв.

Під час довшого концертного турне по Європі в 1932 році приїхав до Львова французький композитор Моріс Равель (1875 - 1937), один із найвидатніших представників не лише французької, а й взагалі сучасної європейської музики. Авторський концерт Равеля у Львові відбувся 16-го березня 1932 року в залі Оперного театру із участю симфонічної оркестри того ж театру. До великої програми увійшли

твори: сюїта „Гробниця Куперена“, „Вальс“, „Картини з виставки“ Мусоргського (оркестрація Равеля), Концерт для фортепіано й оркестри, та „Болеро“. „Картини з виставки“ диригував директор оперного театру А. Должицький, всі інші твори виконувались під керуванням автора. Фортепіановий концерт виконала французька піаністка Маргарита Льонг.

Преса високо оцінила композиторську техніку і талант композитора, але поряд із тим висловила кілька критичних зауваг на адресу Равеля - диригента. Недосконалість його диригентської техніки особливо підкреслювалась у зв'язку із виконанням „Болеро“. Справа в тому, що під керуванням автора твір звучав у далеко повільнішому темпі, ніж це було прийнято в інтерпретації багатьох видатних диригентів. (Відомий був тоді гострий спір Равеля із А. Тосканіні, який завзято обстоював швидке темпо „Болеро“).

Історія музики ще не встановила, чи Моцарт, син, Ліст, Малер, чи Р. Штраус мали на львівському терені зв'язки із українськими колами. Зате у випадку Бартока вже знаємо докладно, що він був знайомий із рядом українських музик, як Філярет Колесса, Василь Барвінський, Антін Рудницький та інші. Цей „бог“ модерної музики, Беля Барток (1881—1945), світової слави мадярський композитор і піаніст, приїхав до Львова, щоб взяти особисту участь, як піаніст - соліст, у симфонічному концерті Львівської Фільгармонії 15-го грудня 1936 року. Тоді виконувався, між іншим, Бартока Фортепіановий концерт ч. 2.

Перебуваючи недовго у Львові, Барток вибрав для себе майже виключно українське оточення, живо цікавився українською композиторською музикою. Для нього влаштовано тоді принагідний концерт у Вищому Музичному Інституті ім. Лисенка, з участю піаністів Романа Савицького, Галі Левицької та співачки Одарки Бандрівської, які виконали для визначного гостя твори В. Барвінського, М. Колесси та Л. Ревуцького. Згідно із пізнішим звітом-статтею Василя Барвінського у журналі „Українська Музика“, Барток прислухувався всьому з помітним зацікавленням, а при кінці програми заявив, що почув багато цікавого із українських творів.

Не можна забувати, що Барток був теж всесвітньо відомим етномузикологом, спеціалістом народної музики Мадярщини і сумежних країв. Тому для Бартока особливо цікавими і корисними були зустрічі із Філяретом Колессою — експертом української народної музики із європейським ім'ям. Обидва вони роками обмінювались матеріялами, на підставі яких Барток надрукував на науковій основі між іншим висновок, що українські коломийки мали вплив на формування подібного жанру мадярської, а посередньо,

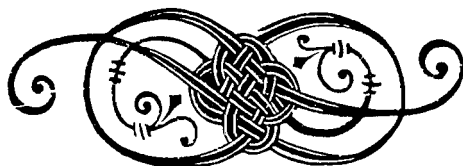
румунської народної музики. До речі, коломийка відбилась і на композиторській творчості самого Бартока. Слід в додатку відмітити, що в своїй дослідницькій роботі Барток покликувався часто на праці не тільки Ф. Колесси, але і С. Людкевича та Климента Квітки.

На кінець варто нехай коротко згадати музик міжнародної слави, головню польського роду, які народилися у Львові, але котрих кар'єри не були тісно зв'язані із Львовом. Між ними : американський імпресаріо Макс Стракош /1834—1892/, піяніст Моріц Розенталь /1862—1946/, польсько- американський композитор Тадеуш Ярецький /1889—1955/, польсько- американський піяніст Мечислав Горшовський (народився в 1892 році), скрипаль Броніслав Гімпель (народився у 1911 році), музиколог Софія Лісса (народилася в 1908 році, вчила деякий час у Львівській консерваторії), диригент і композитор Станіслав Скровачевський (н. 1923), та американський піяніст Еммануїл Екс (н. 1949).

А коли додати до чужинців плеяду українських професійних музик, які діяли у нашому місті, то Львів має всі підстави зайняти значне місце на музичній мапі Європи.

ВАЖЛИВІША ЛІТЕРАТУРА

1. Німецький журнал „Die Musik” (Берлін—Липськ). Річник 1903.
2. Барвінський, Василь. „Беля Барток у Львові”, у журналі *Українська музика* (Стрий—Львів), ч. 5-6, 1937, ст. 71-76.
3. Витвицький, Василь. „Український мизичний Львів”, у зб. *Наш Львів 1252—1952*. Нью Йорк: В-во „Червона Калина”, 1953, ст. 88-97.
4. Лисько, Зиновій. „Музичний Львів”, у вид. *Львів: Літературно-Мистецький Збірник*. Філядельфія: В-во „Київ”, 1954, ст. 143-151.
5. Гасло „Львів” у двадцятитомнику *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, за редакцією Стенлі Сейді. Лондон, 1980.
6. Sawycky, Roman, „Son of Amadeus”, in *The Ukrainian Weekly* (Джерзі Ситі), 13-го, 20-го жовтня 1985 (дві частини).

Е. Н. МАТРОСОВ

ЗА ЗВИЧАЯМИ КРАЮ

(Нарис з українсько-американського життя)

(друкувалося в „Историческій Вѣстник“, 1904 рік)

Хоч вона прибула у Новий Світ, одначе таким шляхом, що устиг вже стати доволі старим.

Зі свого рідного Самбора в Галичині він відправився до Америки з рік тому. Ставши за цей час досить вправним вуглекопом у відомій каменовугільній місцевості стејту Пенсильванії, він з галицького обивателя обернувся у поважного громадянина міста Шамокіну (тут і далі змінюємо невірну назву в оригіналі „Шенектеди“ на вірну — Шамокін. — Ред.), одного з важливих містечок цього царства кам'яного вугілля, наскільки може стати поважаним у цій країні молодий і тверезий робітник з емігрантів. При кінці року Петро Гук післав їй квиток з Гамбургу до Нью Йорку з додатком певної суми грошей, з галицької точки зору, поважної. Вона одразу ж подалася за море, аби придбати хатину, про яку вони так довго мріяли у рідній Галичині. Він не міг особисто вибратися з Шамокіну до Нью Йорку, щоб зустріти її на корабельній пристані, без ризику втратити роботу, і тому післав для цього старого Степана Верзила, церковного сторожа, котрий був дуже радий поїхати до Нью Йорку і назад на чужий рахунок і ще раз подивитися на усе, що відбувається у тій величезній пристані, до котрої причалює така велика кількість кораблів, набитих тисячами усякого люду.

Стояла чудова передвечірня пора ранньої пенсильванійської весни, коли довжелезний чисто американський поїзд, що мчав Марусю Черешню у саму глибину царства „чорного діаманта“, підходив до вельми великої залізничної станції містечка Шамокіну. На станції товклося чимало народу: одні зустрічали, другі проводжали, треті от так собі дивилися, а четверті просто тинялися з кута в кут. Петро Гук, котрий у цей день особливо старанно умився і зодягнувся, повернувшись з роботи, повільно проходжувався уздовж плятформи, нервово підкручуючи свої доволі довгі вуса. У своєму одязі він більше скидався на львівського купця, або американського „формана“, ніж на вугле-

копа. Більшість людей були уроджені американці, які зовсім не помічали, що Петро Гук перебуває у якомусь надзвичайному стані. Побачивши свого колишнього „нареченого“ з вікон вагону, Маруся, що являла з себе гордий тип галицької бльондинки, направилася до дверей і, перше ніж поїзд устиг зупинитися, кинулася йому на шию. Усе це сталося так несподівано, що він ледве устояв на ногах. Він зовсім зніяковів і майже розгубився. За рік часу він устиг вже досить заамериканизуватися і настільки звикнути до тонкого і обережного кокетства американських горожанок, а особливо розкішних покоївок і нянь багатих домів, що щирий, нерозважний порив дівчини, від котрої ще повівало лісами і долинами рідної Галичини, вже не припав йому до вподоби. Дорожки і фаєтони не є у великому вжитку в країні свободи за винятком величезних міст, а тому особи, котрі не мають своїх коней, користаються вагонами електричних залізниць, або подорожують пішки. Тому що вагон підміської електрички проїжджає попри шамокінську станцію що-двадцять хвилин, переважно люди розходяться по домах і гостинницях „на своїх двох“. Думка пройтися містом ще завидна із своєю Марусею, одягненою у старокрайовий одяг, його дещо жахнула. Він зовсім не розумів, що цей розкішний галицький стрій, хоч незвичний для Америки, підкреслював ще більше її природну красу. Старий Степан Верзило, котрий з трудом вибрався з битком набитого вагона декілька хвилин пізніше після того, як його підопічна прорвалася крізь натовп, зразу помітив почуття, які схвилювали Петра, і кинув на нього злобно-саркастичний погляд.

— Що ж ти усе ще працюєш у тій же копальні? — запитала Маруся, як лиш вони відійшли від станції, щоб розпочати розмову.

— Так, усе там же. Робота дуже добра. Заробляю гроші. Усі тут заробляють гроші. Так вже тут водиться.

— Боже мій, як це чудово! — скрикнула Маруся у пориві широкого захоплення, — ти заробляєш великі гроші. Це означає, що ми можемо зараз же й побратися.

— Не зараз, — відповів він багатозначним тоном, заперечливо похитавши головою. — Найперше ми повинні бути певний час заручені. Такий звичай цього краю. Тоді вже ми може й одружимося.

— Може! — з жахом прошепотіла Маруся, скинувши руками. Серце її завмерло і гарне обличчя, хвилину перед тим таке безтурботне і радісне, зразу прийняло якийсь тривожно-загадковий вираз.

— Що ж зробиш? Такий звичай цього краю, — відповів він поблажливо-вибачливим тоном, запалюючи цигарку.

Він знайшов їй місце швачки, добре місце у заможній американській родині. Тому, що галицькі дівчата користуються в Шамокіні надзвичайно доброю репутацією, знайти таке місце не вимагало особ-

ливих труднощів. Вона дуже швидко засвоїла декілька десятків англійських фраз, необхідних для порозуміння з господарями і торговцями, і праця ставала з дня на день все легшою і легшою. Хоч американські робітниці, що мають так небагато спільного з європейськими, часто вільні від усякої роботи після обіду, що починається о шостій і кінчається не пізніше сьомої вечора, і щовечора ходять на проходи або до театру, однак Маруся звичайно проводила свої вечори в американським кріслі-гойдалці на веранді, якою був неодмінно обладнаний кожен американський дім. Це домосідство, у „краю свободи“ зовсім незвичайне, робило її в очах господарів особливо цінним членом родини. Петро спочатку відвідував її вечорами досить часто, а потім вже рідше і рідше. Приймання неодруженою робітницею своїх „друзів“ так званої некрасної статі у домі своїх господарів у цім краю є таким же природним, як і приймання своїх численних „друзів“ доньками родини. Хоч кожна незаміжня американка, незалежно від свого суспільного стану, має загально безліч тих „друзів“ некрасної статі, вона усіх їх зовсім свobodно приймає у своїм домі, не питаючи якогось там дозволу або згоди батьків. Нерідко батьки навіть і незнайомі з усіма тими „друзями“, і знайомляться з тим чи іншим з них, котрий обернувся вже у „постійного друга“, становище, яке вже наближається до становища жениха. Жінки-робітниці нічим не відрізняються у цьому випадку від усіх інших жінок цієї країни, а емігранти з надзвичайною швидкістю засвоюють собі права уроджених американок. Єдина різниця між першими і останніми звичайно полягає у тому, що емігрантки на перших порах не ходять із своїми „друзями“ на прогулянки або до театру щовечора, і відрізняються певним ступенем домосідства, абсолютно невідомого американським дівчатам.

Під час своїх вечірніх відвідин, що ставали чимраз рідшими, Петро Гук звичайно оминав розмови про їх майбутнє шлюбне життя. З цієї небажаної для нього теми він досить зручно переводив розмову на погоду, заробітну платню, церковні сходи, чудеса новоприбулого цирку, цікаві вистави у театрі (він вже достатньо розумів по-англійськи), руське (українське) товариство пам'яті Шевченка і т.п. Коли, однак, їй вдалося зупинити розмову на тому, що коли вони будуть чоловіком і жінкою, то буде то-то і то-то, так би мовити приперти його до стінки, він говорив звичайно з лукавою усмішкою: „Що ж, Марусю, ми заручені до тих пір, поки я любий тобі, а ти мені! Якщо ж я зустріну другу, котра мені більше сподобається, ніж ти, то я тобі про те відверто скажу, а як ти зустрінеш другого, що тобі більше припаде до вподоби, ніж я, то й ти мені відверто про те скажеш!“

— О, ні, Петре, ні! — заперечувала вона своїм співучим голосом, в котрому відчувався щирий смуток, звучали стримувані сльози.

— Такий вже звичай цього краю! — відповідав він опікунчим і де-що урочистим тоном.

Вона не сміла покищо не погоджуватися із звичаями цього краю і почувала себе переможеною.

— А ти, — як би подаючи їй надію, казав він, — ти свою платню зберігай, приховуй. Не розтринькуй на одяг та прикраси. Найкраще складай до банку. За якийсь час розбагатієш. А це ж звичай цієї країни.

Не дивлячись на те, що новоспечений американець „Пітер Гук“ усього лиш більше як рік тому був галицьким міщухом, він переконливо проповідував принципи ощадності своїй „нареченій“, але сам він таким не був. Кожного вечора, за винятком тих, коли він відвідував Марусю, він відправлявся з якоюнебудь американкою у театр або в каварню з морозивом. Морозиво різних сортів є американськими національними ласощами і споживається американцями як улітку, так і взимі в неймовірно великій кількості. Хоч наш „Пітер Гук“ старався наполегливо привчити свою „наречену“ до звичаю цього краю ощаджувати гроші і бути багатю, він, однак, не уважав за потрібне освідомити її, що поруч із наживанням грошей існує тут теж звичай їх витрачати. Дивлячись на неї, як на свою, до деякої міри, власність, — від’ємне і небезпечне почуття, що приносить так багато зла людству, — він, так би мовити, тримав її про запас на всякий випадок, тим більше, що чим довше буде вона у запасі, тим більші будуть її ощадності.

Одного разу він чомусь не з’являвся довше, ніж звичайно. Вона вже й не чекала на нього і майже заснула у своєму кріслі-гойдалці на веранді, як зненацька на низьких зовнішніх сходах почулися повільні важкі кроки.

Вона не встигла зовсім опритомніти, як він стояв вже за її кріслом.

— Петре! — скрикнула вона, немов прокинувшись, — ти так довго не приходив!

— На це є причина, — відповів він багатозначно.

— А що сталося?

— Ну, Марусю, я знайшов дівчину, яка мені більше подобається, ніж ти. Я тепер з нею перебуваю увесь час. Пізніше, можливо, я знову повернуся до тебе.

— Боже мій, треба ж такому лихові статися! — в розпуці, заломивши руки, скрикнула Маруся, скочивши з крісла-гойдалки, спинка якого ударила Петра просто у груди.

— Що ж, Марусю, не стільки світла, що у вікні. І ти можеш знайти собі такого, що буде тебе так само, як і я, любити.

— Боже мій, Боже мій, і навіщо я поїхала до цієї Америки?

Він намагався розрадити її, та вона залишалася невтішною. Він старався звернути її увагу на те, що відбувалося на останніх сходинках шамокінського відділу Товариства імени Шевченка, але вона залишалася байдужою до усього того. Він навіть спробував деклямувати її улюблений вірш:

До тебе, Русе, я іду, і мир і щастя ти несу.

Благословеніє небес на руський край, на народ весь...

Але навіть і це її не торкнуло. Низько схиливши свою гарненьку голівку на груди і схрестивши руки, вона взад і вперед ходила по веранді, мов би зовсім його не помічаючи. Він поцілував її у чоло і пішов.

Тиждень через три він знову з'явився. Вона вже й зовсім його не сподівалася. Сидячи на низьких зовнішніх східцях у полоні чарівної травневої ночі, огорнута ароматом запашного бузка, вона перебувала у стані якогось півзабуття. Їй увижалися поля і ліси, гори і долини рідної Галичини.

— Доброго здоров'я, голубко, я знов прийшов до тебе! — майже прокричав він, хапаючи її за руки і цілуючи в уста.

— Як це так? — з радісним сміхом підхопила вона: — а як же та друга?

— Ми не поладили. Я розстався з нею назавжди. Я знов повернувся до тебе. Лиш тебе я люблю.

— Оце ж тепер ми й повінчаємося? — напівпитальним і напівстверджуючим тоном запитала вона з помітною душевною полегшою.

— Ні ще, Марусю, покищо ні. Так вже тут водиться. Ми повинні цього дотримуватися.

Вона мовчки покорилася.

„Пітер Гук“ знову запропастився. Вона чула, що він вибрався з попереднього мешкання, одного з тих незчисленних у цій країні мешкань, яких по-галицькому не можна назвати інакше як умебльовані кімнати з харчем, і оселився на другім кінці міста в „готелі для вуглекопів“. Потім до неї дійшли чутки, що він поважно хворий. Вона дуже стурбувалася і вирішила його відвідати. У північних і центральних стейтах Америки червень вважається майже найпрекраснішим місяцем року. Літо увійшло вже у свої права, але не почалися ще

справжні виснажливі літні спеки, що характерні тут для липня, серпня і навіть вересня. Особливо прекрасні американські червневі ночі. Нічне повітря, з якого ще не випарилися пахощі травня, у якому збереглося ще досить прохолоди, прикметне своєю надзвичайною прозорістю. Крізь його неописану прозору синь безліч міріад зір тихо споглядають на сонну землю. Усякий звук стократно сильніше відбивається у цій святковій тиші американської червневої ночі і найменший шелест прозвучить десь там у незмірній далечині як тріскіт розриваного полотна.

Стукіт і скрегіт вагону електричної залізниці дуже вражали слух і дратували нерви Марусі Черешні, тим більше, що упродовж свого короткого перебування в Америці, а властиво у містечку Шамокіні, вона майже не виходила з дому. Готель для вуглекопів — „майнерів“ під назвою „Бостон“, що був одним із тих незчисленних нових заведень, які у „країні свободи“ виростають, як гриби по дощі, і нерідко так же швидко зникають, виріс несподівано у найбільш віддаленій околиці Шамокіну, майже за містом. Тому, що Маруся ще дуже слабо розмовляла по-англійськи, їй коштувало чимало зусиль відшукати цей новонароджений готель „Бостон“. Новоприбулі емігранти звичайно беруть із собою у подібних випадках когось із своїх „краян“, або „старокрайових“ людей, що вже устигли достатньо освоїтися з „новим краєм“, його порядками і мовою. Одначе, Маруся, не бажаючи виявити причину і ціль своєї поїздки, пустилася розшукувати новий готель для вуглекопів сама зі своїм власним топографічним і лінгвістичним запасом знання.

У післяобідню пору, цебто після сьомої години вечора, усяке людське єство у „країні свободи“, незалежно від пори року, статі, віку і соціального стану, звичайно зникає з дому. Емігранти цей, так би мовити, звичай краю, засвоюють легко і охоче. Тому, коли Маруся розшукала нарешті цей готель, ані при зовнішніх дверях, ані у вестибюлі, ані навіть у бюрі майже нікого не було. Розгублено стояла вона біля вузьких стрімких сходів, слабо освітлених одним газовим ріжком у стіні, як раптом з напіввідчинених дверей однієї кімнати на другому поверсі донеслися до неї так добре знані і дорогі їй звуки зворушливого твору найбільшого з українських поетів:

Як умру, то поховайте...

Вона непорушно стояла на тому ж місці від потрясення, тоді як серце її билосся швидко-швидко...

Серед степу широкого,

На Вкраїні милій...

Вона рвучко кинулася на сходи і вихром влетіла у його кімнату... Петро стояв перед великим дзеркалом, що висіло на стіні, і старанно

зачісувався: він, очевидно, збирався кудись іти. Інстинктивно обернувшись на стукіт чийхсь кроків, він зустрівся віч-на-віч із своєю старокрайовою „нареченою“. Щоки її пашіли рум'янцем, а оксамитні темногубі очі горіли якимсь дивним вогнем...

— Марусю!

У цім оклику було більше здивування, аніж радості. Він усадив її у велике м'яке крісло-гойдалку, запитливо оглядаючи її з ніг до голови і цілючи в обидві щоки.

— Не в пору гість, гірше татарина! — промовила вона дещо з ідкою іронією, коли він причинив двері своєї кімнати.

— Бог зна, що вигадуєш! — відповів він поважним тоном, підсівши до неї на звичайному кріслі.

— Де вже мені щось на тебе вигадувати! — відповіла вона, і обличчя її, хвилину тому таке розпромінене і радісне, зблідло й прийняло сумний вираз.

— Навпаки я дуже, дуже радий тебе бачити. Дуже добре зробила, що прийшла. Тільки це вже проти американських звичаїв. У цьому краю дівчата не відвідують самотніх мужчин, а навпаки — самотньому мужчині вільно відвідувати дівчину, коли завгодно, і сидіти з нею у її хаті, скільки йому або їм обом схочеться.

— Я чула, що ти дуже хворий, тому й прийшла тебе відвідати. Тут у цій дільниці міста людської душі не видно. Коли б ти не співав, я зовсім не знала би, як тебе знайти.

— А як ти довідалася, що я переїхав сюди, у цей готель?

— Твоя нова коханка мені це сказала! — відрізала Маруся, допитливо дивлячись йому у вічі.

— Ну, я не думаю, що б вона це тобі сказала.

— Я не знаю, про котру ти говориш, — підхопила вона, помітно вдоволена тим, що його „впіймала“.

— Ну, звичайно, про ту чудову дівчину з Нью Йорку.

— Що ж, вона тобі по душі? Любов між вами велика?

— У цім краю ніхто не переймається і не клопочеться душею. Але час ми проводимо дуже весело. Щовечора ми йдемо проїхатися у трамваї по вулицях міста, їмо з нею морозиво, а потім, звичайно, відвідуємо театр.

— А от я ще ніразу не була у театрі, відколи приїхала до цієї Америки.

— Та ж ти ще не розумієш по-англійськи. Куди ж тобі до театру!

— Але ж і ти небагато розумів напочатку!

— То я ж і не ходив!

— Та не тому, що не розумів, що актори на сцені говорять.

— Ну, а чому?

— Хочеш, щоб я тобі сказала чому?

— Скажи, з ласки своєї!

— Тому, що не міг ще волочитися з американськими дівчатами!

По його обличчі пробігла легка, трохи зарозуміла усмішка. Він мовчки встав і підійшов до відчиненого вікна. У його відносно просторій кімнаті світився один лиш газовий ріжок над величезним висячим дзеркалом. Відбиваючись у лискучій поверхні дзеркала, це жовтаве світло на дванадцять свічок було не зовсім приємне для очей. „Пітер Гук“ раптом прикрутив його так, що воно ледве блимало, і в кімнаті запанував таємничий півморок. Петро почав мовчки ходити взад і вперед. Чудова червнева ніч заглядала у відчинене вікно.

— Та ж ти збирався кудись іти! — відновила вона раптом перервану розмову.

— Так, збирався. То що з того? Коли такий дорогий і рідкий гість прийшов, я й думати про те перестав.

— Так ніби й перестав!

— Чому б і ні?

— Перестав думати про свою „чудову“ ньюйоркську коханку.

— Ах, Марусю, я бачу, ти зовсім не розумієш цих американських звичаїв! Вона зовсім мені не коханка, а просто компанія.

— Дуже вже тебе тягне до цієї „компанії“!

— Я й не знав, що у мене така заздрісна наречена.

— Яка я, в дійсності, тобі наречена, коли ти цілими тижнями очей не показуєш!

— А врешті-решт все таки до своєї Марусі прийду.

— Тоді як з другою посваришся і твоя „компанія“ прожене тебе геть!

— Ну, не завжди я й сварюся, а вже що до того, щоб мене якась там „компанія“ проганяла від себе геть, то такого ще не було.

— Не кажи, не кажи, прошу тебе! Чула я дещо про цих американок. Поки гроші у тебе у кишені, ти для неї милий, а як тільки гроші вийшли і нема за що купувати морозиво та цукерки і ходити до театру, так і до побачення.

— Та ти, Марусю, не на жарти роздратована! Хтось тобі, видно, на мене наговорив усякої всячини.

— Ніхто мені про тебе не говорив ні слова. Сама очі маю і бачу. Сама вуха маю і чую.

— Ну небагато ти бачиш і чуєш, сидючи на своєму ганку. Усе це лише твої здогади і підозріння. Ти зробилася недовірком.

— Що ж тут підозрівати! Усе видно, як на долоні. Навіть мала дитина зрозуміла б. І навіщо тільки ти мене привіз у цю Америку?

— Ну, Марусю, та перестань вже сердитися і виговорювати.

Цей привив до згоди і миру звучав щиро і ніжно. В готелі і на вулиці чулися голоси, помічався деякий рух, видно люди поверталися з прогулянок або сходин. Він швидко підійшов до крісла-гойдалки ззаду і, нахиливши його далеко назад, припав до її уст. Коли він знов підніс голову і забрав руки від спинки крісла, воно почало гойдатися з неймовірною швидкістю. Маруся мовчала...

Хтось тихенько постукав у двері. Петро одним стрибком опинився біля порога і ледь відчинив їх.

— Чи у вашій кімнаті перебуває якась жінка? — запитав чоловічий голос по-англійськи досить грізним тоном.

— Так, у мене тут гостя, — відповів Петро так само по-англійськи, з явним відтінком досади у басистому голосі.

— Хіба ви не знаєте, що відвідування самотніх чоловіків самотніми жінками заборонено правилами нашого готелю?

— Це моя наречена.

— Ну, це нам невідомо...

— Але ж я це напевно знаю. І взагалі, хто б вона не була, — це зовсім не ваша справа.

— Такі правила нашого готелю. Самотня жінка, навіть наречена, не повинна заходити до кімнати самотнього чоловіка.

— А йдіть до дідька!

— Ви дозволяєте собі порушувати правила нашого готелю!

— Повторюю: забирайтесь до дідька!

— У такому випадку, потрудіться завтра ж знайти собі інше мешкання.

— Ну, це ми ще побачимо. До всіх чортів!

І „Пітер Гук“ шумно затріснув двері перед носом готельного урядника.

— Чого йому треба? — запитала Маруся, не schoпивши добре змісту розмови.

— А ось має претенсію, що ти самотня жінка прийшла у гості до мене, самотнього чоловіка. Це, ніби, проти правил їхнього готелю.

— Скажіть, на милість Божу, які правила! І яке їм до цього діло?

— Їм до усього діло. Навіть до того, як чоловік спить у своїй постелі: на боці, чи на спині. Такий вже це край.

— А коли ти приходиш до своєї „компанії“, так само за тобою стежать?

— О ні, цілком навпаки! Самотньому чоловікові вільно тут приходити до самотньої жінки. Батьки і родичі, або друзі навіть навмисно залишають їх одних. Дівчина навіть і не питає нікого, а просто сама приводить або запрошує до хати кого захоче. А як самотній чоловік ближче познайомиться з родиною, то він не тільки займає з панною

вітальню на цілий вечір до пізньої ночі, але й гасить світло, задовольняючись притемненим світлом з сіней. Так і забавляються щовечора майже в темноті і ніхто їм не перешкоджає. Такий звичай цієї країни.

— Дивний звичай у цьому краю! — з відтінком деякого замішання заявила Маруся, встаючи з крісла і надіваючи свій новий крислатий американський капелюшок.

Він відпровадив її до електричної залізниці і, посадивши її на одну з передніх лавок, обіцяв відтепер приходити до неї частенько.

На нижньому поверсі руської (української) церкви містечка Шамокіну, у великій залі, стояв надзвичайний шум.

Заля ця, з досить високою стелею і великими вікнами, що пропускали крізь себе масу світла, призначена була для парафіяльної школи. І так само у ній розмішені шість шаф своєї бібліотеки і відбуваються різні мітинги дуже часто світського змісту, такі як щотижневі сходи руської (української) торговельної компанії, щотижневі сходи руського (українського) товариства імени Шевшенка, передвиборчі збори усіх членів шамокінсько-руської (української) колонії, котрі прийняли вже американське громадянство і мають право голосування, і т.д. Шамокінська парафія складається з галичан-уніятів, хоч є у ній деякий відсоток і угро-русо-уніятів (українців-закарпатців), а також потрапляють сюди іноді і православні малороси (українці) з Росії.

Парафіяльні сходи були у самому розпалі. За учительським столом засідав місцевий священик о. Іван Констанкевич (тут і далі поправлено невірне в оригіналі прізвище о. Іван Костюкевич на вірне — Констанкевич. — Ред.), офіційний предсідник сходин. Побіч з ним, за коротким кінцем стола, сидів учитель — він же ж і дяк — Михайло Башинський, неодмінно виконуючий обов'язки секретаря кожного парафіяльного зібрання. На лавках для учнів сиділи щільно місцеві прихожани і прихожанки. Одначе, лавок для усіх учасників сходин, як вони б щільно не сиділи, ніколи не могло вистачити. Тож великий натовп завжди стояв позаду лавок. Найбільш допитливі, найбільш зацікавлені у дебатах, або просто найбільш докучливі, вибігали наперед, сновигаючи між лавками і головним столом, що викликало періодичні протести тих, що сиділи на лавках.

Обговорення різних біжучих справ, як стан парафіяльної каси, перебіг шкільного навчання дітей і т. п., вже закінчилося.

Предсідник, з помітною душевною полегшею, рішучо постукав по столі величезним церковним ключем, що правив йому за предсідницький жезл, і заключним тоном поставив звичне питання: „Чи не має хтось на когось якихнебудь скарг?“ Члени шамокінської колонії

звичайно різними способами уникають американських судів, що характеризувалися і неймовірною дорожнечою і дуже сумнівним правосуддям, і тому в крайніх випадках полягають на громадські суди своєї колонії. Найбільш відповідними для цього і бувають щотижневі парафіяльні сходи. Тому на таких сходинах увійшло у звичай, після вирішення усіх біжучих справ, ставити таке питання. Звичайно відповіддю на нього буває мовчанка, що незаперечно свідчить про те, що члени руської колонії містечка Шамокіну ніяких кривд один-одному не чинять. З тої причини саме проголошення питання поволі обернулося у свого роду формальність, підтримувану головою парафіяльних сходин лише для утримування заведеного порядку.

На цей раз, однак, на здивування усіх, як о. Констанкевича, що мав вже передсмак доброго обіду, так і більшості присутніх, з кількох кінців залі донеслися заяви: „Я маю, я маю!“

Першим виступив Теодозій Талпаш (Ім'я Талпаша подане в оригіналі як Дмитро. Тут поправлене на вірне — Теодозій. — Ред.), гарний брунет великанських розмірів. Єдиний русин — власник корчми в Шамокіні, або ще краще, — єдиний власник такого заведення взагалі у цьому місті, бо у „країні свободи“, а особливо в її невеликих містечках, за національністю власника можна визначити і національність його клієнтів, або, як кажуть американці, його патронів. З великими труднощами вибравшись з лавки, призначеної для школярів, що склали десь так дванадцятку частину його колосальної фігури, він підійшов до передсідницького стола. Його манери, вираз обличчя, а так само і вираз облич усіх членів колонії, не виключаючи передсідника і секретаря, не лишали ніякого сумніву, що оскаржувач належить до найбільш важних членів цієї колонії.

— На кого? — ляконічно спитав голова.

— На Петра Гука.

— Причина?

— Та ось уже півроку, як позичив у мене 15 доларів до найближчої платні і не віддає. Прибіг до мене на самий Новий Рік перед вечором: „Братіку, сватику, у старому краю біда, треба зараз же післати хоч 15 доларів; на милість Божу, позич до першої виплати у нашої копальні!“ — Ну, що ж, думаю, коли у старому краю біда, а 15 доларів і так у мене до 15-го січня у моїй залізній касі пролежать, то чому ж і не дати своєму чоловікові на такий короткий час. До того ж, він чоловік самітний, тверезий, робота у нього добра і постійна, і з певністю віддасть. Та не так воно було! Не прийшов через два тижні, не прийшов через місяць, не прийшов і через два місяці. Як розпитався я у наших людей, то виявилось, що у старому краю у нього тільки й є ще старий батько. Має він чималий кусень доброї землі і мирно собі

живе і хлібець жує. А гроші ці потрібні були Петрові на морозиво та на театри для американської дівчини, за котрою він завжди волочився. Своєї платні не вистачає йому на таке життя, от він і позичає у людей на всі сторони. Ось куди мої гроші пішли!

— А у мене узяв 12 долярів таким самим чином і так само на театри та морозиво для американок! — прогудів Андрій Джміль із задніх рядів.

— А у мене так цілих 20 долярів! — пронизливо заверещала Уляна Жаткович, власниця умебльованих кімнат з харчем, де раніше Петро Гук замешкував, аж поки не переїхав до готелю „Бостон“.

— То що вже тут мовчати! І мене упік на 10 долярів, — дещо трагічним тоном підхопив Симон Жилич, що завідував візничим підприємством у „польському кінці“ Шамокіну.

— Вимантачив і в мене 10 долярів! — теноровою фістолою заявив Яків Ткач, наглядач місцевої фабрики паперу до обгортання.

— І усе це на театри та морозиво для американських дівчат! — обізвалося разом декілька чоловічих голосів з різних кінців залі.

— Так, на театри і морозиво для американок! — немов луна, відгукнулося з тузин чоловічих і жіночих голосів.

— Почекайте, люди добрі, — задеренчав старий Хома Жбан, робітник місцевої шведської майстерні, високо піднявши праву руку і вимахуючи нею у повітрі, — та ж він, здається, свою наречену спровадив сюди зі старого краю!

— А навіщо йому наречена, коли він майже кожного тижня за новою американкою волочиться! — обізвалося одразу декілька голосів.

Отець Іван Констанкевич рішучо заграмав величезним ключем по столі, закликаючи роз'юджене зібрання до порядку. Йому, однак, довелося зачекати з хвилину, поки затих трохи шум голосів.

— Що ви на це усе скажете, пане Гук? — запитав він оскарженого, котрий якийсь ніяково кулився на останній лавці.

— Що скажу? Узяв і віддам! — відповів Петро якимсь рішучим тоном, встаючи із свого місця.

— Коли, коли!? — розляглися голоси.

— Після другого прищестя! — гаркнув хтось із самої середини зібрання.

— За три місяці усе віддам! — відрубав Петро, почервонівши.

— Ніколи він не віддасть, якщо не перестане бігати за американками!

— Зобов'язати його більше не волочитися з ними по театрах і каварнях!

— Ну, цього я зробити не можу, не можу я його зобов'язати не

ходити до театру, бож він, властиво, не мала дитина, — відповів голова сходин.

І не соромно тобі, Петре, — прогремів Талпаш, похитуючися цілим своїм великанським тілом і розводячи руками, — не соромно тобі, питаю, своїх людей грабувати на те, щоб поставити морозиво американці і повести її до театру?

— Кажу вам: віддам вам усім за три місяці! — відгризався Петро Гук, механічно струшуючи пил зі свого ясносірого фільцового капелюха.

— Пане Гук, — тріумфально запитав предсідник сходин, — даєте слово чести розрахуватися зі своїми людьми за три місяці?

— Даю слово чести, — відповів Петро найповажнішим тоном.

Отець Іван Констанкевич проголосив закриття сходин.

Коли кроки натовпу затихли, з темного кута залі, зовсім заслоне-ного шафою з книжками, виринула жіноча постать. То була Маруся Черешня. Церковний сторож Степан Верзило, той, що зустрів її з пароплава і, так би мовити, упровадив у Новий Світ, і відтоді був їй вірним другом і добродієм, пронюхав якимсь тільки йому одному відомим способом, що на Петра будуть на цих сходинах внесені скарги, хотів дати їй можливість усе почути і побачити, не будучи при тому поміченою. Вона була бліда і якомось злякано оглядалася навколо, боячись з кимнебудь тут зустрітися. Поспішно вийшовши із залі, вона майже бігла додому бічними вулицями і безлюдними провулками.

„Пітер Гук“ почував себе зовсім не в своїй тарілці.

Декілька днів був він „притчею во язицех“ у шамокінській колонії. Абсолютно усі русини містечка Шамокіну його посуджували. Лиш місцевий псаломщик і шкільний учитель Михайло Башинський якомось ненароком за нього ніби заступився на одній із звичайних вечірніх зустрічей у корчмі Теодозія Талпаша.

— Люди добрі, — розважно промовив Башинський, не перестаючи дивитися у свою склянку, по вінця наповнену червоним вином, — і за що ви так на нього нападаєте? Що ж такого він, у дійсності, зробив? З американками волочитьсЯ, морозивом їх частує, до театрів водить, коротко кажучи, живе не по своїх спроможностях. Ну скажіть, на милість Божу, хто у цьому краю такого не робить? Такий вже звичай цього краю. Хіба краще було б, якби Петро пиячив, з різними волоцюгами впивався та брав участь у різних бійках? Уся вина його у тому, що він дуже швидко заамериканізувався. Він занадто мало русин і занадто багато американець.

— І то правда! — дружньо підхопили декілька голосів разом.

Однаке це слово, зненацька кинене на його захист, зовсім не

змінити справи. Цього літа роботи в копальнях навколо Шамокіну дуже підупали, а це означає, що заробітки вуглекопів набагато зменшилися. Про те, щоб прихопити у когось зі своїх русинів пару доларів, Петро вже й думати не міг. Тому відвідування каварень та ходження до театрів прийшлося йому помалу скорочувати, а незабаром і зовсім припинити. З припиненням цього усі його „компанії“ миттю його покинули. Нарешті він прийшов до висновку, що найкраще для нього буде одружитися з Марусею, яка вже напевно встигла дещо заощадити від часу свого прибуття до Америки.

Коли одного тихого серпневого вечора він підійшов до будинку пана Говарда, де його наречена була домашньою швачкою, він вже не застав її на звичному місці — на кріслі-гойдалці на веранді. Ані у хаті, ані у дворі нікого не було. Стара негритьянка, сусідська служниця, повідомила його, що „Місс Мері“ перепровадилася на вулицю Франкліна число 176. Це йому здалося трохи дивним і він подався на подану адресу. Увесь бльок складався з маленьких дерев'яних хаток, що їх винаймало бідніше населення містечка, і він не міг зрозуміти, чому було потрібно Марусі з розкішної садиби „містера Говарда“ переїхати у цю дільницю. На одному з маленьких ганочків у кінці вулиці на низькій гойдалці сиділа Маруся, вишиваючи на куснику полотна. Вона не зауважила, як він наблизився. Коли ж він її покликав, вона подивилася на нього з певним здивуванням.

— Ну, як же ти маєшся? — запитав він неймовірно приятельським тоном.

— Якнайкраще, дякувати Богові! — відповіла вона з ноткою гіркої іронії у мелодійному голосі, що шпигнуло його у самісіньке серце.

— Що чувати із старого краю? — знову запитав він, виминаючи розмову про мету своїх відвідин.

— Усе в порядку, хвала Богові. Мої рідні хочуть, щоб я поверталася додому, але вже запізно.

Він не зовсім зрозумів змісту останнього речення і зауважив: „Це було запізно вже тоді, як ти сіла на океанський пароплав“.

— О, ні! — заперечила вона з якоюсь таємничою усмішкою, — не тоді, не тоді: якраз тепер запізно.

— Чому якраз тепер? — запитав він, до краю зніяковілий.

— Хіба ж не запізно вже думати дівчині про поворот до старого краю, коли вона вийшла заміж тут, у новому краю? — І вона з лукавою і рівночасно сумною усмішкою поглянула на нього.

Петра просто ошелешило.

— Вийшла заміж? — скрикнув він і підскочив на одному місці,

— Що ж тут дивного? Та ж майже усі дівчата виходять заміж, —

ніби виправдуючись зауважила вона, тоді як лукава усмішка не зникла з її обличчя.

— Марусю, — скрикнув він з докором і дещо трагічно, — ти поповнила гріх!

— Що ж, такий звичай цього краю! Тут молодий парубок і молода дівчина не сидять зарученими по довгих місяцях, а одразу побираються, нікого не питаючи. От і ми ніколи не були зарученими, а відразу узяли та й повінчалися. Навіть мої господарі Говарди нічого не знали.

— А я ж кохав тебе, Марусю! — з непідробленим відчаєм принишклим голосом промовив Петро Гук.

— Та це невелика біда! Ще сьогодні знайдеш собі другу любов, або, у гіршому випадку, „компанію“. Це ж такий звичай цього краю.

Він не знайшов одразу на це відповіді.

— Ну, вибачай. Я повинна їти варити вечерю своєму чоловікові, — сказала вона, встаючи з гойдалки і збираючи розкидані шматки полотна.

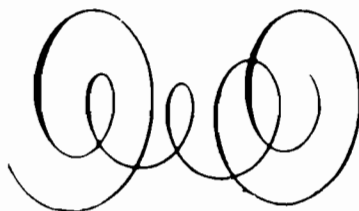
— Скажи ж, на милість Божу, як це усе сталося! — вже аж закричав Петро Гук, неначе зі страху, що вона відійде назавжди і забере із собою таємницю того, що відбулося.

— Та як сталося? Дуже просто сталося. Ти так довго не з'являвся. Він прийшов раз, другий, третій. І ми побралися. Я й сама не помітила, як опинилася замужем. Усе це так, як у сні відбулося. Ми взагалі не були заручені, ми відразу повінчалися. Так тут у цьому краю водиться.

І вона увійшла у хату, привітно кивнувши йому головою і чемно сказавши: „Прощай!“

Він тихо поволікся до себе. У голові у нього мутніло, на серці лежав камінь, у душі було порожньо, дуже порожньо. Такі ж порожні були й кишені. І здавалося йому в ці хвилини, що саме його існування і навіть цей „вільний край“ з усіма своїми „звичаями“ були не що інше, як звичайнісінькі собі ілюзії.

(Переклад з російської Тамари Сидоряк)

Пилип ДЕМУС

ПІЗНАЙМО ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ (Літо 1994 року)

Того року я і моя дружина зробили постанову оглянути південну Україну: міста, найбільше зрусіфіковані вздовж побережжя Дніпра, пристань Одесу та півострів Крим. Метою нашої подорожі було пізнати людей з різних суспільних прошарків і різного віку, їх погляди на суспільно-політичні питання, а також відношення тих теренів до своєї держави. Нав'язували контакти з „Просвітою“, Товариством Української Мови (ТУМ) та з багатьма принагідними людьми. Крім цього ми вважали своїм обов'язком нести тим інституціям моральну і матеріальну допомогу.

Ми використовували всі види транспорту, включно з власними ногами. Ми зв'язалися з німецькою повітряною лінією „Люфт Ганзою“, хоч бажали летіти українською авіолінією. Вона, на жаль, летіла тоді тільки раз на тиждень, а ми хотіли бути присутніми на святкуваннях Державности в Києві, які припадали того року на четвер. Зате у Франкфурті, в Німеччині, чекав на нас український інтернаціональний літак — вигідний, обслуга чемна, харч добірний, українська мова, ясна, дзвінка й милозвучна. Все це впливало на нас позитивно, щоб із соняшним настроєм відвідати нашу батьківщину.

Київський Бориспіль цілком відновлений за фінансовою допомогою Ірляндії. Тут вже можна погасити спрагу в модерній ірландській барі. В Києві ми здалека побачили водія, який був готовий завезти нас до каюти пароплава, де ми влаштувалися вже на ніч, а за два дні пароплав мав вирушити в сторону Канева.

Ми відсвяткували 24-го серпня Третю річницю самостійности України разом з Києвом. Президент Леонід Кучма поклав вінок у стіп пам'ятника Кобзареві і повернувся на святкове засідання Верховної Ради. Тут Мороз, голова Парляменту, мав виклад про ситуацію в Україні та про майбутню співпрацю між Парляментом і Екзекутивою. Того вечора ми вже відчалили в напрямі Канева. Враження від Канева незабутні. Тут ми довідалися про Могили Шевченка і про Канів багато. Та про це багато і написано. Тому не

буду над цим зупинятися, хоч раджу прочитати відносні книжки. Шевченкіяна — у нас пребагата, зібрання видань про Шевченка легко можна знайти і тут, і в Україні, де щойно тепер розпочалося і продовжується справжнє Шевченкознавство, не спотворене „марксо-ленінською“ партійщиною.

Відвідали ми також і куратора музею П.Іщенка в його домі. Там ми побачили цілу збірку речей, що їх куратор, знайшов поблизу Трипілля. Він подарував нам три речі з тієї збірки трипільських зразків. Бувши в Бритійському музеї в Лондоні, ми бачили посуд із трипільськими узорами з поясненням: знайдено в Україні 3500 років до народження Христа.

Недалеко могили Шевченка є місце в ліску, де спалив себе молодий українець Олекса Гіркий із села Богородчани у протест проти комуністичної влади в Україні. На жаль, немає на тому місці жодного знаку чи то хреста, чи пропам'ятної таблиці, загорожі чи напису.

Ми в Дніпропетровську-Січеславі. Колишній Катеринослав — це велике індустріальне місто. На пошті видно було багато людей, що чекали на виклик телефону закордон. На вулиці бачили військових і поліцистів з тризубами на шапках. Музей у Січеславі цікавий з багатьма знахідками з кам'яної доби археолога Мозалевського та виставкою порцеляни. Все це позначено українською мовою. Тут також є зразки скитської доби, козацький відділ, половецькі мечі та панцери. В поясненнях провідників по музеї раз-у-раз згадується ім'я цариці Катерини Другої; вона, мовляв, плянувала збудувати столицю „Малоросії“ на лівому березі Дніпра, де тепер Січеслав. Потім, через багнища, перенесено будову на правий берег Дніпра, але столицею України був і залишився таки Київ.

Січеслав-Дніпропетровське нараховує півтора мільйона населення. Це наскрізь промислове місто. Численні заводи, які зуживають багато води, спричиняють кризу на воду. Якраз під час нашого перебування на пароплаві, місто впродовж трьох днів не мало води. Це одне з найбільш забруднених міст України. Пересічний вік мешканця цього міста — 60 років. Місто має великі екологічні й гігієнічні проблеми.

На пароплаві в Січеславі відвідала нас Тетяна Федоряка, секретарка „Просвіти“. Головою „Просвіти“ тут є Володимир Заремба. Готувалися вони до конференції на 18-те вересня 1994 року в справі статусу української мови. Їх апель: українська мова є мовою і державною, і офіційною. „Просвіта“ також веде лекції з історії України у військових частинах. Посібниками до цих лекцій служать книжки, що надходять з діаспори, головню — від Товариства Української Мови з Чикаго. У місті є 100 шкіл. Тепер інтенсивно набирали до україномов-

ної першої кляси. У Новомосковську, місті Дніпропетровської області, сумної пам'яті голова Міського відділу народної освіти сказав, що „української школи не буде ніколи“. Він, очевидно, дуже помилився. Є у Дніпропетровському і Союз Українок, головою якого є Алена Пашко, а заступницею — Орина Сокульська. Алена Пашко координує роботу в п'яти — шести областях. Союзянки примістилися в будинку Руху, бо ще не мають власного приміщення. Згадана Тетяна Федоряка належить до тієї групи, яка провадила в екскурсію і на відпочинок 800 дітей з Дніпропетровського і сусідніх міст у Галичину в 1992 році.

Коротко перед відпливом пароплава прийшли Іван Шулик, член центрального проводу Руху і голова Руху в Дніпропетровську, та Борис Ковтонюк, видавець газети залізничників „Придніпровська магістраля“ та журналу „Бористен“. Це була зустріч і прощання одночасно. Вони вписали свої адреси у мій нотатник і привітали нас патріотичним „Слава Україні!“ Тим часом наш пароплав загудів, і ми рушили далі в напрямі Нової Каховки і Херсону. На пароплаві, в барі ми замовили пиво — 150,000 купонів за півлітра, а два музиканти розважали нас співом і грою на струнних інструментах. Харчування за час нашої подорожі (16 днів) було добре. Пароплавна кухня намагалася задовольнити пасажирів різноманітністю українських страв.

Мальовничі краєвиди мінялися по лівому і правому боці Дніпра. Східне побережжя — плоске і легкодоступне до води, зате західний берег стрімкий, проте, його мешканці зуміли поробити собі доступ до ріки і причалу численних човнів. Воді українського Славута легко несли наш пароплав, як колись легко мчали чайки чубатих слов'ян, чи то козаків, чи воїв Святослава Завойовника, князя, який також носив чуба-оселедця.

Наш Дніпро, наш Славута, наш Бористен! — це надзвичайно величне почуття, якого тут описати не в силі. Один наш співмандрівник, німець Георг Шмід, сказав: „Знаєте, Непт Демус, тут наче Швейцарія“. А депутат до Верховної ради Георг Мозер, українець німецького походження, докинув: „А так, наша Україна гарна“. Дружина Георга Мозера походить з козацького роду Кривоносів.

У Новій Каховці, місті на 85,000 населення, влаштували для нас у міському театрі концерт, де виступали переважно шкільні діти. Прегарні українські діти в народних строях виводили різні танці, а деякі з бандурами співали українських пісень. Після концерту приступили до нас хлопчик і дівчинка, обоє по 9 років, щоб ми їм зробили знімок. Дівчинка написала в мій нотатник свою адресу по-українському, щоб їй вислати знімок, а хлопчик теж мав уже написану свою адресу, але по-російському. Дівчинка йому звернула увагу, що його

адреса по-російському. Виявилося, що хлопець білорус, але обоє ходять до української школи.

У Херсоні пристань збудована нещодавно і відкрита для вжитку. Будинок пристані збудований на зразок подібних будівель колись у під'яремній Україні, — ніби новий, але старий його вигляд... Пішли ми до крамниць у місті. Продавчині нарікають на малі заробітки, на брак товару. Багато незадоволення з економічних труднощів. Дехто старається скинути вину на ... незалежність. У місцевій книгарні кілька людей купували книжки. Ми зупинилися при українському відділі. Продавчиня просила нас зайти до її приватного дому, поблизу книгарні. Її чоловік — портовий механік на судні. Дім однородинний, мурований, чистий і світить добробутом. Українська їхня мова чиста і гарна. Вони мають одну доньку в школі. Гроші для них не проблема. Портовий механік провів нас до пароплава і подарував великого кавуна на добру згадку.

В Херсонській пристані ми бачили багато людей, що ловлять рибу. Херсон має великий т.зв.Центральний ринок. У широкі відчинені брами люди входять і виходять безперестанно. Входимо й ми. Заля величезна. Довкруги на стінах розвішано повно різного м'ясива, але людей зацікавлених м'ясом було обмаль, бо м'ясо дуже дороге. Ціни на все астрономічні.

Зупинаємось при будинку із жовтою таблицею, на якій напис з тризубом: Прокуратура України Херсонської області. Хотіли зайти до кімнати Прокуратури, але урядові години вже скінчилися, тож не зайшли. Мова в Прокуратурі українська.

В кіоску на вулиці можна купити чимало часописів: „Молодь України“, „Демократична Україна“, „Шлях перемоги“ та інші. У книгарні бачили портрети Шевченка, Максимовича та інших українських визначних людей. Радіо говорило українською мовою.

Ми в Одесі. Соняшний, теплий день. Сонце слало яскравий килим світла на хвилі Чорного моря. Спадають на думку козацькі чайки, коли то вони зі сходом сонця впливали у море „братів визволяти — слави здобувати“...Одеса — це третє по величині місто України, після Києва і Харкова. Лежить вона на північному березі Чорного моря, що є південною границею України. Це головна пристань, її будували італійці за Катерини Другої. На наше щастя, Одеса ніколи не проявила чистого русизму, а стала радше, на подобу вільного міста Гданська чи Трієсту, інтернаціонального пристанню. Український елемент завжди був тут слабкий, якщо вірити брехливій русифікаторській статистиці. Але ми є тут і сьогодні тут наявні. Пристань в Одесі для заморських кораблів вповні відновлена і модерна. Площа довкруги викладена майстерно плитками і справляє приємне враження.

Одеса святкувала 200-ліття свого існування саме в час нашого перебування там. З тієї нагоди управа театру запросила нас на одну частину святкувань — на концерт французьких хлопців у цьому прекрасному одеському оперному театрі. Заля була заповнена вбільшості шкільною молоддю. На сцені ми побачили 30 хлопців, одягнених по-монашому в білому, з хрестами на грудях. Співали вони гарно релігійні пісні латинською мовою. У другій частині концерту вони, перебрані в хлоп'ячі убрання, співали популярні пісні, навіть одну чеську і японську. На кінець заповіли, що буде несподіванка. І справді, на сцену вийшли хлопці вже в українських народних строях, а перед ними наші дівчата, всі у вінках і з бандурами. Вони заспівали „Розпрягайте, хлопці, коні“ та „Сусідко“. Ціла сцена співала разом з французькими хлопцями. Заля нагородила їх гучними оплесками. Співали і наддатки. Ми не почули ані однієї російської пісні. З дива не можна вийти: у начебто наскрізь зросійщеній Одесі, ми почули українську пісню й бандуру та подивлялися повну сцену українських народних строїв, а заля гуділа гучним „браво“.

Цей день був для нас повний радости. Урочисту сцену на святкування 200-ліття Одеси будували наші люди-фахівці з Івано-Франківського на майдані Одеської пристані. Майстри нам пояснювали, що таких підприємств, що займаються будівництвом подібних сцен, є тільки два в Західній Європі, Івано-Франківське — одне з них. Якраз на той час заякорив у Одесі новий військовий корабель „Сагайдачний“. Перед відпливом військова оркестра на палубі заграла „Гей, не дивуйтесь, добрії люди“. Численні глядачі подивлялися наш корабель. Віддаляючись від бар'єру, майорів щораз далі проти обрію синьо-жовтий прапор на кораблі.

На нашому пороплаві в Одесі відвідав нас голова „Просвіти“ на Одесу, професор біології Одеського університету, Федір Норійчук з донькою. Ми провели разом з його родиною цілий день у його домі. З рамени „Просвіти“ він провадить телевізійні години. В Одесі є Асоціація Національної Культури, культурно-освітнє об'єднання Одеської області. Головою цього об'єднання є азербайджанець, а заступником Юрій Норійчук. Одеська „Просвіта“ міститься в адміністративному будинку Міської ради Одеси. Ми були в тій домівці, де на стінах розвішані портрети наших князів і гетьманів. Норійчук провадить телевізійні програми для українців під назвою „Лелека“. Ми слухали відео його передач. Це наскрізь позитивні і патріотичні, загально-освітні виклади для українців Одеси й області, психіку й ментальність яких знають ті провідники, що народилися і зросли серед одеситів. Криза економічна дошкуляє і тут. Важко собі уявити, як ті люди серед тих нестач мають охоту й енергію займатися суспільною пра-

цею, яка є, звичайно, альтруїстичного характеру. Ми їх подивляємо і ми горді з них!

В Одесі є славний археологічний музей з багатими експонатами Трипільської доби.

Тихого вересневого ранку ми причалили до берегів Криму, до пристані Евпаторії. Тому що Крим став у центрі уваги не тільки України, а й усього світу, я зупинюся детальніше на ньому.

Рельєф Криму на півночі — плоскорівня, на півдні — гористий, багато рослин. Відвідавши Крим, мені стало ясно, чому стільки народів перекотилося через цей півострів. Адже це краса його природи, лагідне підсоння, географічне положення — торговельне і мілітарне значення стали цією причиною. Тому постав тут Севастополь-твердиня, що мала бути гарантом панування над півостровом. Історія нам каже, що тут чергувалися кімерійці, скити, греки, гунни, Візантія, Венеція, татари й турки. „Останнім віком“ поцікавилася Кримом і Москва.

Клімат теплий. На південному побережжі навіть субтропічний. Тому Крим має 150 санаторій, будинків відпочинку на 35,000 місць. Евпаторія — це місцевість, де є лічнічі джерела (живець), тут є й грязьові місця, купелі, де лікують ревматичні хвороби, біль м'язів і артрит. Крим дає надвишку залізної руди, металю і є місцем сільсько-господарських культур: вин, риби, овочевих консервів. Крим — центр туристики і відпочинку. В Евпаторії також лікують туберкульозу костей. Тут, у Криму, в свій час лікувалася Леся Українка. До мечеті в Евпаторії можна заходити, не скидаючи взуття (залишки атеїзму в советах), що практикується в Арабії, Туреччині, чи інших мусульманських країнах, та в мечетях скрізь по світі. До Евпаторії приїхали двоє осіб до нас із Симферополя: Ала Петрова та Олександр Польченко, обоє активні в Товаристві Української Мови та в „Просвіті“ в Симферополі. Цікаві були наші розмови.

До Симферополя (85 км) ми поїхали так званою „електричкою“. Льокомотива „електрички“ рушає і стає з особливим скреготом, а її внутрішній комфорт і зовнішній вигляд вказують на те, що вона вже давно своє відслужила. Проте цей старушок зовсім не думає виходити на пенсію. На кожній станції народ висідає і всідає, — тож певним важливим комунікаційним середником є ця „електричка“ в тому терені. До Ялти цей поїзд не доходить, бо Ялта на другому боці Кримських гір, на південнім побережжі. Туди йдуть інші поїзди.

Наші добродії Мартиненки, в домі яких ми зупинилися, були приємні й гостинні. Наступного дня було перше вересня — відкриття шкіл Криму. У Симферополі, столиці півострова, день першого вересня є шкільним святом, і це стало нагодою, щоб нас заангажу-

вати у відкритті шкільного року. У найбільшій школі в Симферополі на майдані зібралося близько дві тисячі учнів із китицями квітів для вчителів. Свято відкрили ми коротким словом і з привітом від української діаспори в Чикаго. Кримським українцям у їх боротьбі за українські школи було дуже важливе те, що українці з далекого Чикаго прибули до Криму, де їх перед тим ще не було, а до того ще й те, що це було перше вересня. Іншими словами: ми нараз стали „амбасадорами дня“. Наші активісти ТУМу були безмежно раді тому, що серед відомої нам ворожої ситуації на Криму до всього, що українське, ми з діаспори про наших кримських братів пам'ятаємо і їм несемо моральну і матеріальну допомогу. Ми відвідали всі українські класи в чотирьох школах Симферополя. В кожній класі ми вітали дітей і батьків, які привели дітей до першої класи. Нам дарували багато китиць квітів. Діти також співали і декламували. При відкритті святкувань оркестра заграла „Ще не вмерла Україна“, а окремо для гостей з діаспори — українську пісню. При розмові з учительками українських клас деякі з них сказали, що вони росіянки. Це також цікаве явище.

Ми ще відвідали технічну школу в Севастополі, управа якої з директором на чолі приготувала для нас у канцелярії напої і щось перекусити. Директор і його заступниця, хоч не українці, говорили українською мовою. На пам'ятку директор школи подарував нам „Собор“ Олеся Гончара. А заступниця директора подарувала нам на добру згадку оберемок українських букварів. (Може ліпше, щоб українських книжок людям з діаспори не дарували. Книги потрібні там!). Пан Мартиненко возив нас до всіх чотирьох шкіл своїм авто, і в час нашої неприсутності хтось, чи не навмисне, сильно загнув авто і верх порисував гострим залізом. Виявилось, що той „хтось“ — це один з кримських українофобів, які не хочуть навіть чути українського слова в Криму.

Коли стемніло, зібралися матері дітей на вечері в домі Мартиненків, і ми всі у дружній розмові провели присмно час. Показували відео, де їх діти виступали на сцені: відео приготували присутні між нами артисти Ала і Олесь Польченки. Це була театральна сценка для дітей, що її написала Леся Храплива-Щур. Одна з присутніх провадить радіо-програму для українських дітей і ми мали з нею розмову для радіо.

Крим терпить на брак води. Користування водою є сильно обмежене. Ось ми, будучи там, могли вживати воду одного дня дві години, а другого дня замикали воду на цілий день. Північна частина Криму, три четверти цілої території, — це степова смуга, яку наводнюють Дніпрові води. Без української води Крим не може існувати.

Діти зі своїми учителями однієї українськомовної класи з однієї із шкіль м. Симферополя, Крим, Україна.

Прощаючись з Кримом, ми почували себе безмежно щасливими, що хоч раз у нашому житті мали змогу відвідати Крим і наших людей на ньому, які борються за елементарні права українського слова у своїй власній державі.

У поворотній дорозі до Києва наш корабель причалував знову до тих самих міст. Це нам дало можливість ще раз докладніше оглянути цікаві об'єкти в даних місцевостях. Хортицю ми постановили відвідати вдруге. Її назва походить від бога сонця Хорса. Цей острів простягається 12 кілометрів вдовж і два кілометри вишир. Острів заріс хащами, рідким лісом, а трава зісохла цього року, бо літо було сухе й гаряче. Термометр під поверхню землі показував 40 градусів Цельсія. Посередині острова є висока могила з хрестом на вершку: біля могили розміщено музей. Цей музей був для нас найцікавішим, бо в ньому ми побачили зразки козацької історії. Тут є шаблі, пістолі, гармати, бунчуки, пірначі, портрети, човни, козацький дуб, знайдений у Дніпрі, козацька символіка, пояси, прерізні люльки — так звані „носогрійки“. Тут є також половецькі панцери і шоломи. Козаки виробляли скло, займалися гончарством. Музей існує від 1983 року. Тут стоїть модель козацької церкви св.Покрови. На подвір'ї музею лежать матеріяли на будову Січової церкви, такої, яка колись стояла на Січі. Плян уже затверджений. У музеї ми бачили три особливі панорами, автором яких є артист-маляр Овечкин.

Одна панорама зображує боротьбу князя Святослава з печенігами. Святослав на коні виглядає молодо (мав тоді 28 років), з чубом на голові, із синіми очима, пушистими бровами і вусом, у білому убранні, на вусі сережка з перлами і рубіном. Цей опис Святослава на панoramі вповні відповідає характеристиці Святослава, що її подає Лев Діакон, грецький історик, який знав Святослава особисто. Подиву гідна друга панорама, що представляє козацький суд на Січі, де козаки карають публічно батогами свого побратима за якусь провину. Ця тілесна кара не була страшною для козака, зате особливою карою для нього був сором перед товариством, бо козак завжди мав бути чесним перед самим собою і супроти кожного члена січового збору. Третя панорама — це сцена жорстоких налетів на міста нашої Батьківщини і їх жахливе знищення у Другій світовій війні.

Вернувшись до Києва саме в неділю, ми мали можливість оглянути цілий ряд церков. Були ми у Володимирському Соборі, який зробив на нас велике враження. Подивлялися його вже від входових дверей. Таких дверей не доводилося бачити в найбільших катедрах західного світу. Всередині в Соборі є гробниця св.Варвари, чудову Оранту малював відомий артист-маляр Віктор Васнецов. Стіни всередині Собору розповідають глядачеві історію церкви, а персонажі

святих на стінах, як Борис і Гліб та інші князі, є творами найкращих майстрів образотворчого мистецтва. На подвір'ї собору було багато людей, було враження, що хтось визначний мав приїхати. І дійсно, заїхала лімузина, а з неї висів Патріярх Володимир, митрополит Філарет і ще троє особистостей з вищої ієрархії. Співав хор, а звуки його молитовно розливалися по всьому Соборі. Серед людей було багато молодих, які, виходячи з церкви, оберталися і клали на груди знак хреста, робили поклін і відходили. Володимирський Собор є осідком Православного Київського Патріярхату. Десятинна церква стояла в Києві до 1928 року. Її висадили в повітря большевики. Бачили тільки сліди її фундаменту. Були ми також на місці, де стояв Михайлівський Собор і монастир, збудований 1094 року, збудований комуністами на початку 1930-их років, з „благословення“ теж Кагановича. Збурили вони теж Василівський Собор та багато інших святих храмів Києва. Михайлівський Собор являв собою центр чисто української культури, тоді як Софіївський Собор був під впливом грецьких митрополитів. Комуністи носилися з плянами збудувати таку святу Софію і зробити на її місці майдан на взір Красної площі в Москві для всяких комуністичних святкувань. Однак, начебто, завдяки втручання французького уряду, який, шанував пам'ять їхньої королеви Анни, Київської князівни, дочки Ярослава Мудрого, що збудував цей Собор, — Сталін занехав цей розбійницький плян. Церкву Миколи Доброго також знищено. Залишилася тільки дзвіниця, яку зайняли тепер греко-католики, бо власного приміщення вони ще не мають. На Десятинній вулиці стоїть гарна будівля Англійського посольства, а зразу далі — стара будівля, відгороджена з написом: Тут буде будова Англійського консуляту.

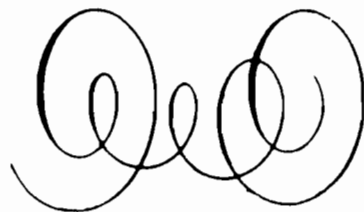
У Києві, на вечері у Плахотнюків, лікаря, колишнього дисидента, ми познайомилися з д-р Лідєю Гук, санітарною лікаркою, головою РУХу, членкою „Просвіти“ у Скадовському над Чорним морем. Головою „Просвіти“ там є Олександр Бухтій. Ліда Гук перебуває тепер під слідством за те, що вона начебто, нанесла моральної шкоди підприємству, бо боролася насправді проти вживання шкідливих хемікалій при вирощуванні риби над Чорним морем... Тут почули ми і про інших підсудних, суджених зовсім безпідставно. Цікаві розмови ми мали з Віктором Кас'яном, робітником слюсарем і філософом.

На Майдані Незалежності ми були учасниками святкувань чемпіонів українського спорту. Вершинним ентузіазмом України, а Києва зокрема, була перемога Київського „Динамо“ над московським „Спартаком“. Ще довго поза північ було чути голоси і вигуки радості народних мас, що зібралися на Майдані Незалежності. Вигра українського „Динамо“ — це лякмусова реакція українського патріотизму, що спонтанно зареагувала на український футбольний чемпіонат.

У Києві ми мали ще нагоду розмовляти з різними людьми і по-знайомитися з їхніми думками. Серед них був Сергій Сівко, україн-нець, син військового старшини, тренер хлопців у грі „Рагбі“. Його дружина вчителька також українка. Сергій Сівко був у Лемонт біля Чикаго із своєю „Рагбі“ групою, яка змагалася з американськими дружинами. Тоді ми з ним познайомилися. Він має трьох синів, які вчать в українській школі. Тепер ми були в нього на обіді і познайо-милися з ними усіма. Цікавою була зустріч з Марією Ольховською з Харкова. Вона — перекладач англійської та французької мов, і при-хильниця Вячеслава Чорновола. У розмові виявляла неспокій з приводу сьогодення складу Парляменту.

Підсумовуючи на кінець все, хочу сказати, що сповнили свій обо-в'язок супроти Чикагського ТУМу, бачили людей-представників ТУМ-у, „Просвіти“; нав'язали нові контакти з людьми, яких нам по-рекомендовано, знайшли адреси нових, невідомих нам доти акти-вістів, відвідали українські класи в школах Симферополя, пізнали краще батьків дітей на Криму; бачили частину південної України в її додатніх та від'ємних формах. А передусім ми фактично перебували у вільній українській державі. Тут є свобода слова, свобода релігії, вільний вибір поселення, Україна має свій Уряд, своє військо, окрему грошову одиницю, незалежне закордонне представництво і все, що має мати кожна держава. Але Україна успадкувала також після довголіт-ньої неволі багато проблем: занепад вивчення і вживання рідної мови, особливо по великих містах на сході та півдні України; занепад еко-номії, інфляцію, велику етнічну російську меншість як символ дов-голітньої колоніальної політики, та інші меншости, що щойно мають стати по нашому боці. Найбільшого лиха зазнало українське духовне життя, українська ментальність від деструктивного впливу кому-ністичної ідеології, яка ось-ось мала витворити „советську люди-ну“—*homo sovjeticus*. Але всупереч усьому, в Україні жевріє вогонь здорового, не надшербленого духу молодих патріотів, які чудом оми-нули комуністичний геноцид свідомості. Вони вже піднялись на пов-ний зріст, готові до віднови своєї нації.

Такі рафлексії ми привезли минулого року з України.

Василь ДІДЮК

У НАШІЙ УКРАЇНІ (Літо 1992 року)

Тепер на Україну їде багато людей, своїх й чужих, що немислимим було для національно свідомих українців кілька років тому. Україна стала незалежною і вільною державою. У минулому році вона урочисто відзначувала третю річницю незалежності, а рік перед тим в Україні відбулося ряд визначних імпрез: Світовий Форум Українців, 50-річчя УПА. День 24 серпня — День Незалежності, Перепоховання бл. п. Патріярха Кардинала Йосифа Сліпого, відкриття й посвячення пам'ятника Т.Шевченкові у Львові, й інші урочистості, які пройшли велично і велелюдно, що були дійсно великими світлами у новітній історії України. Сюди приїхали сотні і тисячі не тільки наших українців з діаспори, де живе хоча б найменша українська громада, але також гості різних народів світу. На вулицях більших міст України, особливо у Києві, можна було почути різні мови, побачити представників різних рас і культур. Всі вони тут мали свої інтереси і зацікавлення. Українці приїхали до-дому, у свою довго очікувану Українську Державу. Чужинці приїхали запізнатися з новою державою, шукаючи можливостей для своїх економічних інтересів, про що вони чітко говорили, знаючи, що кожна країна, особливо молода, потребує вкладів закордонного капіталу. В Україні того року я був другий раз. Про мої перші відвідини по 49-ти роках відсутності, у 1991 році, я звітував у пресі, радіо й по телебаченню; ці відвідини глибоко закарбованні у моєму серці й душі, бо це були відвідини святкові, повні вражень, переживань і радісної надії. Тоді для мене все було тільки світлом. Тіней я старався недобачувати і всі недотягнення виправдувати. Рік пізніше — мої другі відвідини, були вже цілком іншими. Побіч величних подій- святкувань, я вже реально бачив будні, тож придивлявся і міркував. Старався я теж дискутувати з іншими відвідувачами, там і тут. Ставлення учасників до подій в Україні різко поділені на позитивні й негативні. Я хотів би знайти золоту середину.

Був я на Україні один місяць і ось що я бачив і чув. Пильний читач хай вже сам зробить висновок і розділить „світла“ і „тіні“.

Їду в Україну

Чудовий суботній день 15-го серпня 1992 року. Під вечір на Торонтському летовищі всідаю до великого комфортабельного літака польської лінії „Льот“ в напрям до Варшави, а звідти до Львова. (Україна ще не встановила тоді незалежну летунську лінію). Літак заповнений. Переважає польська мова — це повертаються домів ті, що гостили в Канаді, і ті, що їдуть гостювати до Польщі. Між ними є наша українська група. Атмосфера в літаку європейська. Обслуга приємна, чемна й гостинна, з кількаразовим припрошуванням до різних напоїв і триразової смачної їди. Літак понад хмари, немов човен по воді, пливе, упріємнюючи симпатичний лет. Ніч. На екрані фільм, дехто притишено розмовляє, дехто дрімає, а час біжить. Ранок. У вікна літака яскраво заглядає сонце. Все на літаку оживає. Ще чекає нас багатий сніданок, і літак поволі приземлюється на новозбудованому модерному летунському двірці у Варшаві, звідки через дві години наша українська група пересідає на літак до Львова.

На літаку в більшості українці з Канади й Америки та по кілька осіб — їх можна було пізнати по мові — англійці, німці й араби. 45 хвилин. І літак кружляє над львівським летовищем, на вежі якого майорить український національний прапор. В нашій групі помітне хвилювання, адже ми на українському летовищі: дивіться — український наш прапор.

До приземленого літака під'їжджає автобус, що везе пасажирів до двірця, де змінюється наш настрій. Понад сто осіб чекає в повному непорядку, щоб одержати візу. Її видає молодий чоловік, що ледве дає собі раду. Німці — чуєш їх мову — не можуть зрозуміти такого порядку. Невдоволені і наші. Всюди російські написи і бруд. Заяв для перевозу багажів немає в українській мові. Мене запитус службовець, якою мовою я хочу подати заявку? Я чемно запитую його, до якої це країни я приїхав і яка тут мова? Службовець невдоволено каже: „В українській мові не маємо“. Коли я рішуче відмовився, він запропонував мені в англійській, що я і прийняв, заявивши, що буду виповнювати тільки українською мовою. Підійшов я до перевірки з двома валізками. Тут чимала матрона запитала по-російськи, що я маю в „чемоданах?“. Я удавав, що не розумію чужої мови, а потім пожартував, що в одній є золото, срібло і діаманти, а в другій — мої сорочки, штани, підштанці, хусточки до носа. Матрона перериває мене словом:

„А бросьте!“ І вимагає показати гроші. Скільки їх маю і які? Тоді до справи вмівшався старший вже чоловік і російською також мовою звернув їй увагу, що я депутат і їду до Києва, і вона не повинна мене спиняти. Депутат — це делегат від КУК у Канаді на Всесвітній Форум Українців. Жінка заспокоїлась, чемно усміхнулась і по-українськи гарно сказала: „Пробачте, гроші вже не показуйте!“...Я чемно, як личить депутатові, їй вклонився і вийшов надвір, де на мене вже чекала група осіб з Тернополя під проводом мого братанка Богдана, а його мила 12-ти літня Оксанка привітала мене гарними словами вірша і китицею чудових рож. Мій настрій зразу поправився, але не на довго, бо вже при виході з двірця на летовищі я зауважив декілька літаків, а між ними один найменший — український, мав розмальовані синьо-жовті крила, решта літаків були позначені ще по-старому советськими відзнаками. А далі вже цілком попсувався мій настрій, коли, сідаючи до авта, я глянув на свій паспорт. На одній його сторінці прибитий був англійською мовою штамп, де говорилося, що, приїхавши в Україну, до 24 години треба зголоситися у найближчому відділі Міністерства Внутрішніх справ. Під тим кругла печатка з тризубом. Все це разом перебите печаткою з буквами КПП, з датою 16.8.92 і ще якимось знаком та написом Львов 9. Я так тішився першим тризубом на моєму паспорті! Але ця російська назва нашого міста! З такими невеселими думками я зустрівся зі Львовом, але про Львів згодом, а тим часом я з родиною прямував до Тернополя.

Тернопіль

Дорога до Тернополя непогана. Їдемо автом у колі родини, при чудовій погоді і змінних подільських краєвидах сіл і міст, і дивимось на просторі колгоспні лани, з яких вже зібрано урожай. Тепер проходить збір цукрового буряка і підготовка до осінніх засівів. Проїжджаючи села й міста, колись мені дуже знайомі, я їх не пізнаю. Вони змінилися виглядом на краще. Нові просторі хати, муровані з цегли чи каменя, покриті бляхою або черепицею. Солом'яного даху не побачиш. Спокійно дорогами, не звертаючи уваги навіть на авта, стадами маршкують гуси, качки, індик, кури й курчата, а на придорожніх ровах старші люди випасають корови, що їх також чередами можна бачити на полях. Майже у всіх місцевостях здалека на сонці блищать куполи відновлених церков; в їх центрі висипані високі Могили тим, що життя своє віддали за Україну! Ми і не зчулись, як вже по двох годинах їзди прибули до Тернополя, завітчаного синьо-жовтими прапорами та різнокольоровими осінніми квітами,— це ж тільки вчора урочисто відзначав він 50-річчя УПА. І вам увижається, що ще й сьогодні його вулицями маршують численні лави воїнів

Тернопіль святкує Першу річницю незалежності.

УПА, котрі приїхали на свято з Америки, Канади, Англії, Франції, Австралії, Німеччини, Аргентини. Увижається, що ще лунає пісня: „Ми зродились із крови народу“.

Відпочивши дещо по подорожі, 17-го серпня я в товаристві мого братанка відвідав редакцію „Свободи“, де зустрівся з головним редактором Степаном Слюзаром і редакційним колективом, з якими у взаємній виміні думок ми домовились про певну співпрацю, обмін матеріалами, що були б цікавими для читачів з обох сторін. Головний редактор в імені редакційного колективу подарував мені на пам'ятку портрет Т.Шевченка. Я подарував редакції мою книжку „Нарис Історії Конгресу Українців Канади в Торонті“ і гумористичну „Сміється на здоров'я“, склавши пожертву на пресфонд „Свободи“. Того ж дня увечері, на запрошення Обласного РУХу, що відбував свою місячну зустріч з громадянством з участю понад п'яти тисяч осіб (зустрічню проводив перший заступник голови Василь Турецький), я вітав зібрання від Світового Українського Визвольного Фронту (СУВФ) та розповів про працю наших організацій у Конгресі Українців Канади, відзначення 100-ліття українського там поселення та про наші успіхи в допомозі визвольним змаганням українського народу. Учасники прийняли мої висновки з вдовolenням та ставили питання. Тема зібрання — загальна ситуація в Україні. В Тернополі є багато цікавого, є декілька газет: „Західна Україна“, „Тернопіль Вечірній“ і Пластовий місячник „Цвіт України“. На гербі міста, посвяченого у цьому році, читаємо... „Тернопіль — місто срібноглаве, як оберіг краси і слави“. У останній Світовій війні 1941 — 1945 Тернопіль був знищений. Відбудований тепер, він є новочасним містом, хоч у тому році відзначував свої 452-гі роковини. Національна свідомість міста велика. Тут уже у перших днях „перебудови“ було знесено пам'ятник Леніна, а поставлено пам'ятник Василю Стусові. Серпневі дні в місті були величні й урочисті. На вулиці, що носить віднедавна ім'я Патріярха Йосифа, було відкрито пам'ятну таблицю (будинок ч. 1) „Тут минали юнацькі роки Патріярха“.

В дальшу дорогу

Час біжить скоро. Нема часу на довший відпочинок. Вранці 18-го серпня вибираємось до відпустового місця Зарваниці, щоб у стіп Матері Божої подякувати Їй за всі ласки, якими обдаровувала Вона мене і мою родину через довгі роки терпінь і скитань. За безбожницької комуно-московської влади церква була замкнена, замінена на склад, а капличка під лісом, де появлялась Мати Божа над джерелом цілющої води, була цілком зруйнована. Знищеним був і великий

Монастир ОО. Василян у лісі. Богу дякувати, у минулому році все це віджило. Збудовано на місці давньої каплички прегарну нову. В церкві йдуть реставраційні роботи — малювання і прикраси. Я зі зворушенням і подивом оглядав церкву. Тут поставлено чудотворний образ Матері Божої, що чудом зберігся від руїни, перехований у людей. За неповний рік доконано тут чуда! Дійсно, це можливе тільки з Божою поміччю. Кругом все відновлене й поліпшене. Добудовано ще одну меншу капличку зі статусю Матері Божої, де вірні набирають джерельної води. У горбистому лісі, на кілометр з відповідними фігурами й образами, збудовано 14 стацій — перестанків Хресної Дороги. Йдуть старання про відновлення Монастиря ОО. Василян, про побудову більших приміщень для Духовної Семінарії, приміщень для питомців та для паломників. Всі ці пляни є в центрі зацікавлення о. Павла, молодого і енергійного пароха, було приємно слухати його інформацій і плянів, що позначені його великою любов'ю до праці для Бога і України. Знищене за большевиків, а колись гарне і невідне село Зарваниця, поволі відживає.

Відвідавши Хресну Дорогу, напившись джерельної води, обіцяємо о. Павлові не забувати про Чудотворне місце Зарваницю — прибіжище Матері Божої, Опікунки і Цариці України. Виїхавши із Зарваниці, прямуємо в сторону Монастириськ, Бучача, Язловець і їх околиць. Це місця моїх молодих літ, суспільно-громадської і просвітянсько-кооперативної праці. Сільські дороги вузькі, розсунені, з вибоями і запорошені. Минаємо колись близькі мені села: Осівці, Кийданів, Трибухівці, Ріпинці, Цвітова, Заліщики малі, Петликівці, Бобулинці, Петликівці старі, Зелена та інші. Всі вони тепер якісь інші. По дорогах, як і всюди, випасають корів, ходять стадами гуси, кури, качки. Переганяють дорогами череди худоби. У цих околицях висипано високі могили „Борцям за волю України“; відновлено церкви, але деякі цвинтарі запущені, зарослі і занедбані. В розмові з братанком Богданом, який вміло оповідає про всі „блага“, які треба було перетерпіти в країні „розвиненого соціалізму“, час біжить швидко. В'їжджаємо в Ковалівку, в колись спольщене село, тепер майже суцільно українське, де колись я вів просвітянську працю і кілька разів був арештований. Там ще багато моїх знайомих. Мене привітала при вході до хати віршем і великою китицею квітів родина Волошинів, прямо до сліз мене зворушуючи.

Прощаючись з гостинними господарями, прямуємо до Монастириськ, де коротко перед війною я працював люстратором „Просвіти“ Монастиреського і частини Підгаєцького повітів, та разом з братом Іваном проводив українську гостинницю „Сусідка“, яку польські „стшельці“ вночі з 10-го березня 1938 року, під час вандальських

нападів на Ревізійний Союз і деякі інші українські крамниці, знищили цілковито. Брат мій, який тоді там ночував, тільки чудом врятувався. Тут я відвідав могилу сл. п. Михайла Чайковського, директора Ревізійного Союзу, повітового провідника ОУН, великого патріота і мого доброго приятеля, зложивши на його могилі китицю червоних рож. Цілу його родину — дружину Клявдію і дві дочки — вивезли на Сибір большевики і слід по них пропав. Далі ми виїхали до Бучача, де живе моя кузинка Марійка Леськів з родиною, завідувач Миської бібліотеки, активна в Русі і на церковній ниві. У Бучачі минулого року був я випадковим учасником великої демонстрації проти засилля в Районній раді „режимників“. Тепер до складу нової Районної ради увійшли справжні демократи. Василь Тракало, редактор газети „Нова Доба“, розповів про це, коли ми відвідували Миську бібліотеку, приміщення газети, де записали моє і його інтерв'ю, а опісля провели час на розмові у гостинній хаті п-ва Леськів, де зібралося гарне товариство. Другого дня ми відвідали ще деякі цікаві місця Бучача, зокрема Монастир ОО.Василіян. Колись він був славний церквою, інститутом, видавництвом, семінарією і монашим новіціатом. Тепер він є у повній руїні, бо за часів большевицької окупації тут стояли коні, була кузня і найгіршого гатунку склади. Руїна, Руїна і ще раз Руїна! При цій нагоді прошу тих, що будуть читати ці рядки, особливо ж бучачців, в міру можливості прийти з матеріальною допомогою для відбудови Монастиря ОО. Василіян в Бучачі. Звертатися у цій справі можна до отців Василіян у кожній країні нашого поселення. Віднова монастиря заслуговує на нашу матеріальну допомогу.

В поворотній дорозі до Тернополя, ми оглянули містечка Язловець, з його славним замком над Стрипою, де тепер є лікарня для ментально хворих. Оглянувши цей медичний заклад („психушку“), прямо не віриться, щоб у таких жахливих умовах могла витримати довго і найсильніша людина. То так піклувалася комуністично-московська „гуманна“ держава своїми „щасливими“ громадянами. Вирвавшись з того пекла, через Броварів, Передмістя і сусідні села, де вже відновлено наші церкви, висипано могили „Борцям за волю України“, ми подалися в сторону Тернополя. Їдучи, я дивувався, як наші люди їздять тими поганими дорогами? Як видержують їхні авта? Мене запевнив мій небіж Богдан, що їхні авта мусять бути сильніші за наші, бо вони часто на дорогах мусять два—три рази направляти опони. Так, це правда, бо на багатьох дорогах, ми часто проминали водіїв, які щось ремонтували під автами, тягарівками, автобусами. До цього треба додати, що там бракує частин, на дорозі не стає бензини тощо. З Тернополя, переночувавши, раненько вибралися ми в дорогу до Києва. Добрі чи погані дороги, а їхати треба...

Вітай, Золотоверхий Києве!

Четвер, 20-го серпня, година 12-та. Чудовий соняшний день. В'їжджаємо у Київ та добираємося до Палацу культури „Україна“. Вулиці столиці, особливо староденний Хрещатик, прикрашені сотнями національних прапорів, тризубів, патріотичних гасел, портретів князів, королів, гетьманів, президентів, поетів, письменників, національних і церковних провідників, та квітами. На вулицях сотні тисяч людей із всіх кінців світу, чути різні мови, але у цьому дні таки переважає наша рідна, українська! Поволі, з великим піднесенням на душі в'їжджаємо перед Палац культури „Україна“. Велична будівля. Дивишся і думаєш, ще не так давно у цьому ж „палаці“ роками знущались над справжньою українською культурою, нашою мовою, історією, нашим державним і християнським буттям! А сьогодні...Тільки ще тут то там чуєш „общепонятний“ та не всі затерті у цій мові написи. Зупинившись, прямуємо до будинку Міжнародного центру культури і мистецтв, де відбувається реєстрація і розміщення делегатів у готелях. Вже по дорозі зустрічаю багатьох знайомих з різних країн. Вітання, тиснення рук, поцілунки і нерідко до сліз зворушення.

Полагодивши формальні справи, прямую до автобусів, які розвозять делегатів до призначених готелів. У готелі „Братіслава“ розташувалась більшість делегатів із ЗСА і Канади. Як на теперішні обставини, то готель добрий. При реєстрації ще й далі треба здати і залишити на якийсь час свої паспорти. Мова, на жаль, російська, обслуга — не найкраща, бож всюди всесильна бюрократія! П'ятниця 21-го серпня. Палац культури по береги заповнений. О 10-ій годині ранку Форум відкриває голова Організаційного комітету Микола Жулинський, який також викликає представників різних запрошених на Форум організацій з так званої Східної і Західної діаспори і України до президії. Велика, святково прибрана сцена заповнюється. В програмі, по старій звичці, не передбачується...молитви. На формальний внесок президента СКВУ почались пошуки за представниками Церков для відмовлення „Отче наш“! До сцени підійшли Митрополит Максим, Митрополит Філарет і пастор Гарбузюк та відмовили молитву. З привітом далі виступив Президент Леонід Кравчук.

На Форумі першого дня виступили: Іван Дзюба, голова Т-ва „Україна“; Юрій Шимко, президент СКВУ; О. Руденко-Десняк, член Т-ва „Славутич“ з Російської Федерації. Увечорі того дня для учасників Форуму відбувся концерт рок-музики „Молода Україна“.

Субота 22-го серпня. Від години 9-ої ранку до 3-ої по обіді відбувалися у різних місцях окремі сесійні засідання (комісії), що їх очолювали призначені керівники, та так звані „круглі столи“, темою

яких було: Відродження та розвиток національної культури; Актуальні питання українознавства на сучасному етапі; Ринкова економіка, підприємство та бізнес; Актуальні проблеми національної безпеки; Координація співробітництва громадських організацій української діаспори та України. Комісіями проводили М. Горинь, пані Л. Скорик і Лавринович. Був і я учасником однієї сесії, що відбувалась у Київській міській раді. Учасників було понад 200 осіб. На жаль, перебіг сесії, дискусії та висновки ще й далі є в руках тих, що більше про демократію говорять, а менше по-демократичному діють. Були ще: Молодіжна політика і співпраця молодіжних організацій України та діаспори; Міжконфесійні відносини. На „Круглих столах“ обговорювали такі питання — Україна: історія та сучасність; Україна: соціально-економічні проблеми і шляхи їх розв'язання; Україна: правова політика і нова Конституція; Україна: урбанізація та навколишнє середовище; Геноцид в Україні; Україна: наука і проблеми інтеграції. О годині 4-й до 6-ої вечора делегати і запрошені гості взяли участь в урочистому засіданні Верховної Ради та Уряду України в шану Дня незалежності України. Президент у своїй промові говорив про героїчну історію багатовікової боротьби українського народу за незалежність і накреслив плян побудови Української Самостійної Держави, поступових реформ, проведення приватизації і демонополізації виробництв, створення власної банкової системи і про введення національної валюти. Значне місце у виступі Президента зайняла тема загальнонаціональної консолідації. Президент України прийняв зречення Президента в Екзилі. Здавалося, що слід було б перевести цей акт більш урочисто... Концерт, присвячений Першій Річниці незалежності України, в програмі якого брали участь найкращі мистецькі ансамблі, актори, хори, танцювальні гуртки, оперні солісти, хореографічні ансамблі й інші, пройшов — під кожним оглядом — надзвичайно вдало і на високому мистецькому рівні, при чудових змінних декораціях сцени.

Неділя 23-го серпня. Вже на 9-ту годину ранку заплановано продовження роботи Форуму пленарним засіданням. Воно і відбулося, хоч велика частина учасників, зокрема з Західної діаспори, таки у ранніх годинах відвідували церкви і брали участь у Службах Божих. Група українців католиків з Канади і ЗСА, які перебували в готелі „Братислава“, під проводом митрата о. Р.Ганкевича з Гамільтону, виїхали до єдиної покищо української католицької церкви св.Миколая на Аскольдовій могилі. Службу Божу відправляли: Митрополит Максим Германюк (Вінніпег), єпископи: Владика Ізидор Борецький (Торонто), Владика Михайло Гринчишин (Париж), Владика Софрон Дмитерко (Івано-Франківське), в супроводі отців: Р. Ганкевича,

І.Музички з Риму, о.д-ра О.Дзеровича з Відня та інших. До Служби Божої співав хор, яким диригував о. д-р І.Музичка. Проповідь виголосив Владика Софрон; з привітаними виступали Митрополит Максим, Владика Ізидор і М. Гринчишин. Було багато учасників з багатьох країн українського поселення, а зокрема багато їх було з Польщі. На Службі Божій був присутній амбасадор ЗСА Роман Попадюк з дружиною і дітьми. Недалеко церкви на Аскольдовій горі відкрита таблиця студентам-героям, що полягли у бою під Крутами. Багато учасників, збір розкинутих по світі українців, маєстатична гора з прегарним видом на Київ і Дніпро, думки про тисячолітню історію України, аж до героїчних днів Крут, побожний спів прочан, глибокі змістом слова високих духовних провідників наповняли учасників надзвичайним почуттям подяки Господеві за ласку стати Україні вільною. У Києві відкрито вже католицькі костели, є приміщення для інших релігій, а українці католики досі тимчасово користувалися невеликою історичною каплицею св.Миколая. Хоч і ненадовго... Прийшла вимога звільнити церкву. Чи це плюралізм?

У пополудневих годинах на Форумі виступало ще цілий ряд промовців, які порушували багато справ і проблем, пов'язаних із закріпленням і розбудовою української держави. У виступах багатьох представників Східної діаспори лунали мотиви розчарування відсутністю реальної, а не декларативної допомоги з боку держави українцям в інших країнах СНД. Побіжно пройшла дискусія над створенням Всесвітньої Координаційної Ради, якою проводив І. Драч. Прочитано було довгий список згори призначених осіб, яких очолив голова Т-ва „Україна“ Іван Драч, з додатком по 14 членів від Східної і Західної діаспори та України. Разом 42 особи. Справу уконституювання Координаційної Ради доручено Т-ву „Україна“, бо воно, мовляв, має досвід спілкування з українською діаспорою і було ініціатором скликання Світового Форуму Українців. На закриття Форуму влаштовано загальний обід для делегатів і гостей у Палаці культури „Україна“. Того дня в навечір'я 1-шої річниці проголошення незалежності у Софійському Соборі була відправлена Божественна Літургія, у якій взяли участь ієрархи Київського Патріархату на чолі із заступником Патріарха Митрополитом Філаретом. Під час Служби Божої відновлено історичну справедливість — анатему, несправедливо накладену Москвою на великого сина України Гетьмана Івана Мазепу, скасовано. З боку Київського Патріарха був заклик до Української Православної Церкви Московського Патріархату також прилучитись і зняти анатему з Івана Мазепи. Побачимо, чи і ця Церква на чолі з Митрополитом Володимиром відгукнеться на цю справедливу вимогу?

Понеділок, 24-го серпня 1992 року. День Незалежності. У ранніх годинах в Палаці культури „Україна“ ще виголошувалися доповіді і

співдоповіді визначних знавців окремих ділянок державобудівництва. У 1-й годині біля Університету ім. Тараса Шевченка, імпульсивної будівлі, помальованої на-червоно, зібрались окремі групи з численними вінками і квітами, щоб урочисто зложити їх у стіп пам'ятника Великому Кобзареві України.

Тисячі людей... Від університету прямують групами. Перший вінок складають представники Форуму, а далі — вінки від різних організацій України і країн українського поселення. Найкраще, — і не тільки тому, що це була найбільша група, — випала українська делегація з Польщі, яку попереджував широкий напис „Українці з Польщі“ і великий вінок, а в руках кожного учасника була китиця квітів. Я зложив китицю червоних рож від СУВФ, Світового Українського Вузольного Фронту. Тут співав хор, грала оркестра, співали окремі групи учасників, гріло сонце, а у багатьох з радости по обличчю котились сльози. „Боже, дякуємо Тобі, що дав нам цей день, щоб ми радувалися і веселилися в нім!“ В церемонії взяли участь члени Уряду, депутати Верховної Ради, делегати і гості Всесвітнього Форуму Українців. Опісля, у Святій Софії Київській Патріарх Києва і всієї України св.п.Мстислав (Скрипник), з Митрополитами Філаретом та Антонієм, відправили Подячний Молебень з нагоди державного свята. На Молебні був Президент Леонід Кравчук. Дню Незалежності було присвячене відкриття після більш як 200- річної перерви, відомої у свій час по усій Європі, Києво-Могилянської Академії. Перших спудеїв Академії, які маршували разом з багатотисячним походом до приміщень будинку Академії, привітав ректор Вячеслав Брюховецький та Почесний проректор Леонід Кравчук. У Національному історичному музеї в цей день відкрилася експозиція, присвячена визвольним змаганням українського народу, включно з боротьбою УПА, Української Повстанської Армії, проти московських і німецьких загарбників. Традиційним центром київських святкувань був теж Андріївський узвіз, де відкрили свої образотворчі й інші виставки численні мистці- малярі, скульптори та інші діячі мистецтва. Тут же зібралася провести час маса киян та гостей міста. Увечері на головній магістралі столиці — Хрещатику ішло грандіозне всенародне свято. Десятки тисяч, якщо не сотні тисяч людей вщерть заповнили довгу і широку вулицю. Над майданом Незалежності завис дирижабль, оздоблений величезним державним прапором. Урочистим маршем у супроводі військової оркестри Хрещатиком пройшли загони Національної гвардії у нових одностроях. А на самому майдані впродовж всіх святкувань виступали хорові фолкльорні колективи. Спеціально для молоді відомі українські виконавці провели концерт рок - музики. Кінцевим акордом святкувань стало всенародне віче на площі Богдана Хмельницького, тепер — Софіївській.

Понад кількадесят тисяч учасників, що заповнили майдан, слухали виступів політичних і державних діячів, лідерів політичних партій та організацій, представників українських організацій діаспори. Тут промовляли: Володимир Філенко, голова партії „Нова Україна“; Слава Стецько, голова проводу революційної ОУН; Михайло Зеленчук, голова Всеукраїнського Братства УПА.

Патріарх Мстислав урочисто передав військовий прапор Армії Української Народної Республіки, під яким воював Симон Петлюра, полковникові Національної гвардії. На настійливі вимоги учасників віча, слово було надано Вячеславові Чорноволові, який відмовився виступати тому, що від Руху вже виступав Лавринович. Святкування закінчилося всенародним гулянням і вистрілом кольорових фоєрверків.

Їду до Львова

Вівторок, 25-го серпня. Вдруге виїжджаємо до Львова. Зареєструвавшись в готелі „Львів“, у тому самому, де перебував у минулому році. Ситуація тут поправилась, хоч ще панує бюрократія: щоб одержати кімнату, треба перейти кілька інстанцій... Полагодивши „з бідую“ справи кімнати, я почав зв'язуватись телефонічно із знайомими. В першу чергу я вибрався під нововідкритий (тільки вчора) пам'ятник Т.Шевченкові. Так ми умовились із родиною. Пам'ятник потопав у квітах, до яких і я доложив китицю від СУВФ. Кажуть, така сила-силенна людей не збиралася у Львові навіть за часів, коли тільки народжувався рух за національне відродження. Сто тридцять років чекав Львів на Шевченка. І нарешті сталося, хоч багато шанувальників Шевченка переконанні, що заслуговував він на більш величний пам'ятник...Того вечора відвідав я приміщення РУХу, зустрівся з багатьма знайомими та, втомлений, повернувся до готелю.

Середа, 26-го серпня. Засідання Всекрайової булави УПА, яким керував голова М.Зеленчук і секретар Р.Панкевич. Присутніми була управа Булави та частина проводів товариств УПА з Канади і Америки:Лев Футала, Віктор Новак, М.Ковальчин, представники окремих областей України та інші. На засіданні стояло обговорення пройдених святкувань 50- річчя УПА та співпраця з Організаціями СУВФ; членом Фронту є Булава УПА. Того ж дня увечорі, в Оперному Театрі відбулося урочисте засідання з нагоди ювілею 50-річчя УПА з надхненнями промовами, співом, деклямаціями, інсценізаціями, що виконувалися львівськими та позамісцевими солістами, хорами, акторами і рецитаторами.

Четвер, 27-го серпня. Вранці участь представників УПА у посадника (мера) міста В.Шпіцера у Міській Раді. Зустрічню керував

голова РУХу Львова Р. Панкевич. Опісля мер В. Шпіцер у довшому слові розказав про працю Міської управи, її завдання, труднощі і проблеми. Привітав він теж УПА з 50-річчям, підкресливши її заслуги у визвольній війні 1940-1950-их років. З діяспори вітали мера: Лев Футала (УПА), я від СУВФ, і член Булави УПА, її секретар Р. Панкевич. Присутнім на зустрічі був також В.Парубій, заступник голови Міської Ради, який запросив мене пізніше до свого бюро, де ми провели при шклянці чаю довшу розмову, згодом спільно зложили вінок у підніжжя пам'ятника Іванові Франкові перед університетом.

Опівдні Львів з хвилюванням очікував на перевезення з Риму праху Великого сина України Патріярха Йосифа. О 1-й годині по полудні літак приземлився. На летовищі Владики на чолі з главою УК Церкви Мирославом-Іваном Любачівським; журналісти, які з усього світу з'їхались до Львова і утриваливали кожную хвилину зустрічі праху Патріярха з рідною землею. Після надхненної промови Владики М.І.Любачівського, жалобна процесія рушила до міста в напрямку до Митрополичого Собору св. Юра. Коло труни Ісповідника віри перейшло за достовірними даними мільйон двісті тисяч людей, бажаючих віддати шану і поклін Великому Духовникові. Вірні ночували на площі св. Юра, очікуючи на можливість зайти до храму. У церкві були присутні представники інших Церков, Патріярх всієї України і діяспори Мстислав, члени дипломатичного корпусу, представники м. Львова, члени родини Патріярха. У супроводі військового почету прибув до св. Юра Президент України Леонід Кравчук, який зложив коло гробу Патріярха Йосифа Першого вінка і виголосив нагробне слово. Львів прощав Патріярха кілька днів у катедрі, де тлінні останки бл. п. Патріярха були перехоронені у крипті св. Юра, побіч домовини Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького, над якими і я відмовив Молитву і „Вічну пам'ять“. З багатолюдною цією процесією я піхотою також пройшов з летовища аж до катедри св. Юра. Це було переживання, якого в житті не забувається. Пізно увечері я, втомлений, повернувся до готелю, де зустрів багато давніх знайомих з Англії. Зокрема з редактором газети „Українська Думка“ в Лондоні д-ром С. М. Фостуном і ред. „Америки“ О. Рожком у дружній розмові про різні актуальні справи в Україні і країнах нашого поселення ми приємно провели час. У Львові відвідали ми ще певні місця: Личаківський цвинтар, Дім „Просвіти“, у якому в 1941 році було проголошення відновлення Української Держави, газети „За вільну Україну“ і „Вечірній Львів“. У готелі перед виїздом до Івано-Франківського, представник української програми Польського радіо у Варшаві перевів зі мною інтерв'ю.

Вечоріє. Ми вибираємось у дорогу до Івано-Франківського. За дві і пів години ми заїжджаємо до готелю „Україна“. У цьому готелі минулого року я перебував. Скоро і без затримки нас зареєстрували, вручили ключ, не питали за паспорт. Вранці відвідав нас в готелі Петро Арсенич, депутат Міської Ради Івано-Франківського, директор Підкарпатського Музею і редактор Збірника про Підкарпаття, якому я вже переслав кілька книжок. Він запросив нас до себе на снідання, дорікаючи, чому ми не замешкали у нього. Під час сніданку ми обговорили можливості нашої співпраці у збиранні матеріялу до Збірника, зокрема відомостей про еміграцію з колишньої Станиславщини і Підкарпаття, що проживають в Канаді, особливо в Торонто. Другого дня, під проводом Надії Будуйкевич, ректора Івано-Франківського Технічного інституту, ми відвідали ряд цікавих історичних місць, а увечорі були запрошені до професора Р.Лялюха з нагоди одруження його сина. Кілька професорів Інституту зі своїми дружинами були тут, і ми гарно провели цей вечір, що був одним чи не з найкращих зустрічей на цьогорічних відвідинах України. Ми відвідали теж модерні та технічно добре під кожним оглядом вивінені забудовання Інституту, що лежить у гарній частині міста. В інституті навчаються студенти з багатьох країн світу.

Згодом, разом з депутатом П.Арсеничем, я відвідав Обласне радіо, що на вул. Січових Стрільців, де з редактором програм Богданом Кучером ми мали корисну розмову, яка була записана і передана в етері. В недалекому сусідстві радіо розташований будинок, у якому в 1919 році певний час приміщувався Уряд Західньо-Української Народної Республіки. Цю історичну подію зафіксовано тепер Пропам'ятною таблицею на фронтовій стіні будинку. Жалкував я, що через брак часу не зміг бути на годинній лекції у Технічному інституті на тему „Українці в Канаді“.

До Чорткова

Тридцятьє серпня. Ми маємо виїжджати до Чорткова на злет колишніх учнів української гімназії (Рідна Школа) ім.М.Шашкевича. Прощаємось з Івано-Франківським у гостинному домі проф. Надії Будуйкевич. Дякуємо за милі дні, обіцяючи в міру можливості й далі продовжувати наші зв'язки. О годині 11-ій ми в Чорткові на подвір'ї гімназії, яка вже дещо оновлена і приготовлена до завтрішнього дня, 1-го вересня, прийняти учнів. У канцелярії директора Михайла Касківа знайомимось; він реєструє мене як учасника злету і ми

спішимо на Службу Божу, яка правитиметься в церкві на Вигнанці, де колись відбувались Служби Божі для гімназії. Однак, Служба Божа, яку з місцевими отцями мали правити і наші канадці, колишні учні гімназії о. о. Р. Ганкевич, О. Гошуляк і Р. Набережний, не змогла відправитись у згаданій церкві, бо вона належить православним, які собі цього не бажали!... Натомість торжественна Служба Божа, яку відправляло п'ять священників, мала місце недалеко від згаданої церкви на великій площі над Стрипою, де посвячено каплицю з постаттю Матері Божої Люрду і на інтенцію Всесвітнього злету гімназистів чортківської „Рідної Школи“. До Служби Божої співав гарно студентський хор, а патріотичну проповідь виголосив о. Осип Гошуляк з Торонто. Понад тисячу вірних замаїли площу церковними хоругвами і національними прапорами. Після закінчення всіх відправ учасники прибули на місцевий цвинтар, де на високій, тепер насипаній могилі „Борцям за волю України“ відправлено Соборну Панахиду з проповіддю. Увечорі в Палаці культури ім. Катрі Рубчакової була зустріч з перекускою, опісля концерт з багатою мистецькою програмою. Тут виступали: Р. Гром'як, представник Президента; проф. Д. Штогрин, о. митрат Р. Ганкевич, д-р Б. Гаврилишин, ред. Е. Гановський та інші.

У понеділок відбувся прийом дітей до школи. Подвір'я гімназії в чотирикутнику; 250 дітей, старших і молодших, з квітами в руках замаїли його подвір'я. Біля дітей їхні батьки, учасники злету, гості. Директор Михайло Каськів відкрив програму, що її переплітали виступи старших гімназистів і гостей. Від студентів-„алюмнів“ виступали: проф. Д. Штогрин, о. О. Гошуляк, д-р Богдан Гаврилишин та інші. Їх було так багато, що годі всіх тут подати. Ми всі значно змінилися: пані „помолоділи“, панове постаріли! З групи зібраних шести десятків колишніх студентів, я розпізнав тільки одного, ще з 1930 року. Під кінець програми діти вручили квіти гостям. Була ще спільна світлина, а потім багато окремих. Діти розійшлися додів, а в клясах збиралися на ближчі зустрічі ветерани-одноклясники... Гімназія ім. о. Маркіяна Шашкевича розпочала нове життя. Живи, гімназіє! У дальших зустрічах і розмовах чулося не раз: „Чи пануватиме українській дух у гімназії? Віримо, що так, хоч українське шкільництво в Україні ще мусить побороти великі труднощі. У програмі злету було заплановано ще цілий ряд інших активностей: проведення першої години гімназистами в школах Чорткова і сіл району, прощальний обід та інше, хоч годі було з усього цього скористати, бож у серпні минулого року Україна була насичена багатьма великими й меншими імпрезами. Відходячи з гімназії, я глянув на сусідній будинок, колишню в'язницю, з якої в

1942 році, з-за ґрат, я з тугою довго-довго дивився на гімназію, і ніколи не вірив, що ще колись на волі її побачу...

Першого вересня відвідали районну чортківську газету „Голос Народу“, де розмовляли з головним редактором А. В. Шуляком та п'ятичленною редакційною колегією при каві, чаю і солодкім. Нашу розмову, зредаговану як інтерв'ю, було надруковано в тій газеті. Ще в тому ж будинку ми оглянули Музей, який тепер „перестроюється“, заповнюється новими експонатами, щоб в короткому часі стати важливою станицею національного відродження. Кілька будинків від редакції стоїть дім, у якому колись мешкав адвокат Михайло Росляк. Він був не тільки ініціатором, але і реалізатором побудови будівлі для гімназії „Рідної Школи“. Цей визначний громадський і політичний діяч, оборонець політичних в'язнів, обороняв і мене, арештованого за польських часів.

Будова будинку гімназії, на яку складала свої пожертви з Коляди та і інших збірок свідомо спільнота Чортківщини, завершилась успішно в 1938 році. В Чорткові живе моя тітка Анна Курпіль, з невісткою Надією і внуками. Їй тепер сповнилося 94 роки. Вона, хоч фізично вже немічна, але психічно почувається добре. В розмові вона пригадала і розказала мені багато чого так, наче це було вчора і що я вже давно забув. Щаслива моя тета і тим, що, залишившись сама, знайшла дбайливу опіку внуки Мирослави Гладун з її двома донями. Прощаючись з тетою, ми пообіцяли собі зустрітись на другий рік. Приємно було відвідати родину Євгенії Дідюк-Онищук; в Торонті живе її родина, мої знайомі.

Повертаючись з Чорткова, ми затримались ще в Ковалівці, де на місцевому цвинтарі відбулося посвячення родинного пам'ятника, яке довершив місцевий парох о.Павло Хомета. Гурт знайомих зложив на гробі квіти. Отець Парох запросив нас відвідати його резиденцію і заізнатися з Добродійкою і їхніми дітьми, що ми з приємністю зробили, і в гарній атмосфері, при смачному обіді мали нагоду широко поговорити. Отець Павло і Їмость надзвичайно милі, побожні й патріотичні люди, втішаються вони великою пошаною своїх парафіян. Прощаючись, о.Павло подарував мені Молитовник, виданий в Загребі, апробований Владикою Славомиром Мікловшем. А я на пам'ятку залишив книжки, якими вони обоє були заінтересовані. Пані Добродійка — учителька, педагог і вихователька, а Отець захоплюється історією і є він знаменитий рибалка. Поставив перед нами Отець власного улову з Дністра рибу, над якою попрацювала ще пані Добродійка. Давно я не їв такої смачної риби.

Коротко вступили ми ще до родини Волошиних, щоб подякувати їм за старання у побудові пам'ятника, який вони, разом з братанком

Богданом, успішно довели до дня посвячення. З Ковалівки виїхав я 3-го вересня, поспішаючи, бо ще лише три дні мав я бути в Україні. Передо мною ще одне найголовніше

Відвідини мого рідного села

Останні дні мого перебування в Україні я зарезервував виключно для рідного села і родини. Четвертого вересня — річниця смерті моєї матері. До рідного села ми з тяжкою бідою заледве дістались, через зливний дощ із буревієм. Тут довелося через негоду пересидіти вдома, часто надслухуючи, чи ще на хаті держиться дах ! Про пляновану зустріч із односельчанами, про спільний обід з моїм виступом шкода було навіть думати. Але навіть і при такій лихій погоді з родиною мило проходив час, хоч неухильно зближувався мій виїзд. Цілу дорогу до Тернополя йшов дощ і вітер не вщухав. Тернопіль також ми застали в плачевному по-гураганному стані. Дороги залиті водою, припинена комунікація, повиривані з корінням старі дерева, перервані телефонічні, електричні і водні споруди, позривані дахи тощо. Вдома раділи, що ми щасливо доїхали. Трохи відпочивши, ще одна ніч і ще одна розмова, а раненько нам дорога до Львова, щоби 6-го вересня вранці летіти до Варшави, а тоді — до Торонто. Погода значно поправилась і навіть засвітило сонце. Тим разом у Львові все було гаразд.

З дому — додому

Залишаючи Україну, я був з нею у думках, хоч і втомлений, але надмірно вдоволений, що Господь допоміг бути учасником всього, що відбувалося в Україні в першу річницю Незалежності. Роздумуючи над спостереженням, мусів погодитися, що є поступ у будівництві держави, тільки чому проходить він аж так повільно ? Україна формально є незалежною, вільною. Можна говорити, писати, критикувати, але вже ж — обережно ! Робив я порівняння з минулим роком. Воно виходило не зовсім на користь. Тоді було піднесення, був ентузіазм, „дух, що тіло рве до бою“. Знімалися пам'ятники окупантам, маїлось національними прапорами, зникали чужі назви вулиць, установ... Сьогодні все не так . Хоч не бракує потисків рук і усмішок під час зустрічей. Але цього не досить. Де приватизація ? Де своя тверда валюта ? Де конституція? Де вільна економіка? — Такі думки кружляли у моїй голові, не давали спокою. Хто за все це відповідає? Хіба що всі! Дехто каже, що Президент несе найбільшу відповідальність, а на „демократів“ люди ремствують у чергах... Ці думки турбували мене до Торонто і далі турбують.

**ПІДТРИМУЙТЕ
УКРАЇНСЬКІ
УСТАНОВИ
ОРГАНІЗАЦІЇ
і
ПІДПРИЄМСТВА**

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ —
НЕОБХІДНА КНИЖКА ДОМА І В ШКОЛІ!

ПОДБАЙТЕ,
щоби в кожній публічній бібліотеці була
повна і стисла двотомова

Енциклопедія України
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

UKRAINE
A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

UNIVERSITY OF
TORONTO PRESS

UKRAINE
A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

ЦІНА:

Том I	\$ 75.00
Том II	\$ 75.00
Хто замовить ОБА ТОМИ ПЛАТИТЬ	\$130.00

включно з пересилкою

Замовлення і належність ТІЛЬКИ ЧЕКАМИ або ПОШТОВИМИ
ПЕРЕКАЗАМИ (M. O.) слати:

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.
30 Montgomery Street ■ Jersey City, N.J. 07302

**МАТЕРІ, БАТЬКИ,
БАБУСІ, ДІДУСІ!**

Ваші діти — внуки, що далеко поза рідним домом студіюють, відбувають військову службу, чи мають інші зайняття та обов'язки

**не втраять зв'язку з життям української
громади, коли Ви подбаєте про те, щоб
вони кожного тижня одержували
THE UKRAINIAN WEEKLY**

Читаючи THE UKRAINIAN WEEKLY, вони будуть поінформовані:

- про події і політику в Америці з української точки зору;
- про культурне і політичне життя українців в Америці, Канаді та в інших країнах світу;
- про події в Україні, зокрема про боротьбу українського народу за свої національні та людські права.

Тому Вашим дітям — внукам потрібний
THE UKRAINIAN WEEKLY.

Його передплата для членів, як також спеціальна передплата для студентів (нових передплатників) тільки \$10.00 річно.
Для всіх інших \$20.00 річно.

Залучую чек, поштовий переказ на суму \$
на передплату THE UKRAINIAN WEEKLY для:

.....
(Ім'я та прізвище)

(число дому та вулиця)

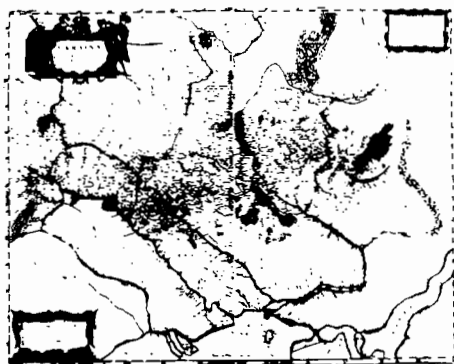
(місцевість стейт поштовий код)

Адресат є членом УНСоюзу у Відділі

Адресат є студентом університету, коледжу

**NOW IN STOCK
THE ENGLISH EDITION OF**

ENCYCLOPEDIA OF UKRAINE

Edited by **Volodymyr Kubijovyc**
Managing editor **Danylo Husar-Struk**

First and second of a five-volume work of Ukrainian scholarship in the diaspora
(the last three volumes are scheduled to be released by 1992)

A-F — \$119.50 — 968 pp.

G-K — \$125.00 — 737 pp.

includes shipping and handling

Alphabetical/Encyclopedia of Ukraine, based on 25 years of work, completely revised and supplemented edition of *Encyclopedia Ukrajinoznnavstva*, richly illustrated with many color plates, black-and-white photos and maps, first-class index of life and culture of Ukrainians in Ukraine and diaspora.

Published by the University of Toronto Press for the Canadian Institute of Ukrainian Studies, the Shevchenko Scientific Society and Canadian Foundation of Ukrainian Studies.

SVOBODA BOOK STORE

30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07302

New Jersey residents please add 6% sales tax.

Календар Голосу Спасителя на 1995 рік

Друкований на доброму папері українською і
англійською мовами та має гарні світлини.

Зміст: гарні вірші, дотепи, зворушливі приклади та
статті, що розв'язують численні труднощі, устав
церковних богослужень, місячні намірення,
апостольства, молитви та адресар українського
католицького духовенства у вільному світі.

Довідаєтеся про речі, що про них ви дотепер не знали.

Присвячений важливим справам
Помісної Української Греко-Католицької Церкви.

Читач перечитає його з великою користю.

Ціна одного примірника 10 доларів без пересилки.
При більших замовленнях даємо опуст.

Замовлення пересилати до:

Redeemer's Voice Press
Yorkton, Sask., Canada
S3N 2V7

ВІДДІЛ 200 „САМОСТІЙНА УКРАЇНА“

Був час, коли відділ № 200 „Самостійна Україна“ дещо занепадав. Власне тоді, на обрії Озон Парку, що в центральному Квінсі, у 1973 році появився його новий голова, надзвичайно шляхетна, скромна, приязна і щира людина — професор

Тиміш Білостоцький. Він, будучи людиною зі здоровою думкою, досвідом і власною ініціативою, сповнений неохитності і віри у відродження та розвиток цього відділу, активно і віддано почав працювати для добра Українського Народного Союзу, не жаліючи для цього ні часу ні труду. На цей час (між 1973-1975 рр.) українська громада Озон Парку та околиць начислювала понад 400 родин, що в свою чергу було сприятливою передумовою для успішного розвитку відділу.

Спостерігаючи за творчою працею професора, ми члени 200-го відділу Українського Народного Союзу, були свідками росту та розвитку нашого відділу, що воскрес наче фенікс з попелу. Так за час головування Т. Білостоцького відділ збільшився до 200 членів, що в свою чергу є яскравим прикладом самовідданої праці та посвяти професора.

Окрім праці у відділі Українського Народного Союзу, професор Тиміш Білостоцький бере активну участь у суспільно-культурному житті української громади Квінсу. Так від часу здвигнення церкви Св. Марії в 1957 році він стає диригентом хору та дяком при вищезгаданому храмі. Маючи неабиякі організаційні здібності Т. Білостоцький був організатором численних концертів та різних культурних імпрез. Протягом свого головування, з поміччю секретаря Івана Пригоди, він був делегатом на кількох конвенціях Українського Народного Союзу.

Недавно достойному професорові Т. Білостоцькому виповнилося 90 років, та незважаючи на свій вік, він і надалі дякує при церкві Св. Марії, працює на благо української громади, втішаючись симпатіями громадян, які його знають і поважають. За віддану і жертвенну працю та великий вклад у розвиток та зміцнення Українського Народного Союзу управа 200-го відділу нагородила професора Тиміша Білостоцького титулом „Почесного члена“.

Підсумовуючи вищесказане про достойного професора Т. Білостоцького ми, члени 200-го відділу „Самостійна Україна“ в Озон Парку бажаємо йому багато здоров'я, завзяття, і довгого віку проживати.

ЗА УПРАВУ ВІДДІЛУ:

секретар
касир
голова контролю
члени

Іван Пригода
Іван Пригода
Михайло Бойчук
Володимир Бошко, Атанас
О. Парик, П. Бабські

FIGHTING FOR FREEDOM:

*FIGHTING FOR FREEDOM:
THE UKRAINIAN VOLUNTEER DIVISION
OF THE WAFFEN-SS*

by Richard Landwehr. 3rd edition. \$24.95

Special 50th anniversary edition of the formation of the Ukrainian Division.

Bibliophile Legion Books, Inc.

P.O. Box 612

Silver Spring, Maryland 20918-0612

LAW OFFICES

OF

ZENON B. MASNYJ

**140-142 Second Avenue
New York, N.Y. 10003
Tel.: (212) 477-3002**

- *акція після особистого поранення*
- *купно та продаж кооперативних помешкань кондомініїв домів реальностей для інвестиційних цілей*
- *переговори з урядовими агенціями*
- *малі та середні підприємства*
- *заповіти (тестаменти), тощо*

ZENON B. MASNYJ and DENNIS CHORNY

UKRAINIAN FRATERNAL
FEDERAL CREDIT UNION
P.O.Box 185 Boston, Mass. 02132

**УКРАЇНЬСЬКА БРАТСЬКА
ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА
КООПЕРАТИВА в БОСТОНІ, МАСС.**

*Двадцять років на службі громади
міста Бостону й околиці.*

Двадцятилітній Ювілей припадає на 1995 рік

**Кредитівка відкрита у вівторок і четвер від години 5-ої до 7-ої вечора
і в неділю від 11-ої до 12-ої години по полудні.**

Служить усім українцям міста Бостону й околиці.

Безплатне життєве забезпечення до 2.000 доларів.

Ощадності забезпечені державною агенцією на 100.000 дол.

Низько відсоткові позижки на різні цілі, забезпечені на 10.000

дол

ОЩАДЖУЙТЕ І ПОЗИЧАЙТЕ у СВОЇЙ КРЕДИТІВЦІ!

На будинок Генерального консуляту в Нью Йорку, при кредитівці в Бостоні, перевів збірку, ініціатор, основник і двадцять років незмінний президент д-р Іван Дідюк, котрий зібрав 13,010.00 доларів і передав чека на цю суму Генеральному консулеві України Віктору Крижанівському.

Рівнож, на цім місці він складає сердечну подяку
всім жертводавцям за їх пожертви.

**САМОПОМІЧ
ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА
КООПЕРАТИВА**

**SELF RELIANCE (NJ)
FEDERAL CREDIT
UNION**

851 ALLWOOD ROAD, CLIFTON, NEW JERSEY 07012-1922
TELEPHONE (201) 471-0700 FAX (201) 471-4506

BRANCH: 229 HOPE AVE., PASSAIC, NJ 07055
TEL. (201) 473-5965 FAX (201) 473-5759

обслуговує більше як 2,300 членів з \$39 мільйонами в активах,
в бюрох догідних льокацій Кліфтону і Пассейку, Н. Дж.

НАШІ ПОСЛУГИ ВКЛЮЧАЮТЬ:

- безплатне життєве забезпечення до висоти \$3,000, забезпечення позички до \$10,000;
- різного роду ощадності: регулярні ощадністі контa, ощадністі сертифікати, пенсійні контa, чекові контa;
- поладженнa трансаkцій поштою;
- нотаріальні послуги;
- безпосередні депозити чеків "Social Security", державні платні, пенсійні чеки і чеки платень;
- міжнародні і місцеві телеграфні переведення;
- "VISA CLASSIC" низькопроцентові кредитові карти без річної оплати;
- будь-які мортгеджові позички, що включають сталі і змінні рати;
- поладженнa міжнародних чеків;
- ощадності забезпечені федеральним урядом до \$100,000.

1-ий УКРАЇНСЬКИЙ ФЕДЕРАЛЬНИЙ ШАДНИЧИЙ БАНК «ПЕВНІСТЬ»

гарантує вам найкращу безпеку,
швидкість та зручність при
полагодженні усіх ваших справ.

Пропонує вам найбільш сучасні банкові послуги,
серед яких:

American Express® Travelers Cheques

CASH STATION®

WESTERN SECURITY SERVICE CORP.

**РІЗНОМАНІТНІ ВИДИ ЗАБЕЗПЕЧЕНЬ
БУДИНКІВ, МАЙНА І ПОЗИЧОК**

Головне бюро:

936 N. Western Avenue, Chicago, IL 60622 (312) 772-4500

Філії:

820 N. Western Avenue, Chicago, IL 60622 (312) 276-4144
5670 N. Milwaukee Avenue, Chicago, IL 60646 (312) 631-8350
2166 Plum Grove Rd., Rolling Meadows, IL 60008 (312) 991-9393
8100 Roosevelt Blvd., Philadelphia, PA 19152 (215) 331-1166

Федеральна Кредитова Кооператива „САМОПІЧ“ у Ньюарку, Н. Дж.

734 Sandford Ave. • Newark, N. J. 07106 • Tel 201-373-7839 • Fax 201-373-8812

- Платить високу дивіденду на ощадностях, обчислювану квартално на підставі найнижчих місячних балансів.
- Видає ощадності сертифікати на високих відсотках.
- Проводить конта пенсійних фондів.
- Проводить чекові конта без місячних оплат, платить квартално дивіденду на підставі найнижчих місячних балансів.
- Уділює членам позички на всі їхні потреби: особисті витрати; оплати студій; купно 1 до 4 родинних домів у стейті Нью Джерзі, у яких власники будуть мешкати; і купно авт зареєстрованих у Нью Джерзі.
- Приймає прямі депозити допомоги Соціального Забезпечення.
- Продає подорожні чеки та грошові перекази.
- Полагоджує грошові трансакції поштою.
- Пересилає гроші електронічною метою.
- Забезпечує ощадності конта до висоти 100,000 дол.
- Дає безплатне життєве забезпечення:
 - на ощадностях до висоти 2,000 доларів;
 - на позичках до висоти 10,000 доларів у випадку смерти довжника перед 70-им роком життя, або повної та постійної непрацездатності перед 60-им роком життя.

Ви і Кредитівка — Яка чудова спілка!

ГОДИНИ УРЯДУВАННЯ

Понеділок	Закрито	
Вівторок і п'ятниця	1:00 попол.	- 8:00 веч.
Середа і четвер	9:00 рано	- 3:30 попол.
Субота	9:00 рано	- 12:00 пол.

УВАГА Кредитівка закрита кожної суботи від 1-го липня до Дня Праці

УВАГА!

Якщо плянуєте купувати дім,
принесіть це оголошення до нашої кредитової
кооперативи, де можете одержати гіпотечну позичку
на чверть процента нижчу від зобов'язуючих рат!

Понад Хмари В Україну

ЗУСТРІЧАЙМО УКРАЇНУ
Відроджену націю з героїчною історією
і багатством культури

DIASPORA
ENTERPRISES, INC.

(215)567-1328

1(800)487-5224

220 South 20th Street • Philadelphia, PA 19103

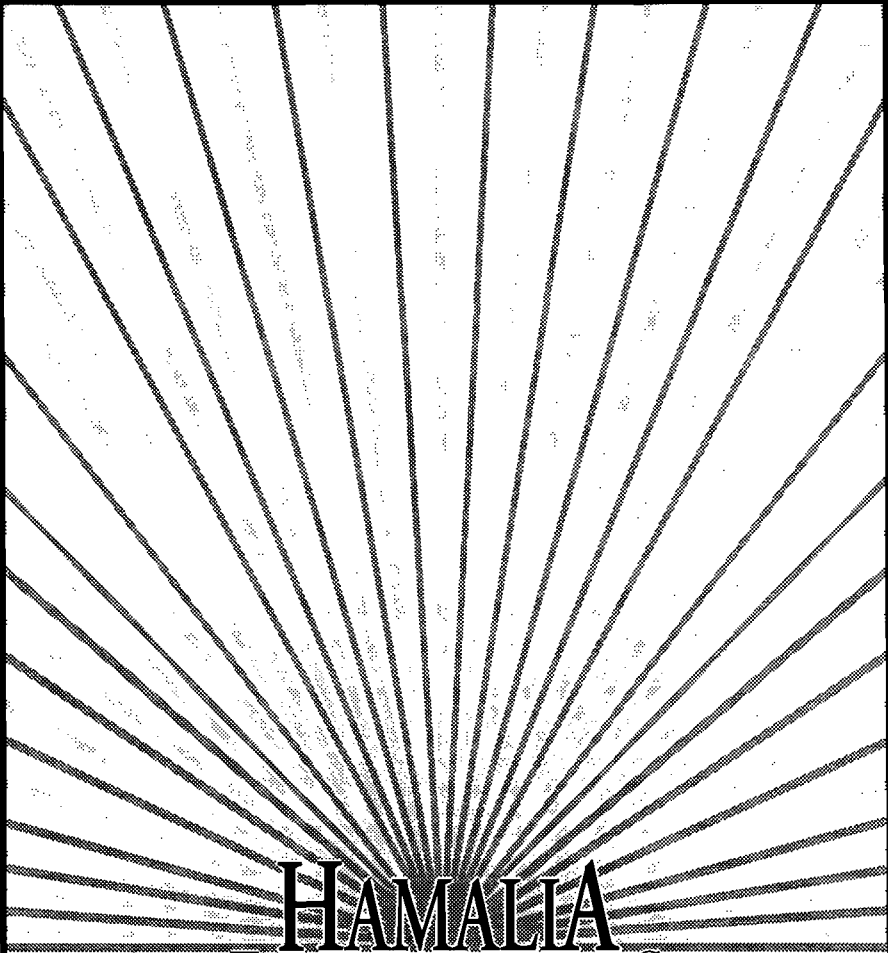
OFFICE HOURS
BY APPOINTMENT

ARTHUR HRYHOROWYCH, M. D.

Physical Medicine and Rehabilitation

THE ULTIMATE IMAGE
67 IRVING PLACE
NEW YORK, NY 10003

Telephone
(212) 673-7500

A large sunburst graphic with many lines radiating from a central point at the bottom, filling the upper half of the advertisement.

HAMALIA

TRAVEL CONSULTANTS

UKRAINE: ♦ FLIGHTS ♦ EXCURSIONS ♦ CRUISES

- ♦ USA TOUR OPERATOR ♦ CONVENTION ORGANIZER
- ♦ CUSTOMIZED GROUP ITINERARIES ♦ CUSTOMIZED INDIVIDUAL ITINERARIES
- ♦ DIRECT FLIGHTS FROM NEW YORK/WASHINGTON/CHICAGO
- ♦ LOWEST AVAILABLE ROUND TRIP AND ONE WAY FARES
- ♦ UKRAINIAN VISA GUARANTEED
- ♦ SPECIALIZED ARRANGEMENTS FOR VISITORS FROM UKRAINE

SUPERIOR SERVICE AT AN AFFORDABLE PRICE

1 8 0 0 H A M A L I A

Щирий Привіт з нагоди 100-річчя
Українського Народного Союзу

та

**Найкращі Побажання у Його розвитку
та співпраці з вільною Україною
у майбутньому столітті
пересилає**

M & S

MEAT MARKET

Степан Янківський -
власник знаної м'ясарні смачних виробів

915 MAIN STREET, WINNIPEG, MB.

TEL. 942-4924

**Phone: (908) 964-4222
(201) 375-5555**

LYTWYN & LYTWYN

Ukrainian Funeral Directors

UNION FUNERAL HOME

**1600 Stuyvesant Avenue (corner Stanley Terr.)
Union, N.J. 07083**

AIR CONDITIONED • ОБСЛУГА ЦИРА І ЧЕСНА

- Our Services Are Available Anywhere in New Jersey.
- Також займаємося похоронами на цвинтарі в Бавнд Бруку і перенесенням Тлінних Останків з різних країн світу.

УКРАЇНСЬКЕ ПІДПРИЄМСТВО

South Bound Brook Monument Co.

РАЇСА ХЕЙЛИК, *Власник*

**Приймаємо замовлення і ставимо пам'ятники, мавзолеї, статуї
з різних гранітів, мармурів і бронзи на цвинтарі св. Андрія в С.
Бавнд Бруку, Н. Дж. та інших цвинтарях в ЗСА.**

Address.

45 Mountain Avenue, Warren, N.J. 07059

(908) 647-7221 ■ (908) 647-3492

— CUSTOM DESIGNER —

**Phone (212) 674-2568
(24 Hr. Service)**

ESTABLISHED 1906

PETER JAREMA FUNERAL HOME, INC.

**LOUIS J. NIGRO, Director
ROBERT BUZZETTA, C.P.A.
DMYTRYK FAMILY**

A FAMILY CONCERN SERVING ALL COMMUNITIES

*Chapels available
in all locations*

**129 East 7th Street
New York City, N.Y. 10009**

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

ОДИНОКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ЩОДЕННИК
У ВІЛЬНОМУ СВІТІ

„ С В О Б О Д А ”

Річна передплата для членів\$30.00

Річна передплата для не-членів\$55.00

ЗАМОВЛЯТИ:

SVOBODA

30 Montgomery Street ■ Jersey City, N.J. 07302

Tel.: (201) 434-0237

ВЕСЕЛКА

*журнал
для
української
дитини.*

КОЛЬОРОВІ ІЛЮСТРАЦІЇ

ВИХОДИТЬ КОЖНОГО МІСЯЦЯ У ВИ-
ДАВНИЦТВІ „СВОБОДА” ЗАХОДАМИ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Річна передплата становить у ЗСА — 8.00 доларів, у інших країнах — рівноар-
тість цієї суми. Для членів УНС — 5.00 доларів. Ціна окремого числа 75 центів.

Ціна подвійного числа — 1.00 долар.

Адреса:

“SVOBODA” — “VESELKA”

P.O. Box 346

■ JERSEY CITY, N.J. 07303 ■

U.S.A.

Skala!

\$ 19.95 presents \$19.95

Ukrainian Alphabet Color Show

for personal computer

Brilliant colored pictures make learning the Ukrainian alphabet fun and easy.

DOS or Windows

DOS ☐

WIN ☐

Quantity ☐

sets

order from and check payable to:

Ralph Montgomery

CMR 430, Box 1045

AP0 AE 09096

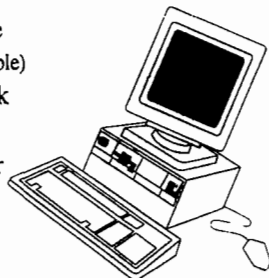
amount \$
enclosed \$

U.S.\$ Only

requirements

- 3.5 high-density disk drive
(5.25 high-density disk exchange available)
- 2 MB available on hard disk
 - Color VGA or SVGA*
- PC/MS-DOS 3.1 or higher
 - 386 PC or higher *

* recommended.

Пластовий відділ № 450 в Нью Йорку

щиро вітає

членство, Головний Уряд, співпрацівників УНСоюзу та бажаючих успіхів на полі організаційнім, подвоїти число членів в другому 100-літті для добра української спільноти на поселеннях та в Україні.

Управа:

Христина Навроцька
предсідник

Евстахія Мілянчик
фінансовий секретар

Михайло Савицький
голова контрольної комісії

Губиться мова... Тратиться Народ...

ДРУКУЙТЕ ПО=УКРАЇНСЬКИ!

ВИКОНУЄМО ВСЯКІ ДРУКАРСЬКІ РОБОТИ:

Наша спеціальність - гравіровані весільні запрошення
з українськими зображеннями.

Trident Associates Printing

P. O. Box 614

Buffalo, New York 14240

Українська Друкарня

„ТРИЗУБ”®

у Бюфало, Нью Йорк

Phone: (716) 691-8404 — Fax: (716) 691-4532

U.S. and Canada 1-800-821-6034

UKRAINIAN PRINTERS

Personal and Commercial Printing:

Our Specialty:

Engraved wedding invitations with Ukrainian designs.

We Ship — U. S. and Canada

☞ **Canadian Office** ☞

TRIDENT ASSOCIATES PRINTING

85 Lakeshore Road St. Catharines, Ontario L2N 2T6

—☞ BY APPOINTMENT ONLY ☞—

U.S. and Canada 1-800-821-6034

*The Officers and Members
of UNA Branch 368 in Miami, Fl.
wish to extend warmest greetings
to the Executive Committee and members
of the Ukrainian National Association.*

President —

John Kocur

Vice-President —

Olga Maksymowich

Financial Secretary —

Mary Bergman

Treasurer —

Nicholas Rakush.

FIELD AND OLESNYCKY

COUNSELLORS AT LAW

2040 Millburn Avenue
Maplewood, N.J. 07040
(201) 378-3600
Telecopier (201) 763-1574

- Купно та продаж кооперативних помешкань — кондомініїв — домів — реальностей для інвестиційних цілей
- Заповіти (тестаменти)
- Розводіві справи

Robert S. Field

Nestor L. Olesnycky

Найщиріші побажання найкращого успіху
на 101 рік існування

Петро Питель

P.O. BOX 535
Twin Lakes, WI. 53181
секретар 139 відділу У.Н.С.

ДИРЕКЦІЯ

УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ДОМУ
В НЬЮ ЙОРКУ

УСІМ УДІЛОВЦЯМ, УСТАНОВАМ І ОРГАНІЗАЦІЯМ,
ЩО МАЮТЬ СВОЇ ПОСТІЙНІ ДОМІВКИ,
ВСІМ, ЯКІ КОРИСТУЮТЬСЯ ІЗ ЗАЛЬ НА ВЕСІЛЛЯ І ЗАБАВИ,
ШАНОВНИМ ГОСТЯМ НАШОГО РЕСТОРАНУ ТА КЛЮБУ „ЛИС МИКИТА“

КРІПКОГО ЗДОРОВ'Я, БАГАТО СИЛ І ВИТРИВАЛОСТІ В ДАЛЬШІЙ ТЯЖКІЙ
І ВІДПОВІДАЛЬНІЙ ПРАЦІ

140-142 Second Ave., New York, NY 10003, 212-529-6287

42-ий Відділ УНСоюзу ім.Тараса Шевченка
в Пассейку. Нью Джерзі.

вітає

Український Народний Союз

і бажає

дальшого росту в другому столітті для добра членів, української
громади, Самостійної Української Держави

Іван Хомко - *предсідник*; Варвара Тиждір - *заступник*;
Юліян Котляр - *фінансовий секретар*; Василь Марущак - *рекордовий секретар*; *Опікуни хворих*: Анастасія Марущак, Володимир Оліярник.

Прапорщики: Василь Гавроняк, Станіслав Коваль – *Мужі Довіря*;
Василь Гаргай, Іван Зельонка; *господар*: Михайло Чабан; *контрольна комісія*: Стефан Косьцьолек – *голова*. Стефан Журавський і Ростислав
Галадурда – *члени*.

UKRAINIAN SELFRELANCE
HARTFORD FEDEDERAL
CREDIT UNION

УКРАЇНСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА
КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА
„САМОПОМІЧ“ У ГАРТФОРДІ

961 Wethersfield Avenue, Hartford, CT 06114-3137; Phone: (203) 296-4714 FAX: (203) 296-3499

Користайте з наших послуг:
Конта ощадностей на високу дивіденду
Чекові конта без місячних оплат із місячною дивідендою
6, 12, 30 і 60 місячні сертифікати на високі дивіденди
Пенсійні Фонди "I. P. A."
Позики на різні потреби: нові та уживані авта, персональні позики,
позики під шери, перші моргеджі на доми, студентські позики
Електронічна пересилка грошей
Копії і Факс
Нотаріальна обслуга

Take Advantege of Our Sevicees
Regular Share Accounts (Savings)
Share Draft (Checking) Accounts
6, 12, 30 and 60 month CD's with high interest rates
IRA Accounts

379-ий ВІДДІЛ УНС В ЧИКАГО
ім. СВЯТОГО ЮРІЯ
ЗАБЕЗПЕЧУЄ ДІТЕЙ І СТАРШИХ

У П Р А В А

А. КОЗЯК
С. ГОЛЯШ
П. ТУРЧИН
П. БРАТЕЙКО
М. ОСИКА
В. МИХАЙЛИШИН
А. ДЕМЕТРО
А. ТИРЯН

Телефон: 708-359-8489

OFFICE HOURS BY APPOINTMENT

Tel. (201) 373-5454

Martha Tamara Politylo, M.D., P.A.
DIPLOMATE OF AMERICAN BOARD OF SURGERY
GENERAL SURGERY

1030 Stuyvesant Avenue

Irvington, New Jersey 07111

LANDMARK, LTD.

Specialists in Travel to Ukraine

for

Independent Tourists and Businessmen

VISAS HOTELS TRANSFERS SIGHTSEEING

AIR TICKETS RAIL TICKETS

Free Consultation and Advice Cheerfully Given

6102 Berlee Drive, Alexandria, VA 22312-1220

Toll-free: (800) 832-1789 Telephone: (703) 941-6180

*НАЙЩИРІШІ ПОБАЖАННЯ
З НАГОДИ ЮВІЛЕЮ!*

PETER K. WAYNE, M.D., Ph.D.

OREST J. KOZICKY, M.D.

GASTROENTEROLOGY

469 North Broadway
Yonkers, New York 10701
Tel.: (914) 969-1115

Щирий привіт з нагоди
50-ліття
закінчення Другої світової війни
пересилає

950 Main St.
989-7400

8-2200 McPhillips St.
989-7444

1341 Henderson Hwy.
989-7411

Winnipeg, Manitoba

"Serving the Financial Needs of Manitoba's Ukrainian Community"

Original Artwork
(Acrylic-on-wood)
includes:

UKRAINIAN DESIGNS
by Tania

- hand-cut and painted Christmas and Easter ornaments
 - Welkom\Vitayemo door signs
 - Framed paintings — large and small
 - Greeting cards for all occasions (in English or Ukrainian); large selection of Christmas and Easter cards
- All — Ukrainian subjects include: Cossacks, Hutzuls, angels, birds and other animals in Ukrainian garb, Easter eggs\pysanky, churches and icons, stars, bells, snowflakes, etc. — in brilliant colors

Order From:

Tatianna Gajecky-Wynar
12242 West 16th Drive
Lakewood, Colorado 80215,

- Пропонуємо Вам оригінальні праці (акрил на дереві) мисткині Тетяни Гасцької, в тому числі:
- прикраси на ялинку (ангелики, козаки, гуцулики, зірочки, дзвінки, сніжинки, звірятка в укр. строях, пташки, грибки, писанки та іконки).
 - Великодні прикраси (зайчики з кошечками, цп'ятка в писанках, півники, різномодні писанки).
 - Вивіски на двері з написом „Вітаємо“ в двох мовах
 - Обрамлені картини і картинки.
 - Картки на всі okazji (великий вибір різдвяних та великодніх)
- Виключно укр. тематика в яскравих барвах.

ЗАМОВЛЯЙТЕ ТЕЛЕФОНІЧНО

(303) 238-3523

Gifts for any occasion

UKRAINE-PAC

(201) 831-1499
PACKAGE and FOOD Parcel Service

ПАЧКИ І ХАРЧІ ДО УКРАЇНИ
Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська,
Чернівецька і Тернопільська області.

MILLER Baby Furniture
Brooklyn, NY
718 438-3290

RAHWAY Travel
Rahway, NJ
908 381-8800

Steven MUSEY
Millville, NJ
609 825-7665

EL INCA I.P.S.
Union City, NJ
201 974-2538

Пошукуєм агентів

Користуйтеся послугами нашої фірми

DELTO EUROPA CORP.

**318 E. 9th St.
New York, N.Y. 10003
Tel.: 228-2266**

Висилаємо харчові пачки та пачки з одягом на Україну кораблем і літаком.

Грошові перекази на будь-яку суму. Швидко і гарантовано.

Наша фірма використовує найсучасніші види транспорту і зв'язку.

USD
&
CAD

ДАРІЯ МАСНА-ГЕНЗА

Dr. Kenneth D. Lubell ■ Dr. Ed Morreale ■ Dr. Michael Scanlon

EAST VILLAGE FOOT CARE CENTER PODIATRIC MEDICINE & SURGERY

(212) 677-8850

**175 Second Avenue
New York, N.Y. 10003**

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР у Лондоні, Онт., Канада

- Служить українцям міста Лондону й околиці.
- Побудував власний дім для всієї громади.
- Примищує Відділ Конгресу Українців Канади, Курси Українознавства, Молодечу Танцювальну групу, Українську Кредитову Спілку та інші організації.
- Примищує велику українську бібліотеку.
- Впаштовує культурні та товариські імпрези.
- Піддержує морально і матеріально працю для добра української справи.

Якщо будете в Лондоні, Онт., просимо відвідати УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР!

Адреса:

London Ukrainian Centre

247 Adelaide Street South, London, Ont., Canada N5Z 3K7
Tel.: (519) 686-9811

Compliments to Ukrainian National Association

I. S. BOOK BINDERY

**420 East 9th Street
New York, N.Y. 10009
Tel.: (212) 533-4798**

All types of binding:

■ Soft and hard covers	■ Periodicals
■ Smyth Sewing	■ Repairing Bibles
■ Magazines	■ Rare Books
■ Newspapers	■ Handbinding —
European Workmanship

**СЕРДЕЧНІ ВІТАННЯ УПРАВИ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ**

ТА ЙОГО ЧЛЕНАМ З НАГОДИ СВЯТ

ЗАСИЛАЮТЬ УПРАВА ТА ЧЛЕНИ 403 ВІДДІЛУ УНС

Maria Netchay, 4276 Village Park Drive, Beamsville, ON L0R 1B8, Canada

(201) 684-0853

Office Hours
By Appointment

Dr. PETRUSIA G. KOTLIAR

Chiropractic Physician

Valley Road Chiropractic Ctr.
167 Valley Road
Clifton, N.J. 07013

Montville Office Park
150 River Road, Bldg C-Suite 1
Montville, N.J. 07045

**Управа і Членство Братства св. Николая —
5-ий Відділ УНСоюзу в Асторії, Н. Й.
вітає**

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

І бажає дальших успіхів у розбудові українського життя в ЗСА.

За Управу:

Володимир Левенець — предсідник, **Осип Галатин —** заступник предсідника,
Маріянна Климишин — секретар, **Стефанія Рудик —** касир
Контрольна Комісія: **Анна Лемп, Осип Галатин, Юдокія Левенець**

(212) 529-5024

**Ukrainian
East Village Restaurant**
BUFFET STYLE CATERING

140 SECOND AVENUE (BET. 8th & 9th Sts.), NEW YORK, NY 10003

Roman G. Kozicky
Attorney at Law

771-A Yonkers Avenue
Yonkers, New York 10704

Tel.: (914) 969-4548
Fax: (914) 969-2108

PHONE 673-3065

Sophie Beauty Salon
Complete Beauty Service

305 East 9th Street
New York City

(212) 982-7893

**BELLA'S
MINI MARKET**

Fresh Delicious Cakes and Dairy Products
Delicatessen – International Foods – Grocery Products

109 FIRST AVENUE
BETWEEN 6th & 7th STREETS
NEW YORK, NY 10003

Пластовий Відділ УНС ч.472 в Чикаго

вітає

Провід і Членство Українського Народного Союзу
та бажає дальших успіхів у майбутньому

Василь Литвин — голова

Роман Заяць — заступник

Ірена Пежанська, Ореста Фединяк, Віра Іваницька — К.комісія.

Стефанія Кочій — фін. секрет.

Іванна Горчинська — скарбник

Phone: (908) 862-6455

BIG STASH'S

BAR & RESTAURANT

CATERING FOR ALL OCCASIONS ■ BANQUET & MEETING FACILITIES AVAILABLE

1020 So. Wood Ave., Linden, N.J.
(one block off Route 1)

STANLEY & KRIS RAWRYSZ

Федеральна Кредитова Кооператива „САМОПОМІЧ”

301 Вашингтон Авеню • Елизабет, Н. Дж. • Тел.: (908) 289-5554

Відкрита у вівторок і четвер від год. 6:00 до 8:00 веч.

і в суботу від год. 11:00 рано до 1:00 по пол.

- Служить усім українцям Елизабету й околиць.
- Безплатне життєве забезпечення до 2,000 дол.
- Ощадності забезпечені державною агенцією до 100,000 дол.
- Низько відсоткові позички на різні цілі, забезпечені до 10,000 дол.

FEDERAL CREDIT UNION — SELF RELIANCE

301 Washington Avenue, Elizabeth, N.J. Tel.: (908) 289-5554

106-ий Відділ УНС Б-ва св. о. Миколая в Чикаго, Ілл.

*НАЙКРАЩІ ПОБАЖАННЯ З НАГОДИ СВЯТКУВАНЬ
У 101-РІЧНИЦЮ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ!*

Андрій Іванюк - голова

Петро Баран - заступник голови

Михайло Марчук - фінансовий секретар

Контрольна Комісія

Зенон Мандибур - голова

Гуйван Стефан, косачевич Юрій - голова

LILLY & ZEILER, INC.

FUNERAL HOMES

1901 Eastern Avenue
327-1442
Baltimore, Md. 21231

700 S. Conkling Street
342-1222
Baltimore, Md. 21224

**УКРАЇНА БАГАТА,
АЛЕ ЗАНЕДБАНА.
ДОПОМОЖІТЬ ЇЙ
СТАТИ НА ВЛАСНІ
НОГИ.**

**ПЕРЕШЛІТЬ ВАШУ
ДИВІДЕНДУ І ПОЖЕРТВУ
НА ФОНД ВІДРОДЖЕННЯ
УКРАЇНИ — УНС!**

GREETINGS
FROM

UKRAINIAN AMERICAN VETERANS

JOHN TERREBETZKY POST 27
173 N. 5th St.
BROOKLYN, NY 11211

ANY U. S. VETERAN OF UKRAINIAN DESCENT WHO
WOULD LIKE INFORMATION ON MEMBERSHIP
MAY WRITE OR CALL
(718) 782-8672

Д-р Олег Мариняк

СПЕЦІАЛІСТ ФІЗИЧНОЇ
МЕДИЦИНИ та РЕГАБІЛІТАЦІЇ

Dr. O. Maryniak, MD, FRCPC

CONSULTING PHYSIATRIST

Niagara Peninsula Rehabilitation
Centre

547 Glenridge Avenue,
St. Catharines, Ont., Canada L2T 4C2
Tel.: (416) 688-2980

**БАЖАЄМО ВЕСЕЛИХ
ТА ЩАСЛИВИХ СВЯТ**

Branch # 248

IRENE PASHESNIK
Coatesville, PA 19320

**LYDIA A. KLUFAS,
D.D.S.**

525 Broad St.
Cumberland, RI 02864
(401) 725-3707

DR. ADRIANA O. ZABROSKY
CHIROPRACTOR

3510 HOBSON RD.
WOODRIDGE, ILL 60517

by appointment only (708) 515-0001

(312) 235-7788

Delta Import Co.

Quality imports and Gifts
from Ukraine and Eastern Europe

2242 West Chicago Avenue, Chicago, IL 60622

Maria Brama

Колишня Головна Радна УНС 1962-66

АННА ВАСИЛЬОВСЬКА
з дочкою ЯРОСЛАВОЮ
і сином ВОЛОДИМИРОМ

Щиро вітає Батька Союзу

Щиро вітаю

Український Народний Союз

д-р дентистики

ЮРІЙ І. ДАШКО

839 Н. Вестерн Аве.
Чикаго Ілл. 60622
Тел.: (312) 276-0666

MARYSIA

101 FIRST AVE.

212-777-2490

BEAUTY SALON

European & American Design
For Women & Men

WAXING
MANICURE

PEDICURE
FACIAL

В подяку Господеві
що дозволив пережити воєнну
суматоху і допровадив до
Вільної Землі Вашингтона

Д-р АНАСТАСІЙ і ІВАННА ГОРЧИНСЬКІ

FIALKA
BOUTIQUE

THE BEST LITTLE RESALE SHOP
IN THE EAST VILLAGE!

Luba Firchuk Iryna Kowal

324 E. 9th St. New York, NY 10003
212-460-8615

Compliment from Family
MICHAEL MATIASH

NOTARY PUBLIC

LIFE, ACCIDENT & HEALTH
TAXATION ■ GENERAL
INSURANCE AGENT ■ BROKER

845 Sandford Avenue
Newark, N.J. 07106
(201) 373-1688

Tel.: (201) 994-0880

**GEORGE DEMIDOWICH,
M.D., F.A.C.C.
CONSTANTINE KASHNIKOW,
M.D.
CARDIOLOGY**

340 East Northfield Road, Suite 1B
Livingston, N.J. 07039
Office Hours By Appointment

(201) 761-5800, (201) 761-5103
FAX: (201) 761-5310

**PETER RYCHOK
AGENCY**

- General Insurance
- Real Estate
- Appraisals - CREA

1707 Springfield Ave.
Maplewood, N.J. 07040
Certified Real Estate Appraiser

**COMPLETE NAIL CARE
■ COSMETICS ■ WAXING**

Viva La Nails

Christine Brendel
President
429-2994

5 James Street
Bloomfield, N.J. 07003
(Corner of Broad St.)

Michael E. Klufas, M.D.

INTERNAL MEDICINE

525 Broad Street
Cumberland, Rhode Island 02864
Telephone (401) 726-1048

ПРИВІТ
**Українському
Народному Союзові**

**PETER KAPPA
FUNERAL HOME**

2321 W CHICAGO AVE.
CHICAGO, IL 60622
Tel.: (312) 276-4575

YEVSHAN

DISTRIBUTOR OF FINE UKRAINIAN PRODUCTS
CASSETTES • COMPACT DISCS • VIDEOS
LANGUAGE TAPES • CHILDREN'S BOOKS
COMPUTER FONTS • ICONS • STATIONERY
FOOD PACKAGES TO UKRAINE

**Call for a free catalog
1-800-265-9858**

VISA - MASTERCARD - AMEX ACCEPTED
BOX 325, BEACONSFIELD, QUEBEC
H9W 5T8

Щирі побажання
БАТЬКОВІ СОЮЗОВІ
засилася
ПЕТРО ДАШКО
з РОДИНОЮ

Найкращі побажання
Українському Народному Союзові
шле
Віра Іваницька

у пам'ять БАТЬКІВ
д-ра Григорія та Наталії Лозинських

З М І С Т

КАЛЕНДАРІОМ	5
-------------------	---

I. У ЧИСТОМУ ПОЛІ РЕВІЛИ ГАРМАТИ

<i>Іван Кедрин. Друга світова війна</i>	17
<i>Петро Лаврів. Дивізія „Галичина” — Перша дивізія УНА</i>	22
<i>Людмила Почтар. Коли кінчалася війна</i>	26
<i>Наталія Кібець. Безвісті пропавший</i>	31
<i>Григорій Королишин. Іду на волю — 1945 -ий рік</i>	32
<i>Євгенія Бойко-Дімер. Переможці і переможені</i>	37

II. І ЗОРІ ВМИВАЛИСЬ СЛЪОЗАМИ...

<i>Юрій Копистянський. Прорив з-під Бродів</i>	43
<i>Олекса Стефанович. До Бродів</i>	53
<i>Любов Коленська. Не по лавровий вінок вони йшли</i>	55
<i>Олекса Стефанович. Ніч і тиша</i>	60
<i>Омельян Твардовський. Трагічна сторінка історії</i> <i>київського „Динамо”</i>	61
<i>Наталія Кібець. Мамо, розповіжте мені</i>	67
<i>Яр Славутич. Розрита Вінниця</i>	68

III. ДЛЯ УКРАЇНИ, ЩО ЛІВІШЕ СЕРЦЯ...

<i>Людмила Волянська. За Україну його замучили колись</i> <i>(пам'яті Василя Стуса)</i>	69
<i>Леонід Кимак. За правду і Україну</i> <i>(пам'яті Бориса Антоненка-Давидовича)</i>	81

IV. УЧІТЕСЯ, БРАТИ МОЇ, І УЧІТЕСЯ, СЕСТРИ

<i>Степан Вовканич. Українська Формула</i> <i>Державотворення — ФДТ</i>	91
<i>Василь Стус. Два вірші</i>	109
<i>Лев Яцкевич. Чи ми самітні у Всесвіті?</i>	110
<i>Євген Крименко-Іванів. Двадцять століття</i>	117
<i>Микола Степаненко. Василь Стефаник і Велика Україна</i>	118
<i>Василь Стус. На Лисій горі догоряє</i>	138

V. ДЛЯ ПРИЄМНОСТІ І РОЗВАГИ

<i>Іван Лисенко. Євгенія Зарицька — 85-річчя</i>	
народження співачки	139
<i>Роман Савицький. Чужі музйки у Львові</i>	147
<i>Е. Н. Матросов. За звичаями краю.</i>	
Оповідання про перших наших поселенців у ЗСА	153

VI. ЗЕМЛЕЮ УКРАЇНСЬКОЮ

<i>Пилип Демус. Пізнаймо південь України</i>	168
<i>Василь Дідюк. У нашій Україні в першу</i>	
річницю незалежності	179

VII. ОГолошення

196

VIII. ЗМІСТ

232

Керівник друкарні: *Роман Павлишин*

Складачі: *Галля Брух, Роман Брух, Іда Фокс.*

Верстальники: *Роман Брух, Данута Рігальська.*

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ, ІНК.

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, INC.

30 Montgomery Street, P.O. Box 17A - Jersey City, New Jersey 07303 • (201) 451-2200

Найстарша
і найбільша
братська,
забезпечена
і громадська
організація
українців
в Америці і
Канаді

Заснована у
1894 році

Запрошуємо
вас та членів
вашої родини
забезпечитися
в Українським
Народнім
Союзі та спіль-
но працювати
для добра
українського
народу

- Має ново-впроваджену дуже корисну пенсійну грамоту
- Має 20 клас модерного забезпечення
- Сума забезпечення не має обмежень
- Виплачує найвищу дивіденду
- Видає щоденник *Свободу*, Український Тижневик і журнал для дітей *Веселку*
- Удільняє стипендії студіючій молоді
- Удержує вакаційну оселю „Союзівку”
- Offers a very advantageous new annuity policy
- Offers 20 types of life insurance protection
- There is no limit to the amount of insurance
- Pays out high dividends on certificates
- Publishes the *Svoboda* daily, the English-language *Ukrainian Weekly* and the children's magazine *Veselka — The Rainbow*
- Provides scholarships for students
- Owns the beautiful estate Soyuzivka